

İnsan Hakları Savunucusu Çocukların Hakları

Uygulama Rehberi

Çocuklara birlikte çalışmalarını için alan açılmalıdır; çünkü daha fazla sayıda çocuğun insan haklarını savunması daha güçlü bir etki yaratacaktır.

Kendi yolumuzdan, hepimizin insan hakları savunucuları olduğuna inanıyorum

Etki büyük ya da küçük olabilir; ancak hepimiz inandığımız bir şey için mücadele ediyoruz

Çocuklar insan hakları savunucularıdır!

Okullar insan haklarından söz etmeli, öğrencilere bunları korumak için nasıl hareket etmek, ne yapmak gerektiğini öğretmelidir

"Bu belge Child Right Conncet izniyle, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile çevrilmiştir. Bu belgenin içeriğinden yalnızca CRC sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır. Çeviriden kaynaklanabilecek herhangi bir hatadan CRC sorumlu tutulamaz."

Child Rights Connect hakkında

Child Rights Connect Child Rights Connect 1983 yılında Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin hazırlanmasına yönelik ad hoc grup olarak oluşturulan, kar amacı gütmeyen bağımsız bir kuruluştur. Sözleşme'nin kabul edilmesinin ardından ağ, UNICEF'le birlikte Çocuk Hakları Komitesi'nin başlıca stratejik ortağı olmuştur. Child Rights Connect bugün uluslararası plandaki en geniş çocuk hakları ağlarından biridir. 90'ı aşkın sayıda üye kuruluşu ve tüm bölgelerden üyeleri aracılığıyla 185 ülkede milyonlarca çocuğa ulaşabilmektedir. Çocukların kendileri dahil çocuk hakları savunucuları Child Rights Connect aracılığıyla uluslararası topluluğun önüne tek ses olarak çıkabilmekte ve siyasal kararlar üzerinde daha etkili olabilmektedir.

İnsan hakları savunucusu çocukların hakları: Uygulama Kılavuzu

QUEEN'S
UNIVERSITY
BELFAST

CENTRE FOR
CHILDREN'S
RIGHTS

Bu yayını temin ve daha fazla bilgi için:

Child Rights Connect

1 Rue de Varembé

1202 Cenevre

İsviçre

T : +41(0)22 552 41 32

F : +41(0)22 552 41 39

E : secretariat@childrightsconnect.org

W : www.childrightsconnect.org

Yazar: Profesör Laura Lundy, Belfast Queen's University Projesi

Proje Koordinatörleri: Ilaria Paolazzi and Agnès Gràcia Corberó

Tasarım ve düzenleme: Jennifer Conway

© 2020 Child Rights Connect

Tüm hakları saklıdır. Kaynak belirtme kaydıyla, bu yayında yer alan materyal serbestçe alıntılanabilir, yeniden basılabilir, çoğaltılabilir ya da tercüme edilebilir.

Bu rehberin resmi versiyonu Child Rights Connect tarafından İngilizce olarak hazırlanmıştır.

İçindekiler

Teşekkür	vii
Kısaltmalar	ix
Yazarın önsözü	x
Önsöz	xii
1. Giriş	
2. Tanımlar (ÇHS Madde 1 ve DHRD Madde 1)	6
2.1 Çocuğun Tanımı	6
2.2 İHSC'nin Tanımı	6
3. Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve İnsan Hakları Savunucularına ilişkin Bildirge : İHSC için Önem Taşıyan Haklar	
3.1 Dört Genel İlke (ÇHS Madde 2, 3(1), 6, 12 ve DHRD Madde 8, 12, 16)	
3.1.1. Ayrımcılık yapmama	10
3.1.2. Çocuğun Yüksek Yararı	15
3.1.3. Yaşam, Yaşama ve Gelişim Hakkı	16
3.1.4. Görüşlerin Dikkate Alınması Hakkı	18
3.2.Ebeveynlerin/Vasilerin Hakları ve Ödevleri (ÇHS Madde 3(2), 5, 18(12))	25
3.2.1. Ebeveynlerin/Vasilerin Rehberlik Yapma Hak ve Ödevleri	25
3.2.2. Ebeveynler/Vasiler Rehberliğinde Bakım ve Korunma Hakkı	28
3.2.3. Ebeveynlerin/Vasilerin Sorumlulukları ve Devlet Yardımı	29
3.2.4. Ebeveynlerin/Vasilerin Hakları: Uygulama Önlemlerinin Özeti	31
3.3. Eğitim Hakları (ÇHS Madde 29 ve DHRD Madde 15)	33
3.3.1. Eğitim Hakları: Uygulama Önlemlerinin Özeti	37
3.4. Zarardan Korunma (ÇHS Madde 19, 36, 37, 39 ve DHRD Madde 9, 10, 12 DHRD)	38
3.4.1. Şiddet, Yaralanma, İstismar, İhmal, Umursanmama ve Kötü Muamele gibi Durumlara Karşı Korunma	40
3.4.2. Sömürüye Karşı Korunma	45
3.4.3. İşkenceye ya da Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye Karşı Korunma	47
3.4.4. İyileşme ve Yeniden Bütünleşme	47
3.4.5. Korumaya Yönelik Mekanizmalar ve Programlar	48
3.4.6. İHSC için Korunma Hakları: Uygulama Önlemlerinin Özeti	50

3.5. Medeni ve Siyasal Haklar (ÇHS Madde 13, 14, 15, 16, 17 ve DHRD Madde 5, 6, 7, 12, 12(2), 14(a), 16(1-2))	51
3.5.1. İfade Özgürlüğü	54
3.5.2. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü	58
3.5.3. Örgütlenme ve Barışçı Toplantı Yapma Özgürlüğü	60
3.5.4. Özel Yaşamın Gizliliği ve İtibara Karşı Saldırlardan Korunma Hakkı	70
3.5.5. Medyada yer alan bilgilere erişim	72
3.5.6. Medeni ve Siyasal Haklar: Uygulama Önlemlerinin Özeti	75
4. Çocuk Dostu Adalet: İzleme, Telafi, Onarma	77
4.1. Ulusal İnsan Hakları Kurumları	78
4.2. Ulusal Düzeyde Onarım Hakkı	80
4.3. Tutuklanma, Gözaltı ve Cezai ve İdari Yaptırımlar	83
4.4. Uluslararası Organlarla İlişkilendirme	84
4.4.1. Birleşmiş Milletler	84
4.4.2. Çocuk Hakları Komitesi	85
4.4.3. İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü	87
4.4.4. Diğer İnsan Hakları Anlaşma Organları	88
4.4.5. İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürleri ve Tam Kapsamlı Periyodik Değerlendirme	89
4.4.6. Çocuklara Yönelik Şiddet Genel Sekreter Özel Temsilcisi ve Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Genel Sekreter Özel Temsilcisi	91
4.4.7. Birleşmiş Milletler Çerçevesindeki Diğer Fırsatlar	91
4.4.8. Bölgesel İnsan Hakları Mekanizmaları	92
4.5. Çocuk Dostu Adalet: Uygulama Önlemlerinin Özeti	92
5. İHSC'ler için Haklara Dayalı Yaklaşımın Yaşama Geçirilmesi (ÇHS Madde 4 ve DHRD Madde 2)	93
5.1. Hukuk ve Politika (DHRD Madde 3, 9)	94
5.1.1. Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi	96
5.2. Veri Toplama ve İzleme	96
5.3. Kamuoyunda Farkındalık ve Profesyonellerin Eğitilmesi	97
5.4. Kaynaklara Erişim	99
5.5. Sivil Toplum	99
6. Sonuç	101
7. Son Notlar	103

Teşekkür

Bu Rehber, uluslararası uzmanlar, sivil toplum temsilcileri ve Child Rights Connect Çocuk Danışma Ekibi dahil olmak üzere geniş bir çevrenin katılımının ve bir yıllık bir projenin sonucudur. Az önce sözü edilenlerden Danışma Ekibi, Rehberin 2021 yılında yayınlanacak olan çocuk dostu versiyonu üzerinde çalışmaktadır.

Rehber, bir Uzman Danışma Grubuyla ortak çalışma sonucu hazırlanmıştır. Grup, taslağa önemli girdilerde bulunmuş ve buna 1-3 Temmuz 2020 tarihindeki çevrimiçi istişare sırasındaki katkılar da dahildir. Child Rights Connect, önemli destekleri ve çok değerli katkıları için aşağıda (alfabetik sıraya göre) belirtilen uzmanlara ve kuruluşlara teşekkür borçludur:

Bruce Adamson, İskoçya Çocuk ve Gençlik Komiseri; Afrika Çocuk Politikası Forumu; Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü BK Çocukların İnsan Hakları Ağı; Esmeralda Arosemenade Troitiño, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu; Hazelyn Joy Bitaña, Asya Çocuk Hakları Koalisyonu Program Yöneticisi; Marie-Christine Bocoum, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi Üyesi; Moldova Çocuk Hakları Enformasyon Merkezi; Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Dairesi ve Bağımsız İnsan Hakları Organları Dairesi; Jennifer Croft, İnsan Hakları Bölümü Başkanı, Birleşmiş Milletler Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi; Laure Elmaleh, Çocuk Hakları, Dünya İşkenceye Karşı Mücadele Örgütü; Michel Forst, İnsan Haklarını Savunucularının Durumu Eski Özel Raportörü; Anne Grandjean, Program Dairesi İnsan Hakları Uzmanı, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu; Thibault Guillet, İnsan Hakları Görevlisi, İfade Özgürlüğü Özel Prosedürler, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği; Ratna Haveri, İnsan Hakları Program Yöneticisi, BM Çocuk Fonu; Christof Heyns, İnsan Hakları Komitesi Üyesi; Soo Young Hwang ve Angela Kariuki, Uluslararası Çevre Hukuku Birimi, Birleşmiş Milletler Çevre Programı; Uluslararası İnsan Hakları Servisi; Cecilia Jimenez-Damary, Kendi Ülkelerinde Yerlerinden Olan İnsanların Hakları BM Özel Raportörü; Isabelle Kolebinov, Araştırma ve Politika Görevlisi, Uluslararası Çocuk Hakları Ağı; Viviana Krsticevic, Genel Direktör, Adalet ve Uluslararası Hukuk Merkezi; Mary Lawlor, İnsan Haklarını Savunucularının Durumu Özel Raportörü; Najat Maalla Mjid, Genel Sekreter Çocuklara Yönelik Şiddet Özel Temsilcisi ve Ofisi ; Andrea Márquez Guzmán, Comisión de Derechos Humanos de la Ciudad de México; Benyam Dawit Mezmur, Çocuk Hakları Komitesi Üyesi; Orest Nowosad, Chief Groups in Focus Section, İnsan Hakları Anlaşma Organları Dairesi , İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve Çocuk Hakları Komitesi Sekreteryası; Mikiko Otani, Çocuk Hakları Komitesi Üyesi; Luis Pedernera, Çocuk Hakları Komitesi

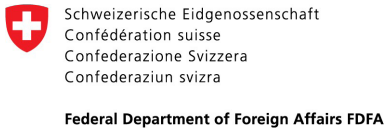

Başkanı; Child Rights Connect Rehberin başlıca yazarı olan, Belfast Queen's Üniversitesi Çocuk Hakları Merkezi Eş Direktörü, uzun süreli ve güvenilir bir ortak olan Profesör Laura Lundy'ye özel olarak teşekkürlerini sunar.

Özel teşekkür borçlu olduğumuz diğer katkı sahipleri: Rehberin kavramsallaştırılması, geliştirilmesi ve yayınlanması işlerine öncülük eden Child Rights Connect görevlileri Ilaria Paolazzi ve Agnes Gracia; ayrıca, önemli girdiler sağlayıp çevrimiçi danışma işlerini kolaylaştıran Emma Grindulis ve Olivia Solari. Çocuk Danışma Ekibine verdikleri destek için Emma ve Michelle Templeton'ı da anmamız gerekir.

Çalışmaya araştırma desteği veren ve çevrimiçi danışma süreçlerini organize eden Evie Heard ile Child Rights Connect stajyerleri Celia Limpo ve Emanuela Abe'ye teşekkür ediyoruz.

Child Rights Connect son olarak bu Rehberin yayınlanmasını mümkün kılan aşağıdaki donörlere de minnettarlıklarını iletir:

Kısaltmalar

Bildirge ya da DHRD	Birleşmiş Milletler Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge
BM	Birleşmiş Milletler
CRIA	Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi
CRPD	Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme
ÇHS	Çocuk Haklarına dair Sözleşme
İHS	İnsan Hakları Savunucusu
ICCPR	Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
Komite	Çocuk Hakları Komitesi
NHRI	Ulusal İnsan Hakları Kurumu
OHCHR	İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
OPIC	Çocuk Haklarına dair Sözleşme İletişim Prosedürüne ilişkin İsteğe Bağlı Protokol
OSCE/ODIHR	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
Özel Raportör	İnsan hakları savunucularının durumu Özel Raportörü
SRSR VAC	Genel Sekreterlik Çocuklara Yönelik Şiddet Özel Temsilcisi
SRSR CAAC	Genel Sekreterlik Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilcisi

Yazarın önsözü

Çocuk Hakları Komitesi ‘İnsan hakları savunucuları olarak çocukların korunması ve güçlendirilmesi’ konulu Genel Görüşme Gününü Eylül 2018’de Cenevre’de, Palais de Nations’da gerçekleştirmiştir. O yıl, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını Savunucuları Bildirgesi’nin yayınlanışının 20. yıldönümü ile örtüşmekteydi. O tarihe kadar olan sürede çocukları da bu kategoriye dahil eden herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

Genel Görüşme Günü hazırlığı olarak, İnsan Haklarını Savunucuları, Özel Raportörü Michel Forst, Child Rights Connect ve bu toplantıya katılmak üzere hazırlanmış dünyanın çeşitli bölgelerinden çocuklarla sistemli bir çalışma yürüttük. İnsan hakları savunucusu çocukları da ilk kez bu vesileyle duyduk. O zamandan bu yana, hakları için mücadele eden çocuklar - Komite açısından - insan hakları savunucusu çocuklar olarak görülmüştür. Böylece, 18 yaşından küçük olup insan haklarını savunan kişilerin insan hakları savunucusu sayılamayacağı, dolayısıyla bu tanımın beraberinde getirdiği korumanın gündem dışı olması gerektiği yolundaki tarihsel eksiklik giderilmiştir.

Genel Görüşme Gününü ve daha sonra yapılan işleri belirleyen, örneğin BM kuruluşları, hükümet dışı kuruluşlar, akademik çevreler, çocuklar ve hatta İnter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu Çocuk Hakları Raportörlüğü gibi farklı aktörlerle yapılan ortak çalışmalardır. Bu sıra dışı durum - eşgüdümle ilgili bunca söz söylenmesine rağmen sıra dışı - konunun ilgi ve dikkat çektiğinin bir göstergesidir.

Çeşitli düşünceleri bir araya getiren ve çok sayıda aktörün kolektif çalışmasının ürünü olan bu rehber önümüzdeki dönemler için temel bir katkı niteliğindedir. Burada, insan hakları savunucusu çocukların korunmasına ve desteklenmesine yönelik ipuçları ve kılavuzlar bulacaksınız.

Dünyanın farklı bölgelerinden çocuklar zamanımızın sorunlarıyla ilgili olarak aktif ve sahiplenici biçimde harekete geçmektedir. Hakları ve özgürlükleri kısıtlayan otoriter hükümetlere karşı harekete geçmekten yetişkinlerin neden olduğu ve daha şimdiden çocukların yaşamlarını etkileyen iklim krizine dikkat çekilmesine kadar pek çok konu ele alınmaktadır.

Dolayısıyla, dikkatli ve hazırlıklı olmalıyız ki isteklerine verdiğimiz yanıtlar beklentilerini karşılasın.

İnsan hakları savunucusu çocukların mücadelelerinde sergiledikleri enerji, yaratıcılık, sevinç ve bağlılık, kendilerini bu konularıyla tanıyacak girişimleri ivedilikle gerektirmektedir. Öyle ki insan hakları savunucuları olarak harekete geçtiklerinde bu görevlerini yerine getirebilecek şekilde güçlenmiş ve korunuyor olsunlar. Bu çocuklar hakları için verdikleri mücadelenin kahramanlarıdır ve bizler de -yetişkinler ve kurumlar olarak - onlara saygı göstermeli, eşlik etmeli ve güçlendirmeliyiz.

Luis Pedernera

Başkan

Çocuk Hakları Komitesi

Önsöz

İlk karşılaştığım insan hakları savunucusu Iqbal Masih adında küçük bir çocuktü ve benim üzerinde inanılmaz bir etki yaratmıştı. Kendisi borç karşılığı olarak bir halı fabrikasına satılmıştı. Halı dokumacılığında parmakların küçük olması makbul sayılıyordu ve anne-babasının da fabrika sahibine 6 do6alr eşdeğerinde borcu vardı. 10 yayındayken borç karşılığı çalıştırılmanın Pakistan Yüksek Mahkemesi tarafından yasa dışı ilan edildiğini öğrendiğinde kaçtı. Bor karşılığı çalışma uygulamasına karşı mücadele eden bir kuruluş kendisine yardımcı oldu. Böylece okula devam etti köle durumundaki çocukların savunuculuğunu yapmaya başladı. Bu çalışmalarında kendi öyküsünü, kendisinin ve diğer çocukların maruz kaldıkları zulümden örnekler veriyordu. Ardından, Pakistan halı sektörü ile ilişkili kişilerden ölüm tehditleri almaya başladı ve 12 yaşında iken vurularak öldürüldü. Kısacık yaşamında 3 bin kadar çocuğun özgürleşmesine yardımcı olmuştu.

Iqbal gibi insan hakları savunucusu çocukların (“çocuk insan hakları savunucuları”) Devletler, uluslararası topluluk, sivil toplum, yetişkin savunucular ve aileler, kısacası herkes tarafından daha fazla takdiri hak ettikleri açıktır. Kız ya da erkek, bir çocuk barışçı yollardan evrensel kabul görmüş insan haklarını ve temel özgürlükleri koruyup savunuyorsa o bir insan hakları savunucusudur. İnsan hakları savunucusu çocukların bu çalışmanın kıyılarından merkezine doğru yönelmeleri zamanı gelmiştir ve hiç kuşku yok ki çalışmaları insan hakları mücadelesinin merkezinde yer almaktadır ve uzun yıllardır da böyledir.

İnsan hakları savunucusu çocuklarla birlikte çalışmak aramızdan kimileri için yeni bir çalışma alanı olabilir. Diğerlerine gelince; insan hakları savunuculuğu yapan çocuklar, kuruluşlarımızca, kurumlarımızca ya da hareketlerimizce çoğu kez yetişkin bakış açısından sınırlı bir dikkat çekmiş olabilir.

Child Rights Connect tarafından hazırlanan elinizdeki “İnsan hakları savunucusu çocukların hakları Uygulama Rehberi, BM Savunucular Bildirgesi’nin BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile uyumlu biçimde ülke ölçeğinde hayata geçirilmesine yardımcı olma potansiyeli taşıyan önemli bir araçtır.

Bunun da çocukların kendileriyle ortak çalışarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Rehber aynı zamanda insan hakları savunucusu çocukların nasıl tanınacağı, korunacağı ve güçlendirileceği, insan hakları çalışmalarını güvenli biçimde nasıl sürdürebilecekleri konusunda Devletlere, sivil topluma ve BM mekanizmalarına net bir yol göstericilik sağlamaktadır. Rehberin çocuk dostu versiyonunu, savunucular olarak kendi haklarını daha iyi kavramak ve ilgili tüm aktörler ve yetkililer önünde başkalarının haklarını savunmak adına çocukların kendileri de kullanabilecektir.

Rehber, insan hakları savunucusu çocuklarla ilişkilenede ve çalışmalarını daha iyi desteklemekte kendi görev alanım dahil olmak üzere herkese yardımcı olacaktır. İnsan hakları savunucularının durumu Özel Raportörü olarak, başkaları adına yürüttükleri insan hakları çalışmaları nedeniyle çocukların risk altında oldukları tüm durumlara odaklanma kararlılığındayım.

Marry Lawlor

İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü

1. Giriş

“Çocuklar daha şimdiden insan hakları savunucuları olarak hareket etmektedir. Yetişkinler onların etkinliklerine deneyimlerine, rollerine, katkılarına, seslerine, ihtiyaçlarına ve sorunlarına önem vermedikleri için böyledir”

Mikiko Otani, BM Çocuk Hakları Komitesi üyesi ¹

Çocuklar, insan hakları olan kişilerdir, insan hakları adına talepte bulunurlar ve bu konumlarıyla insan hakları savunucularıdır (İHS); her ülkede ve her bölgede çocuklar çocuk hakları ve genel olarak insan hakları için ayağa kalkmaktadır. İHS olarak hareket eden çocuklar tüm dünyada insan haklarına ilişkin anlayışı şekillendirmektedir. Bu katkıyı ve çocukların karşılaşılabilecekleri güçlükleri dikkate alan Çocuk Hakları Komitesi'nin (Komite) 2018 yılındaki Genel Görüşme Günü (DGD2018) insan hakları savunucusu çocukların (İHSC) haklarının korunması konusuna odaklanmıştır.² DGD2018 ve buna bilgi girdisi sağlanması için çocuklara küresel ölçekte danışılması,³ çocukların insan hakları için tüm dünyada başvurdukları yollara ışık tutmuş, mevcut norm ve uygulamalara meydan okumuş ve sesini duyurma hakkında ısrarlı olmuştur. Ayrıca, İHS olarak hareket ettiklerinde çocukların karşılaştıkları özel engellerin çoğunu tespit etmiştir. Ortaya çıkan tabloda görülen sorunlar şunları: haklarına ilişkin olanlar dahil bilgiye erişememe; yetişkinler tarafından ciddiye alınmama; çevrimiçi ve çevrimdışı fiziksel ve sözel istismar ve tehditlere maruz kalma; hareketlerinin aileler, büyükler, okullar ya da polis tarafından engellenmesi; etkili destek ve onarım yolları hakkında bilgiye erişememe. Bu sorunların kimileri yetişkin İHS'ler için de geçerli olmakla birlikte, çocukların özellikle Çocuk Haklarına dair Sözleşme ÇHS⁴ ve onun İsteğe Bağlı Protokollerinden⁵ kaynaklanan daha özel insan hakları vardır ve bunların çoğu çocuklar İHS olarak hareket ettiklerinde özel bir önem taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge -ki çoğu kez İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi (Bildirge ya da DHRD) olarak kısaltılır⁶

ve ilişikteki yorumu⁷ çocuklar dahil ‘herkes’ için geçerlilik taşır.

Bildirge yeni haklar yaratmamakta, bunun yerine uluslararası hukuktaki mevcut hakları İHS’lerin pratikteki rolüne ve durumuna uygulanmasını kolaylaştıracak şekilde formüle etmektedir. Dolayısıyla ÇHS, Engelleri Olan Kişilerin Hakları Sözleşmesi (CRPD)⁸ gibi diğer belgelerde yer alan çocuklara ilişkin hükümlerle birlikte, Bildirge’nin çocuklar için uygun ve etkili ulusal yasalara, politikalara ve uygulamalara aktarılması açısından temel önemdedir. Benzer biçimde, Bildirge ve ortaya koyduğu hukuksal çerçeve, özellikle İHSC’nin dinlenilme hakkı ile medeni ve siyasal hakları bağlamında ÇHS’nin ulusal düzeyde uygulanmasını güçlendirecek özel bir araç sağlamaktadır. Çocukların haklarının İHS’nin ulusal ölçekte korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik olarak hukuksal çerçevelere dahil edilmesi yönünde kimi girişimler olmakla birlikte bu alanda halen önemli boşluklar bulunmaktadır.

Bu Uygulama Rehberi, İHSC’nin haklarını ortaya koyarak ve çocuk haklarında **neyin farklı olduğunu** belirleyerek İHS’ye ilişkin mevcut görüş ve tavsiyeleri tamamlamayı amaçlamaktadır. Rehberlik şu konudadır: İnsan haklarını savunma hakkını kullanan çocukların, bunu fiilen gerçekleştirebilmeleri, kendi haklarına yönelik ihlallerle karşılaşmadan, gereksiz ve orantısız kısıtlamalara tabi olmadan çalışmalarını sürdürebilmeleri için Devletler ve diğerleri neler yapmalıdır? Rehber bunu yaparken DGD2018⁹ tavsiyelerinden ve İHS olarak hareket etmede kendilerine nelerin imkan sağladığına ilişkin çocukların kendi deneyimlerinden ve görüşlerinden yararlanmaktadır (bunlar çocuklardan yapılan alıntılarla anlatılmaktadır).¹⁰ Rehberin kullandığı bilgiler arasında uluslararası uzmanlardan oluşan danışma gruplarının girdileri de yer almaktadır.¹¹ Bu Rehberin çocuk dostu bir versiyonu halen Child Rights Connect Çocuk danışma ekibi tarafından hazırlanmaktadır.

İHSC’lerde farklı olan ne?

İnsan olarak çocuklar medeni ve siyasal haklar dahil olmak üzere yetişkinlerin haklarına sahiptir. ÇHS bu hakların çocuklar için uyarlanmış halidir ve insan haklarından yararlanırken çocukların önüne çıkabilecek özel güçlüklerle fırsatları ve bu haklar fiilen kullanılırken etkili olabilecek koşulları tanımaktadır. Bunlar:

- Çocukların, kendilerine bakan yetişkinlerden bağımsız olarak **hakları olabileceği ya da olması gerektiği** ve çocukların insan haklarını savunup yetişkin otoritesini sorgulayabileceği ya da sorgulaması gerektiği **fikrine karşı direnç hala sürmektedir.**
- Çocukların insan haklarını anlama ve bunları talep etmedeki **kapasitesine ilişkin algıda genel bir kuşkuculuk görülmektedir.**
- İHŞÇ kendini insan hakları savunucusu olarak görmeyebilir ya da **İHS olabilmelerini sağlayan haklar hakkında yeterince bilgi sahibi olmayabilir.**
- Çocukların karar alma mekanizmaları üzerinde etkisi olmaması durumunu hafifletme açısından ÇHS'de çocukları güçlendirmeye yönelik bir dizi hüküm yer almaktadır. **Bunlardan bir kısmı görüşlerine başvurulması ve bu görüşlerin dikkate alınmasıyla ilgili, çocuklara özgü hükümlerdir (ÇHS Madde 12, (Madde 7, CRPD Madde 7'de uyarlanmıştır)).**
- Fiziksel açıdan daha zayıf, daha bağımlı, henüz olgunlaşmamış, daha güçsüz, istismar, kötü muamele ve işkence gibi olumsuzluklara daha açık olabilecekleri gerçeğinden hareketle çocuklara **istismar ve zarara karşı daha güçlü koruma sağlanmaktadır.**
- İHŞÇ **karşılaşabilecekleri riskleri tam olarak kavrayamayabilir.** Bunların arasında kendilerini tehlikeye düşünebilecek riskler de vardır ve riskler ve kendilerini nasıl koruyabileceklerine ilişkin bilgiler İHS olarak kendilerine verilmelidir.
- **İHŞÇ salt çocuk oldukları için insan haklarını savunurken şiddet dahil başkalarınınca damgalanma ve direnme gibi durumlarla karşılaşabilirler.** Kimileri onları sosyal ve kültürel geleneklere zarar veren, oysa hareketsiz kalıp bu tür savunu işlerini yetişkinlere bırakması gereken kişiler olarak görebilir. Çocuğun cinsiyeti, engellilik durumu, ırkı, dili, dini, etnik ve sosyal kökeni de olumsuz tepkileri körükleyen etmenler olabilir.
- İHŞÇ, diğer İHŞÇ ya da İHS'ler için caydırıcı olsun diye şiddet uygulamasında özellikle hedef seçilebilirler.
- **ÇHS'ye göre ebeveynler/vasiler hem hak hem de görev sahipleridir**

ve kendi çocuklarına ilişkin haklarına (çocuğun gelişim halindeki kapasitesine göre tavsiyelerde bulunmak ve yol göstermek) da saygı gösterilmelidir.

- İHŞÇ dijitalin ve dijital olmayanın bir arada bulunduğu bir dünyada yetişmektedir. **Dijital ortamları yetişkinlere göre daha yaygın ve farklı biçimlerde kullanıyor olabilirler ve bu da yetişkinler açısından rahatsız edici bir durum olarak görülebilir.**
- **Dijital ortam, çocuklara, başka yollardan ulaşmaları mümkün olmayabilecek bilgileri arama, edinme ve içselleştirme fırsatları sağlar.** Ancak İHŞÇ dijital ortamı kullandığında erişim ve güvenlik açısından o ortama özgü riskler ve güçlüklerle de karşılaşabilir.
- **İHŞÇ olarak hareket eden pek çok çocuk okul çağındadır ve okullar çocukların insan haklarını savunmaları için özgün bir ortam sağlar.** Okullar, çocukların haklar konusunu daha iyi kavramalarını sağlayacak fırsatlar sunabilir; kimi durumlarda da insan hakları ihlali, hak talepleri ve savunusu açısından bir odak nokta oluşturabilir.
- İHŞÇ haklarının yaşama geçirilmesi **çocukların toplumdaki yeri, siyasal güçlerinin olmayışı, oy verememeleri ve yetişkinlere bağımlı olmaları gibi nedenlerden dolayı birtakım ek güçlüklerle karşılaşabilir.**
- Çocukların katılım, destek, hesap verebilirlik ve/ya da onarım gibi alanlardaki mekanizmalardan haberleri olmayabilir ya da bunlara erişimi olmayabilir.

Dolayısıyla, ilk bakışta çocukların insan hakları açısından diğer İHS ile aynı konumda oldukları düşünülse bile bu hakların ayarı bir sosyal bağlamda kullanıldığını da unutmamak gerekir. Bunun sonuçlarından biri, Devletlerin ve diğerlerinin (ebeveynler ve okullar dahil) çocukların İHS olarak hareket etmelerini küçümsemeleri ya da hüküm süren sosyal normlara göre bu işlerini kısıtlamaları olabilir. Dahası, çocukların kendileri de kendilerini İHS olarak görmeyebilirler ya da İHS olarak hareket etmenin hakları olması bir yana bir seçenek olarak bile görülmeceği toplumsal ortamlarda büyüyor olabilirler. Bu söylenen, kız çocuklar, engelleri olanlar ve güç durumlardaki çocuklar için özellikle geçerlidir.

Bildirge aşağıdakilerin ışığında okunmalı, anlaşılmalı ve uygulanmalıdır:

- (a) Çocukların insan haklarından oluşan bir demet;
- (b) Bu hakların fiilen kullanılması için özgün bir çerçeve (örneğin, kendi sürmekte olan gelişimleri, aileleri ile olan ilişkileri okullarındaki ve topluluklarındaki yerleri bağlamında).
- (c) Çocuklar için insan hakları temelli bir çerçevenin uygulanmasındaki özel güçlüklerin tanınması.

Belge aynı zamanda İHŞÇ'lerin yaşanmış deneyimleri ve onlardan gelen girdilerin ışığında anlaşılmalıdır.

Bu uygulama kılavuzu:

- İnsan hakları savunucusu çocuk' tanımına açıklık getirmektedir.
- ÇHS'nin İHŞÇ'lerle en fazla ilgili olan Maddelerini Bildirgeye atıfla analiz etmekte, bu arada İHŞÇ'lerin yaşanmış deneyimlerinden yararlanmaktadır.
- İHŞÇ'ler için bir insan hakları çerçevesinin nasıl uygulanabileceği konusunda yol göstermektedir.

En başta bilinmelidir ki ÇHS, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (ICCPR) ve diğer uluslararası insan hakları anlaşmalarında olduğu gibi çocuklara yönelik insan hakları alanındaki yerleşik korumaları ortaya koymaktadır ve gerek bunlardan gerekse iç hukuktaki daha güçlü korumalardan ayrılması mümkün değildir. ÇHS Madde 41 şöyle demektedir: 'Bu Sözleşmede yer yer alan hiçbir husus, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha çok yardımcı olan ve bir Taraf Devletin yasasında ya da bu Devlet Bakımından yürürlükte olan Uluslararası hukukta yer alan hükümleri etkilemeyecektir.'

2. Tanımlar (ÇHS Madde 1 ve DHRD Madde 1)

2.1 Çocuğun Tanımı

ÇHS

Madde 1

Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

ÇHS Madde 1 'Sözleşmenin amaçları açısından kimin çocuk olduğunu basitçe ve doğrudan tanımlamakta, dolayısıyla Sözleşmenin başka yerlerinde belirtilen haklardan kimlerin yararlanabileceğini belirlemektedir.'¹² 18 yaşından küçük olanlar kendilerini tanımlamada 'çocuk' ya da 'çocuklar' gibi terimleri her zaman kullanmazlar. (örneğin 16 yaşındakilerin kendileri 'çocuk' olarak görmeleri çok nadirdir). Ancak korumalar onlar için de geçerlidir.

ÇHS çocukluğun döneminin pragmatik sona erişisi olarak yaş 18'i belirler. Ancak, kimi durumlarda, daha önce de reşit sayılabileceklerini kabul eder. Ayrıca, ülkedeki yasaların reşit olma yaşını daha erken belirlemesi durumunda bile Komite Devletleri mevzuatı gözden geçirerek ÇHS'deki korumaların 18 yaşa kadar geçerli olmasını sağlamaya davet etmektedir.¹³ Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Şartı 'çocuk, 18 yaşından küçük her insanı tanımlar' demektedir¹⁴ dolayısıyla korumayı reşit olma yaşının daha erken olduğu Devletlerdeki gibi sınırlamamaktadır.

2.2 İHSC'nin Tanımı

DHRD

Madde 1

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesini destekleme ve bunun için gayret gösterme hakkına sahiptir.

Bildirge İHS'nin tanımını vermemekte, ancak Madde 1 ilgili etkinliğin kapsamını ortaya koymaktadır. Ayrıca, 'herkes' dediği için insan

haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve gerçekleştirilmesine yönelik olarak yapılacak işlerde bir asgari yaş da söz konusu değildir. Kendileri için her zaman bu terimi kullanmasalar ve yetişkinler tarafından her zaman İHS olarak görülüp tanınmasalar bile dünyanın her yerinde İHS olarak hareket eden çocuklar vardır. Bu bir yanıyla çocukların İHS'nin ne olduğuna ve ne yaptığına ilişkin anlayışlarına bağlıdır. Bu da çoğu kez yetişkin varsayımlarını ve dilini temel alır. Sonuçta kimi insan hakları etkinlikleri 'yurttaş katılımının' bir biçimi olarak sınıflandırılır ya da 'çocuk' aktivist ('insan hakları' aktivistine karşı olarak), çocuk/gençlik güçlendirme etkinlikleri gibi terimler tercih edilir. Çocuklar kendilerini ne şekilde adlandıracakları konusunda özgür olmalıdır. Ancak, çocuklar her durumda insan haklarından hem çocuk hem de İHS olarak yararlanabilmelidir.

İnsan hakları savunucularını yürüyüş yaparak/protesto ederek, Birleşmiş Milletlerde çalışarak çok yoğun roller üstlenmiş olarak düşünüyorum.

Ancak, düşündüğünüzde insan haklarını küçük şeylerde de savunabilirsiniz, sonra bir de bakarsınız siz de gerçekten bu savunuculardan biri olmuşsunuz.

Latin Amerika ve Karayipler

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) İHS'leri 'bireysel olarak ya da başkalarıyla birlikte insan haklarını savunmak ya da korumak üzere hareket eden kişiler' olarak tanımlamaktadır.¹⁵

Rehber, DGD 18 temelinde İHŞÇ'lerle ilgili şu tanımı kullanmaktadır:

'Çocuk hakları dahil olmak üzere insan haklarını geliştirmek, korumak ve gerçekleştirmek üzere eyleme geçen çocuklar, kendilerini böyle görmeseler ya da başkaları tarafından bu şekilde tanımlanmasalar bile insan hakları savunucularıdır.'¹⁶

Bu pratik tanım şu sorunları ele almaktadır: (a) İHŞÇ'nin yalnızca çocuk hakları üzerinde çalıştığı şeklindeki yanlış anlayış ve (b) pek çok İHŞÇ'nin bu terimi kullanamadığı ve/ya da çocukların İHŞÇ olabileceklerinin kabulüne yönelik yetişkinlerden gelen direnç. İHŞÇ geniş bir alana yayılan insan hakları konularıyla ilgilenir. Bu konulardan bazıları doğrudan kendilerinin ve diğer

çocukların haklarıyla bağlantılıdır. (örneğin eğitim haklarını ileri süren çocukların kendi haklarına ve başka çocukların haklarına ilişkin önemli sonuçlara yol açmaları), bazıları da herkesi etkileyen haklara odaklanır (örneğin çevre hakları ve yoksulluk gibi).

OHCHR'ye göre İHS 'başka her şeyden çok ne yaptıklarıyla' tanımlanır ve terimin en iyi açıklamasının yapılacağı yol da eylemlerinin tarif edilmesidir. İnsan hakları etkinliği olarak tanımlanan eylemlere verilebilecek örnekler: yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki etkinlikler; ihlallere ilişkin bilgiler toplanması ve bu bilgilerin yaygınlaştırılması; insan hakları ihlali mağdurlarının desteklenmesi; hesap verebilirliği sağlamaya ve cezasızlık durumuna son vermeyi amaçlayan eylemler; daha iyi yönetim ve hükümet politikalarının desteklenmesi; insan hakları anlaşmalarının uygulanması; insan hakları eğitimi ve öğretimi.¹⁷

İHŞÇ Örnekleri:

- Çocuk Parlamentosu üyesi olarak, hükümetinin uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmesi için tanıtım-savunu çalışmaları yapan bir çocuk;
- Kendi akranları arasında çocuk haklarına ilişkin farkındalığı artıran bir çocuk;
- Kamu yararına reformlara önyak olmak üzere kendi haklarının ihlali durumuna karşı adalet adayan bir çocuk;
- Adaletsizliklere karşı protesto ve insan haklarını savunma adına barışçı bir toplantıya katılan çocuk;
- ÇHS'nin uygulanmasını izleyen ve Komiteye alternatif rapor sunan bir çocuk.

Dünyanın her yanında İHŞÇ'nin yukarıdaki tanımına uyan çocuk varken, gerçek durum pek çok çocuk açısından farklıdır: insan haklarının, bunun ne anlama geldiğinin, neye işaret ettiğinin bilinmemesi bir yana, bu çocuklar

insan haklarının konuşulması şöyle dursun genel olarak konuşmalarının bile kabul edilemez bulunduğu toplumlarda yaşamaktadır.

Birçok toplumda ve ortamda, yetişkinlerin otoritesine karşı söz söylemek çocuklar için düşünülemez bir durumdur. Otoriter rejimlerde bu durum daha da ağırlaşabilir; sosyal ve kültürel engellerin üzerine siyasal engeller eklenebilir. Bu gerçekliğe rağmen, Devletlerin insan hakları alanındaki yükümlülükleri yerinde durmaktadır ve elinizdeki rehber de fiili ya da geleceğe ilişkin bir olgu olarak İHŞÇ haklarının çok farklı toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullarda gerçekleşeceğini kabul etmekle birlikte bütün devletler için geçerlilik taşımaktadır.

3. Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve İnsan Hakları Savunucuları ile ilgili Bildirge :İHSC için Önem Taşıyan Haklar

3.1 Dört Genel İlke (ÇHS Madde 2, 3 (1), 12 ve DHRD Madde 8, 12, 16)

Komite, Sözleşme maddelerinden dördünü ‘genel ilkeler’ olarak belirlemiştir.¹⁸ Bunlar;

- Madde 2: Ayrımcılık yapmama
- Madde 3(1): Çocuğun yüksek yararını birinci derecede gözetme
- Madde 6: Yaşam, yaşama ve gelişme
- Madde 12: Çocuğun görüşlerine gerekli ağırlığın tanınması hakkı.

Bunların hepsinin kesişimli uygulamaları olduğu kabul edilmektedir. Başka bir deyişle yukarıdakilerin dördü de diğer bütün ÇHS haklarına içerilmiştir. Madde 5 ile birlikte alındığında (ebeveynlerin çocuğun haklarını kullanmasına çocuğun gelişim halindeki yeteneklerine uygun olarak yol gösterme hak ve görevleri) bunlar ‘çocuk hakları yaklaşımının’ özü olarak tanımlanmıştır.¹⁹

Çocuk hakları yaklaşımı, İHSC haklarının gerçekleşmesi ile yetişkin İHS’lerin haklarının gerçekleşmesi arasında fark gözetir: her durum ve koşulda çocuklar yalnızca ayrımcılığa karşı korunmamalı aynı zamanda yüksek yararları birinci derecede gözetilmelidir; görüşlerine başvurulmalı ve bu görüşlere gerekli ağırlık tanınmalıdır; yaşam, yaşama ve gelişme hakları korunmalıdır ve ebeveynleri/vasileri de hakların kullanımında onlara yol göstermeyi hem bir hak hem de gereklilik olarak görmelidir.

3.1.1. Ayrımcılık Yapmama

ÇHS

Madde 2 : 1) Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

(2) Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.

DHRD

Madde 12 (2)

Devlet herkesin yetkili makamlar tarafından, mevcut Bildirgede atıfta bulunulan haklarını meşru şekilde kullanmaları sonucu, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, şiddete, tehditlere, intikam alınmasına, fiili ya da hukuki ters ayrımcılığa, baskıya ya da diğer keyfi eylemlere maruz kalmaktan korunmasını temin etmek için gereken tüm önlemleri alacaktır.

İHSÇ'lerin etkinliklerinde odaklandıkları konuların çoğu doğrudan ayrımcılık iddialarıyla ilişkilidir. Kendileri ve başkaları için eşit muamele hakkı için (ya da başka haklar için) harekete geçtiklerinde çocukların kendilerinin ayrımcılığa maruz kalmamalarını sağlamak zorunludur.

Madde 2(1) kendi yerinde kendi başına duran bir hüküm değildir. (diğer hakları kullanırken ayrımcılığa maruz kalmamanın kendini de bir haktır). Burada, zaman içinde tedricen gerçekleşebilecek bir hak değil hemen gerçekleşmesi gereken bir hak söz konusudur.

Cinsiyetinize saygı gösterilmediğinde bunun güvencesi yoktur, görünüşünüz/ tarzınız farklıysa onlara şaka gibi gelirsiniz. Ne olduğunuz yanlış sayılırsa bunların güvencesi yoktur.

Latin Amerika ve Karayipler

Çocuklar, İHS'ler olarak haklarını kullanırken Madde 2 tarafından

yasaklanmış olan pek çok ayrımcılık biçimine ilişkin durumlarla karşılaştıklarını belirtmektedir.

Çocuklar İHS olarak hareket ettiklerinde eşit fırsatlardan yararlanabilmelidir. Kendilerine yönelik tutum ve davranışlarda, İHS olarak yetişkinlere göre ya da diğer çocuklara göre haklı sayılamayacak farklılıklara maruz kalmamalıdır. Ne var ki, İHS olarak hareket ettiklerinde özel ve kesişimli ayrımcılık biçimlerine maruz kalabilen çocuk grupları vardır. Madde 2 çocuklara ÇHS'deki haklarından yararlanırken maruz kalabilecekleri ayrımcılığa karşı koruma sağlarken, çocuklar gene ayrımcılık bağlamında başka korumalara da sahiptir. Örneğin cinsiyet ya da ırk veya engellilik durumu temelinde ayrımcılığa karşı koruma sağlayan belgeler arasında CRPD, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ve Irk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi yer almaktadır. Ayrımcılık, gebe ya da ebeveyn olarak kızları, engelleri olan çocukları, farklı etnik kökenleri olanları, sığınmacı ya da devletsiz konumdaki çocukları, toplumsal cinsiyet kalıplarına girmeyenleri, kendilerini LGBTQI+ olarak tanımlayanları ve başka pek çok kesimi sürekli etkilemektedir. Gerçi benzer güçlüklerin yanı sıra konumdaki yetişkin İHS'ler için de geçerlilik taşıdığı bilinmektedir, **ancak çocuklar İHS olarak hareket ettiklerinde çoklu ve kesişimli bir dezavantaj yaşamakta, çocuk olma durumları da başka nedenlerle maruz kalıyor olabilecekleri ayrımcılığı daha da ağırlaştırmaktadır.** Örneğin kadın İHS'lerin karşılaştıkları çoklu güçlükler fazlasıyla belgelenmiş durumdadır. Kız çocuklar söz konusu olduğunda daha da ağırlaşan bu güçlükler farklı yaşlara göre farklı dereceler ve biçimler alabilmektedir. Daha büyük yaşlardaki çocuklar söz konusu olduğunda bu kez çocuk olarak karar verme güçleri sınırlarla karşılaşmaktadır ve yetişkinlerde olduğu gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, üreme sağlığı hakları ve hizmetlerine erişim önündeki engeller gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yerli halka mensup ya da engelli bir kız çocuk etnik kimliği, yaşı, cinsiyeti ve yapabilirlik durumu nedeniyle ayrımcılığa maruz kalabilmektedir.²⁰ Aynı şey İHS olarak hareket eden yerli topluluklara mensup çocuklar için de geçerlidir; çünkü bu çocuklar azınlık dili kullanmakta, genel olarak karşı karşıya oldukları ayrımcılık ve eşitsizlik yaşları dolayısıyla daha da ağırlaşmaktadır. Engelleri olan çocuklar CRPD Madde 7 uyarınca özel korumadan yararlanırlar.

Bu madde söz konusu çocukların ‘diğer çocuklarla aynı temelde olmak üzere’ tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanabileceklerini belirtir. Bunlar da ÇHS ya da CRPD kapsamındaki paklardan ibaret değildir.²¹ Katılım önündeki engelleri kaldırmak üzere, süreçler engelli çocukların güçlendirilmesi ve desteklenmesiyle birlikte erişilebilirlik ve diğer yardımları da dikkate almalıdır (CRPD Madde 2).

Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği ÇHS Madde 2(1)’de açıkça belirtilmemiştir. Ancak Komite şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: ‘Devletler, kamuoyunda farkındalığı artırarak, güvenlik ve destek önlemlerini hayata geçirerek tüm lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseks ergenleri şiddet, ayrımcılık ve zorbalığın her biçiminden korumak üzere etkili biçimde harekete geçmelidir.’²²

Madde 2 koruma altındaki kategoriler arasında özel olarak yaşa yer vermemektedir. Ne var ki çocuklar pek çok durumda yetişkinler için geçerli olmayan kısıtlamalara tabi tutulmaktadır ve bunların çoğu (örneğin sokağa çıkma yasakları ya da anti-sosyal davranışlarla ilgili yasalar gibi) İHŞÇ’nin ilişki kurma ve kamusal alanı kullanma imkanlarını olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.²³

Statü Suçları ve Yaş Ayrımcılığı

Çocuk Hakları Enformasyon Ağı statü suçlarının küresel ölçekte kullanımına ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Statü suçları, belirli fiilleri yalnızca belirli gruplardaki insanlar için suç sayar. Bunlar genel olarak dinle, cinsiyetle ya da yaşla ilgilidir. Sokağa çıkma yasakları, okuldan kaçmaya ilişkin yasalar ve serserilik suçları nedeniyle çocuklar salt kamusal alanda oldukları için cezalandırılabilirken, ‘itaatsizlik’ yasaları da bir yetişkin için pekala yasal olan fiilleri suç teşkil eden fiile dönüştürebilir. Rapor bu suçlar konusunda yararlı bir rehber sunmakta ve yaşa göre ayrımcılık yapılmaması ilkesi çerçevesinde çocukların insan haklarının ihlali anlamına geldiğinden bunların kaldırılmasını istemektedir.

https://archive.crin.org/sites/default/files/crin_status_offences_global_report_0.pdf

İHSÇ aynı zamanda kendi etkinliklerinin doğrudan bir sonucu olarak ve salt çocuk oldukları için maruz kaldıkları damgalanma ve istismar olaylarını da bildirmektedir.

Ardından, belediye binasından çıkan biri bağırarak sormaya başladı: “Sen kaç yaşındasın? Küçüklerin yetkililere bir şey sorması/onlardan bir şey istemesi normal mi ? ”

Doğu Avrupa

Topluma yarar sağlayacak önemli konularda mücadele ettiğimiz için bizi suçlu ya da baş belası olarak görenler var.

Latin Amerika ve Karayipler

HDR'lerin Tanınması ve Korunması için Model Yasa ²⁴

Bu yasa, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, ya da inanç, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal, etnik ya da toplumsal köken, uyrukluuk, yaş, ekonomik durum, mülkiyet, medeni durum, doğum, engellilik, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, cinsiyet özellikleri ya da başka bir statü olsun hiçbir ayırım gözetilmeksizin [ülke adı] yargı alanındaki, topraklarındaki ya da denetimindeki tüm insan hakları savunucuları için geçerlilik taşır.

<https://www.ishr.ch/news/model-law>

ÇHS Madde 2'de insan hakları belgeleri açısından özel olan bir yön, ebeveynleri İHS olarak hareket eden çocuklarla ilgilidir. **Çocuklar, ebeveynlerinin İHS olarak hareket etmelerini engellemek amacıyla da özel olarak hedef alınabilir.**

Madde 2(2)'ye göre Devletler, ebeveynlerinin, yasal vasilerinin ya da aile üyelerinin etkinlikleri, görüşleri ya da inançları dolayısıyla çocuklara yönelebilecek her tür ayrımcılık ya da cezaya karşı da çocukları korumak zorundadır. Dolayısıyla, ebeveynleriyle birlikte İHS olarak hareket ediyor olsunlar olmasınlar çocukların ebeveynlerinin ve vasilerinin etkinlikleri, görüşleri ve inançları nedeniyle maruz kalabilecekleri ayrımcılığa karşı da korunma hakları vardır. Bu koruma, kendi başına ayrı bir hükümdür.

3.1.2. Çocuğun Yüksek Yararı

ÇHS

ÇHS Madde 3(1)

Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

Madde 3(1) uluslararası insan hakları hukukunda çocuklara özgüdür: Burada Madde 12 ile birlikte 'yetişkin dünyasının, bunların çocuklar üzerinde ne tür etkileri olabileceğini düşünerek kendi etkinliklerini sürekli olarak değerlendirmesi' öngörülmektedir.²⁵ Bu hüküm, bir çocuk ya da çocuklar hakkında ya da onları etkileyecek her hangi bir konuda ne zaman bir karar verilecekse bunun için geçerlilik taşır. Bu hükmün gerekçelerinden biri çocukların kendilerini bireysel ya da grup halinde etkileyecek kararlarda çoğu kez siyasal güç dahil güç sahibi olmadıkları gerçeğidir. İHSC için önemlidir çünkü **bu hüküm kendilerine bir platform sunmaktadır ve bu platformdan hükümetlerin ve diğerlerinin çocuklarla ilgili etkinliklerinde çocuklara özel olarak odaklanmaları gereğini ısrarla vurgulayabilirler.** Diğer yandan yüksek yarar ilkesi de **yetişkinler (örneğin ebeveynler, öğretmenler, polis görevlileri) tarafından bir İHSC'nin neleri yapıp neleri yapamayacağına sınır getirmek üzere kullanılabilir/istismar edilebilir.** (örneğin bilgi paylaşımı, başkalarına hitap etme, bir grupta yer alma, kampanya, protesto gibi eylemlere katılma, vb.). Dolayısıyla bu tür kararları alanların 'çocuğun yüksek yararı' ilkesinde nelerin yer aldığını ve bu ilkenin nasıl uygulanması gerektiğini tam olarak kavramaları gerekir.

Komite Madde 3 (1)'ü 'esas bir hak, yorumlayıcı bir hukuk ilkesi ve usul kuralı olarak tanımlamıştır.'²⁶ Ayrıca, neyin çocuğun yüksek yararına olacağına belirlenmesinde nelerin dikkate alınması gerektiğine ilişkin ayrıntılı bir kılavuz da sunmuştur. Bunlar: çocuğun kendi görüşleri, çocuğun diğer insan hakları, ebeveynlerin ve başkalarının görüşleri, sosyal ve kültürel mülahazalar ve eldeki mevcut ampirik kanıtlar.²⁷ İHSC açısından büyük önem taşıyan nokta, '**yüksek yararın**' yalnızca 'refahla' ya da zarardan korunmayla eşitlenemeyeceğidir. Çocuğun yüksek yararının önemli bir yönüdür, ama sadece bu yoktur: çocukların medeni ve siyasal hakları (görüşlerine gerekli ağırlığın tanınması, ifade özgürlüğü, bu arada bilgi arama, alma ve içselleştirme özgürlüğü), birliktelikleri ve özel yaşamlarının gizliliği de hesaba katılması gereken unsurlardır. Bu her zaman önemlidir; ancak İHSC için özel olarak önemlidir. Çünkü yüksek yarar ilkesi zaman zaman çocukların diğer haklarını kullanmalarını tehlikeden uzak durma ya da eğitimin aksamaması gibi gerekçelerle gereksiz yere kısıtlayıcı yasalara, politikalara ve kararlara gerekçe olarak kullanılabilir. Bunlar, neyin çocuğun yüksek yararına olduğunun belirlenmesinde önemlidir; ancak önemli olan yalnızca bunlar değildir.

3.1.3. Yaşam, Yaşama ve Gelişme Hakkı

ÇHS

ÇHS Madde 6

- (1) Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.
- (2) Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Madde 6 geniş kabul gören yaşama hakkının kapsamını, özel olarak çocuklar için, yaşam ve gelişim hakkını da içine alacak şekilde genişletmektedir. Bildirge Madde 12(2) bunun İHSC açısından yorumlanmasını katkıda bulunmaktadır. Çünkü bu madde korumanın kapsamını şöyle vurgulamaktadır: 'Bu bildirmede belirtilen hakların meşru biçimde kullanılması sonucunda bireysel olarak ya da grup halinde herkesin, herhangi bir şiddete, tehdide, misillemeye, fiili ya da hukuksal ayrımcılığa fiili ya da hukuksal ayrımcılığa, baskıya ya da keyfi herhangi

bir fiile karşı korunması.’²⁸ İnsan Hakları Komitesi şöyle demektedir: ‘Yaşam hakkının korunması görevi, Devletlerin, belirli tehditler ya da daha önceden var olan şiddet örüntüleri sonucunda yaşamları özellikle risk altında olan, güç durumdaki kişilerin korunması için özel önlemler almalarını gerektirir. Bunların arasında İHS, yolsuzluk ve örgütlü suçlara karşı mücadele eden resmi görevliler, insani yardım çalışanları, kamuya mal olmuş kişiler, suç tanıkları, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve insan ticareti mağduru kişiler yer almaktadır. **Aynı kesime başta sokaklardaki çocuklar olmak üzere çocuklar, yanlarında kimsesi bulunmayan göçmen çocuklar ve silahlı çatışma ortamlarındaki çocuklar da dahil edilebilir.**²⁹ Çocuk Hakları Komitesi ayrıca ‘gelişme’ kavramını bütüncül biçimde, yalnızca fiziksel ve zihinsel değil aynı zamanda ahlaki ve toplumsal gelişme olarak yorumlamıştır.³⁰ Bu tanım, çocuğun insan haklarını anlama ve bunları talep etme kapasitesini de içerir.

Şurası açıktır ki Devletlerin kendileri de yaşam hakkına saygılı olma yükümlülüğü altında olup İHŞÇ eylemlerine tepki olarak çocukları tehlikeye sokmamaları, incitmemeleri ve öldürmemeleri gerekir. Ayrıca, çocukları devlet dışı aktörlerden gelebilecek yaşamı tehdit edici eylemlere veya ihmellere karşı korumak için makul olan her şey yapılmalıdır.³¹ Bu da Devletlerin, örneğin çevrimiçi ortamlarda çocuklara yönelebilecek tehditlere karşı önlemler almalarını gerektirir.³²

Çocukların, örneğin şiddete dönüşebilecek ve polis gözetimindeki protestolarda ayrıca ek korumaya da ihtiyaçları olabilir. Barışçı gösteriler sırasında çocukların korunması yalnızca ebeveynlerin sorumluluğuna bırakılamaz.³³ İnsan hakları savunucularının durumu Özel Raportörü (Özel Raportör) şu görüşü dile getirmiştir: ‘Şiddet tehdidi altındaki barışçı bir toplantının Devletin sorumluluğu altında güvenliğinin sağlanması dururken yasaklanması kabul edilebilir bir durum değildir’³⁴ Bu ilke İHŞÇ’ye uygulandığında, **barışçı bir gösterinin şiddete dönüşebileceği kaygısının gereği çocukları katılmaktan alıkoymak değil çocukların yaşamına ya da gelişmesine yönelik tehdidi ortadan kaldıracak makul her şeyin yapılmasıdır.** (ayrıca bakınız, kesim 3.5.3).

Son olarak, kabul edilmelidir ki Devletler ancak makul olan şeyleri yapabilirler ve ‘Devlet çocukların yaşamı ve gelişimi adına en iyi çabaları sergilemiş olsa

çocuklar kendilerinin bu haklardan yararlanmalarına zarar verecek hareketlerde bulunabilirler ya da ihmalkar davranabilirler.’³⁵

3.1.4. Görüşlerinin Dikkate Alınması Hakkı

ÇHS

ÇHS Madde 12

(1) Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

(2) Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

Madde 12 özel bir haktır ve çocuklar hakkında karar verecek olanların çocukların görüşlerine başvurup yaşlarına ve olgunluk durumlarına göre bu görüşleri verecekleri kararlarda dikkate almaları gerektiğini belirtmektedir. Bu husus İHŞÇ etkinlikleri açısından son derece önemlidir; çünkü, ‘bir yanda yetişkinlerin sahip oldukları tam özerkliğe sahip olmayan, ancak diğer yanda hakların öznesi olan çocukların hukuksal ve sosyal statüsünü ele almaktadır.’³⁶ Madde 12(1) çocuğu etkileyen bütün konuları kapsarken Madde 12(2) özellikle çocuğu etkileyen yargısal ve idari işlemler için geçerlidir; mahkemelerde ve yargı organlarında kendi insan haklarına yönelik ihlallere karşı çıkan çocukların görüşlerine kulak verilmeli ve dikkate alınmalıdır. Madde 12(2) üzerinde daha sonra kesim 4’te de durulacaktır.

Madde 12 (1) kapsamında çocuğun görüşlerinin dinlenilmesi hem tek tek hem de grup olarak çocuklara ait bir haktır.³⁷ Kendileri hakkında bir karar verileceği sırada kendi haklarını ortaya koymalarında İHŞÇ için de geçerlilik taşır.

(örneğin kendi eğitimlerine ya da bakımlarına ilişkin ihtilafli olabilecek kararlar). Madde 12(1) İHSC'nin grup olarak ya da gruplar halinde çalışırken etkilendikleri durumlar için de geçerlilik taşır. 'Sağlama' yükümlülüğü, hükümetlerin, yasalara ve politikalara ilişkin olanları dahil, kendilerini etkileyen konularda çocukların görüşlerinin alınması için aktif biçimde fırsatlar yaratmaları gerektiği anlamına gelir.

Madde 12'nin Bildirgenin 8. Maddesiyle açık bağları vardır ve bu madde tarafından pekiştirilmektedir:

DHRD

DHRD Madde 8

(1) Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, ayırım gözetilmeksizin, ülkesinin yönetiminde ve kamu işlerinin yürütülmesinde yer alma imkanına etkin şekilde erişim hakkına sahiptir.

(2) Bu, diğer hususlar meyanında, kamu işleriyle ilgilenen hükümet organlarına, kurumlarına ve kuruluşlarına işleyişleriyle ilgili eleştirileri ve önerileri sunma ve insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesini, korunmasını ve gerçekleştirilmesini aksatabilecek ya da engelleyebilecek hususlara dikkat çekme hakkını da kapsamaktadır.

Çocukların Bildirge Madde 8'den yararlanmalarında farklılık yaratan bir etmen, çocukların oy vererek ya da yerel seçimlerde temsilci seçilerek yetişkinler gibi yönetime katılma imkanlarının olmamasıdır. Komite, çocukların demokratik siyasal süreçlerde seslerini duyurabilmeleri için Devletleri oy verme yaşını düşürmeye teşvik etmiştir.³⁸ Ancak, asgari oy kullanma yaşı ne olursa olsun hükümetler örneğin yerel, bölgesel ve ulusal çocuk ve gençlik parlamentoları, zirveleri, vb. yoluyla tüm çocukların kamusal karar verme süreçlerine yer almaları için fırsatlar yaratmalı, erişilebilir materyaller ve yöntemeler kullanarak politikaların belirlenmesinde çocuklara aktif biçimde danışmalıdır. DGD2018'deki tavsiyelerden biri şöyledir: 'Devletler, Çocuk Parlamentolarının ve çocuk

katılımıyla ilgili diğer mekanizmaların net ve anlamlı bir göreve, yeterli insani, teknik ve finansal kaynaklara sahip olmalarını ve ayarım olmadan sütun çocukların bu mekanizmaları erişimini sağlamalıdır.’³⁹

Madde 12 tüm çocuklar için geçerlilik taşır ve çoğu kez susturulmuş, marjinalite itilmiş ve ihmal edilmiş çocuk gruplarının da kapsanması için çaba gösterilmelidir. DGD2018 tavsiyesi şöyledir: ‘Devletler, engelli çocuklar, insani kriz ortamlarındakiler, alternatif bakımda olanlar, yoksulluk içindeki çocuklar, azınlık ve yerli halklara mensup olanlar dahil olmak üzere kırılgan durumdaki insan hakları savunucusu çocukların görüşlerini serbestçe ifade edebilmelerini, kendilerini ilgilendiren tüm meselelerde aktif katılımlarını kolaylaştıracak yaşa ve cinsiyete uygun destekten yararlanmalarını sağlamalıdır.’⁴⁰ Kendi ülkelerinde yerlerinden olanlar Özel Raportörü bunun marjinal durumdaki çocukların diğer insan hakları açısından taşıdığı önemi vurgulayarak şu gözlemlerde bulunmuştur: ‘(bu çocukların) katılımı, kendi yaşamları üzerinde denetim kurmalarına yardımcı olacak, rehabilitasyonlarına katkıda bulunacak, örgütsel becerilerini geliştirecek ve birlik duygularını güçlendirecektir.’⁴¹

Bireysel ya da kolektif her durumda ve tüm kararlarda, yaşlarına ve olgunluk düzeylerine göre çocukların görüşlerine ‘gerekli ağırlığı’ tanıma yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük, ÇHS Madde 5’e göre haklarını kullanmalarında ebeveynlerin/vasilerin gelişim halindeki yeteneklerine göre çocuğa yol gösterme hakkından ayrıdır. Madde 12’deki ‘yaş ve olgunluğa göre gerekli ağırlık’ ifadesinin ifade özgürlüğünden uzaklaştığı ileri sürülse de bu bir yanlış okumadır. Güçlendirici bir yoruma göre burada Devletlere getirilen ek bir yükümlülük vardır; Devletler, çocuğu etkileyecek bir mesele söz konusu olduğunda çocukların görüşlerini ciddiyle dikkate alacaklardır. Bu hakla birlikte şunlar da kabul edilmektedir: Çocukların bu tür kararları etkileyebilecek konumda olmaları pek görülen bir durum değildir, bir kişinin kendisi hakkındaki kararları etkileyebilmesi insan hakları temelli yaklaşımın merkezinde yer alır; birey olarak insana yönelik saygının ve eşitlik anlayışının altını çizer. **Çocukların kamusal kararlara katılma hakkı, Devletlerin, ortadaki dezavantajı gördükleri ayarı ve ek bir yanıt gerektirir:**

Devletlerin özel yükümlülüğü, hem çocukların görüşlerine başvurmayı hem de bu görüşleri ciddiye almayı gerektirir (yaşa ve olgunluk durumuna göre gerekli ağırlığı tanıyarak). Devletlerin aynı zamanda engelleri olan çocukların dinlenme haklarından ‘diğer çocuklarla eşit temelde’ yararlanabilmelerini ve hakları için yaşlarına uygun yaradım olmalarını sağlaması gerekmektedir. (CRPD Madde 7(3)). İHSÇ bildirdiğine göre çocukların görüşlerine başvurulduğu durumlarda bile bu görüşler ciddiye alınmamaktadır. Pek çok çocuk, dinlenme haklarının gerçekleşmesinin önündeki başlıca engelin yetişkinlerin olumsuz tutumu olduğunu belirtmektedir.

İçinde yaşadığımız toplum belirli bir konuda sesimizi çıkardığımızda bizimle alay ediyor, bize sorumluluk alamayacak kişiler gibi davranıyor, bu konularda ciddi biçimde düşünemeyecek kişiler olarak görüyor.

Asya-Pasifik

Siyasal iktidara karşı grevlerde ya da hareketlerde yetişkinlerin bunları ‘eğitimsiz’ ve ‘hiçbir şeyden anlamayan’ çocuklar diye küçümseme ihtimali daha fazladır.

Batı Avrupa ve diğerleri

Yetişkinler bizim adımıza karar veriyor ve salt yaşımız küçük diye görüşlerimizin kendilerininkinden daha değersiz olduğunu düşünüyor. Yanılıyor olabileceklerini düşünmeden ‘en son sözü söylemek’ istediklerinde yetişkinlik olumsuz bir rol oynuyor.

Latin Amerika ve Karayipler

Ne yazık ki bizim yaşımızda haklarımız için mücadele etmek zaman zaman güç oluyor çünkü yetişkinler bizi her zaman ciddiye almıyor. Yetişkinler çoğu kez yaşamız, çocuk olmamız dolayısıyla görüşlerimizi reddediyor. Oysa biz dünyamızda neyin yanlış olduğunu yargılayabilmek ve bunu değiştirmek üzere harekete geçmek istiyoruz.

Batı Avrupa ve diğerleri

Komite, çocukların görüşlerine daha yaygın biçimde saygı duyulmasını sağlama açısından profesyonellerin eğitilmesini ve kamuoyunda farkındalık yaratma kampanyalarını tavsiye etmiştir. ⁴³

Avrupa Konseyi Çocuk Katılımı Değerlendirme Aracı ⁴²

Avrupa Konseyi “çocuk aktivizmi” dahil olmak üzere çocuk katılımını üç yönlü bir yaklaşımla yaygınlaştırmaktadır: mevcut sistemlerin ve mekanizmaların değerlendirilmesi, rehberlik yapılması ve profesyoneller için gerekli eğitimlerin hazırlanmasına yönelik akaçların ve desteğin sağlanması.

Çocuk Katılımı Değerlendirme Aracı Devletlere şu olanakları tanıyan 10 temel gösterge vermektedir:

Çocuk Katılımı Değerlendirme Aracı Devletlere şu olanakları tanıyan 10 temel gösterge vermektedir:

- halihazırdaki uygulamaya ilişkin temel bir değerlendirme yapılması;
- devletlerin daha ileri düzeyde uygunluk sağlamaları açısından gerekli önlemlerin belirlenmesi;
- zaman içinde sağlanan ilerlemenin ölçülmesi.

<https://www.coe.int/en/web/children/child-participation-assessment-tool>

İHŞÇ ayrıca bir kaygıyı daha dile getirmektedir: Görüşlerine başvurulduğunda bile çocuklar bu görüşlerin nasıl dikkate alınacağını, hatta alınıp alınmayacağını bilmemektedir. Bu konuda geri bildirim büyük önem taşır; geri bildirim hemen gelmeli, erişilebilir olmalı ve çocukların görüşlerinin nasıl dikkate alındığını anlamaları açısından yeterince detaylı olmalıdır. ⁴⁴

Madde 12 İHŞÇ'nin çalışmaları açısından büyük önem taşırken, bu husus yalnızca çocukları etkileyen konular ve kararlar için geçerlidir.

Oysa İHŞÇ herhangi bir karara konu olmayan meselelerde insan hakları savunuculuğu yapıyor olabilir (ihmalin de bir tür karar verme biçimi olabileceği unutulmamalıdır) ve/ya da yalnızca çocukları etkilemeyen ya da onları hiç etkilemeyen konularda da talepler olabilir. Oysa İHŞÇ herhangi bir karara konu olmayan meselelerde insan hakları savunuculuğu yapıyor olabilir (ihmalin de bir tür karar verme biçimi olabileceği unutulmamalıdır) ve/ya da yalnızca çocukları etkilemeyen ya da onları hiç etkilemeyen konularda da talepler olabilir.

Madde 12 ve kamusal olaylara katılma ilişkisi

ÇHS Madde 12, Komite'nin yaptığı çocuk katılımı tanımının hukuksal temelidir. Komite Genel Yorum No.12'de çocuk katılımı kavramının Madde 12'nin metninde yer almamasına rağmen terimin devam etmekte olan süreçlerin tarifinde yaygın biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Buna göre çocukların yaşamlarıyla ilgili tüm konularda politikalar, programlar ve önlemler hazırlanırken çocuklarla yetişkinler arasında gerçekleşen bilgi paylaşımı ve diyalog bu kapsamdadır. Komite Genel Yorum 12'de ayrıca Madde 12'nin genel bir ilke olarak şunu öngördüğünü belirtmektedir: Devletler, ÇHS'de yer alan diğer tüm hakların, bu arada özellikle çocukların medeni ve siyasal haklarının yorumlanmasında ve hayata geçirilmesinde bu ilkenin yol gösterici olmasını sağlamalıdır (Maddeler 13-17).

Bildirge Madde 8, yalnızca ÇHS'deki Madde 12 ile Maddeler 13-17'nin (ki genellikle es geçilir) kesişimini pekiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda bu Maddelerle ICCPR Madde 25 arasındaki bağlantılara açıklık getirmektedir ki bu da çocuklar dahil tüm bireylerin siyasal ve kamusal katılımının hukuksal temelini oluşturmaktadır. Kamusal işlere katılım hakkının etkili biçimde uygulanması için devletlere Yönelik OHCHR Kılavuzları şu hususu açıkça belirtmektedir: Karar verme süreçlerinin çocuklar üzerinde etkili olabileceği durumlarda Devletler, çocukların görüşlerini serbestçe dile getirme haklarını güvence altına almalıdır ve anlamlı bir çocuk katılımı için çocuk dostu, yaşa uygun, cinsiyete duyarlı ve güvenli mekanizmalar sağlamalıdır.⁴⁶

Muhtemelen, tüm karar alma süreçlerinin çocuklar üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkileri olabilecektir. Avrupa Komisyonu da bunu görmektedir: 'Çocuklar açısından nötr denebilecek politikalar ya da programlar eğer varsa bunlar da çok az sayıdadır: Çoğunun çocuklar üzerinde doğrudan ya da dolaylı, olumlu ya da olumsuz etkileri olur. Ayrıca, hepsi olmasa bile sektörlerin çoğu birbiriyle ilişkili ve karşılıklı bağımlıdır.'

Dolayısıyla, **Bildirgenin çocuk katılımının güçlendirilmesini desteklediğinin**, Devletlerin, kamuyla ilgili olup çocuğu doğrudan etkilemeyecek konularda bile İHŞÇ'nin görüşlerine başvurup bu görüşleri ciddiye almaları gerektiğinin anlaşılması önemlidir. Öte yandan, yetişkinlerin çocukları sürece katma ve görüşlerini almaları için fazladan çaba harcamalarını gerektirdiğinden çocuk katılımı İHŞÇ'nin güçlendirilmesi açısından temel önemdedir. Çocuk katılımı süreçleri kararları etkilemek üzere halen savunucular olarak çalışan çocuklar için önemli fırsatlar sunmanın ötesinde çocukların savunucular olarak işe başlamalarına vesile olan güçlendirici deneyimlerdir.

İrlanda'nın Ulusal Çocuk ve Gençlik Katılımı Stratejisi

Pek çok ülke çocuk ve gençlik katılımı konusunda ulusal stratejiler geliştirmiş ya da geliştirmektedir. İrlanda'daki bunların arasında en kapsamlı olanlardan birisidir.

Belli başlı özellikler:

- yıllık olarak değerlendirilen ve izlenen ilgili bütün kamusal organlar için üzerinde anlaşmaya varılmış eylemler;
- yerel ve ulusal gençlik meclislerinden oluşan oturmuş bir sistem;
- kamusal organlara eğitim veren, yasalar ve politikalar konusunda danışılan bir katılım merkezi.

<https://www.gov.ie/en/publication/9128db-national-strategy-on-children-and-young-peoples-participation-in-dec/>

3.2. Ebeveynlerin/Vasilerin Hakları ve Ödevleri (ÇHS Madde 3(2), 5, 18(1-2))

Ebeveynlerin/vasilerin hakları ile çocukların hakları arasındaki karşılıklı ilişki, İHSC haklarını yetişkin İHS'lerin haklarından ayıran başlıca farklılıklardandır. Diğer İHS açısından bunun bir eşdeğeri yoktur - ki bu da Bildirge'nin uygulanmasında ÇHS'nin kullanımının önemini ortaya koyan bir gerçektir. **İHSC'nin hak kullanımı, ebeveynlerin çocuklarına ilişkin haklarını ve ödevlerini dikkate almak zorundadır.** İHSC tarafından belirtildiğine göre kimi ebeveynler/vasiler çocukları herhangi bir olumsuzluktan korumak isteyecek, bu nedenle İHSC etkinliğini kısıtlama yoluna gidebilecektir. Ebeveynler/vasiler çocuk etkinliğinin eğitimleri üzerindeki etkilerinden de kaygı duyabilirler. Devletler, İHSC'nin güvenli ve eğitimlerine zarar vermeyecek şekilde hareket etmelerini sağlayarak da önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, İHS olarak hareket eden çocuklara yönelik olumlu bir tutumu yaygınlaştırabilir, İHSC'yi daha fazla güçlendirebilmeleri için ebeveynleri/vasileri destekleyip bilgilendirebilir.

ÇHS ebeveynlere atıfta bulunup İHSC (Maddeler 5, 3(2) ve 18(1)-(2)) açısından özellikle anlamlı üç hüküm içermektedir. Bunlar aşağıda tek tek ele alınmakta, ardından bunların pratikte kolektif olarak nasıl hayata geçirilebileceği üzerinde durulmaktadır.

3.3 Ebeveynlerin/Vasilerin Rehberlik Yapma Hak ve Ödevleri

ÇHS

ÇHS Madde 5

Taraf Devletler, bu Sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

Madde 5 Sözleşmenin tamamında önemli bir yere sahiptir⁴⁸ ve çocukların İHSÇ olarak hareket edip edemeyecekleri, edeceklerse nasıl edecekleri konusunda ailelerin etkisi dikkate alındığında bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Hüküm, ebeveynlerin/vasilerin ve toplulukların çocukların yaşamındaki özel ve önemli rollerini tanımakta ve bir gerçeği yansıtmaktadır: Ebeveynlerin, kapasiteleri geliştikçe haklarını gerçekleştirmelerinde çocuklara yardım açısından mutlaka rolleri olacaktır.⁴⁹

Madde 5, **başkaları için hazırlanmış bir Sözleşmede ebeveynleri ve vasileri hak (ve ödev) sahipleri olarak tanımlamasıyla özgün bir yere sahiptir.** Böylece madde ebeveynlere/vasilere ve ‘hukuken çocuktan sorumlu başkalarına’ uzanır. ‘Başkaları’, örneğin topluluk liderlerini ya da bir kabilenin ileri gelenlerini kapsayabilir. Bu kişiler, diğer tüm haklarını kullanmalarında çocuklara yol gösterme hakkına sahiptir. Çocuğun medeni ve siyasal haklarının tümüyle birlikte zarardan korunma hakkı da bu kapsamdadır. Ebeveynlerin ayrıca çocuklara rehberlik yapma ödevi de vardır - ki bu da çocukların yol göstericilikten yararlanma hakları olduğu anlamına gelir. Bu ödev iç hukukta da tanınmalıdır.

Çocuğu etkileyen önemli kararlarda ebeveynlerin/vasilerin hukuksal yükümlülüğü

2005 tarih ve 38 sayılı Güney Afrika Çocuk Yasası Kesim 31: ‘Bir çocukla ilgili ebeveynlik sorumluluklarına ve haklarına sahip bir kişi paragraf (b)’de öngörülen ve çocuğu da ilgilendiren bir karar almadan önce, çocuğun yaşını, olgunluk düzeyini ve gelişim aşamasını dikkate alarak çocuğun ifade ettiği görüşleri ve istekleri de gözetmelidir.’

<https://www.justice.gov.za/legislation/acts/2005-038%20childrensact.pdf>

Rehberlik etme hakkı/ödevi, çocukların ‘gelişim halindeki yetenekleri’ doğrultusunda kullanılmalı, yerine getirilmelidir. Bu ibare Madde 5’ten hareketle giderek yaygınlaşan biçimde alınarak Sözleşme’nin bütününde

yorumlayıcı bir yaklaşım olarak kullanılmaktadır. Ancak, bu ibarenin varlığı en önce çocuklara rehberlik etme hakkı ve ödeviyle ilgilidir. Geçerliliği, çocuğun yaşamını tümüyle kapsar: bir çocuğun İHŞÇ olarak hareket edebilmesi için asgari bir yaş yoktur ve pek çok çocuk insan hakları konularıyla daha ilkokuldayken ilgilenmeye başlamaktadır. Bununla birlikte Madde 5 **ebeveyn/vasi rehberliği düzeyinin çocuk olgunlaştıkça azalması gerektiğini kabul etmektedir.**⁵⁰ **Komite bir hususu gözetip tanımaktadır:** çocuklar kendi haklarını bağımsız biçimde sahiplenip bu haklardan yararlanmaya başladıklarında Madde 5'e göre artık ebeveyn yönlendirmesine ihtiyaç duymazlar. Buradaki temel soru da şudur: Ebeveynler ya da vasiler, eğer varsa hangi sınırlar içinde ve ne zaman çocuklarına İHŞÇ olarak hareket etme izne vermeyebilirler ya da yer alacakları eylemleri sınırlayabilirler? İHŞÇ ise ebeveynlerin ve kendi topluluklarındaki yetişkinlerin destek ve rehberliğine ihtiyaç duyduklarını kabul etmektedir.

İnsan hakları savunucusunun finans kaynaklarına ihtiyacı vardır, ama bunun yanı sıra inanca, esine ve sevgiye de ihtiyacı vardır. Bir savunucu yalnız çalışamaz; çevresindekilerin anlayışına ve desteğine ihtiyacı vardır. Savunucu kişi çocuk olduğundan başkalarıyla birlikte çalışması ve onlardan öğrenmesi gerekir. Yol göstericiliğine ve desteğe ihtiyacı vardır.

Latin Amerika ve Karayipler

Diğerleri, ebeveynlerin çocuklarının herhangi bir aktivizm biçimi yerine eğitime odaklanmalarını tercih ettiklerini ya da çocuklarının güvenliğinden kaygı duyduklarını belirtmektedir.

Ebeveynler, çocuk hakları ihlallerine karşı seslerini yükseltmek üzere çocuk önderliğindeki gruplara katılmaktansa çocuklarının evde oturup ders çalışmasını isterler.

Doğu Avrupa

Bununla birlikte pek çok çocuk, aldıkları desteğin İHS olarak hareket etmelerini engelleyici yan taşımayıp bu hareketleri destekleyici nitelikte olması gerektiği konusunda nettir.

Devletlerin, çocukların gelişim halindeki yeteneklerine göre ebeveyn rehberliğinden yararlanma haklarına saygı gösterme, bu hakkı koruma ve gerçekleşmesini sağlama ne yapmaları gerektiği konusunda daha fazla yol göstericiliğe gerek vardır.⁵¹ Devletler ebeveynlerin/ vasilerin haklarına, sorumluluklarına ve ödevlerine keyfi biçimde müdahale etmemelidirler. Bununla birlikte, bir ebeveynin/vasinin bir çocuğun İHŞÇ olarak hareket etmesine izin vermeyi reddettiğinde pratikte bir güçlük ortaya çıkabilir. Söz konusu kaygılar çocuğun yaşına ve algılanan tehlikeye göre değişiklik gösterebilir. Örneğin ebeveynler, etkinliğin yol açabileceği sonuçlar hakkında kaygılar varsa (örneğin çocuğun başlatacağı bir çevrimiçi kampanyanın kendisini bu ortamda istismara maruz bırakabilecek olması) çocuk yeterince olgunlaşmış olsa bile izin vermeyebilirler. Komite ebeveyn müdahalesinin etkinliğin risk düzeyiyle bağlantılı olabileceğini, kültürel, dinsel ya da siyasal mülahazaların bu bakımdan önem taşıyabileceğini kabul etmekle birlikte bu hususun çocuğun da görüşleri alınarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Her durumda, Devletin üzerindeki yükümlülük, İHŞÇ'nin haklarını güvenli biçimde kullanabilmesini sağlamak, çocuklara uygun tavsiyelerde bulunup yol gösterebilmeleri için ebeveynleri bilgilendirip desteklemektir.

3.3.1.Ebeveynler/Vasiler Rehberliğinde Bakım ve Korunma Hakkı

ÇHS

ÇHS Madde 3(2)

Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de gözönünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

Madde 3(2) çocuğun esenliği açısından gerekli korumanın ve bakımın sağlanmasına ilişkin olarak Devletlere güçlü biçimde ifade edilmiş bir yükümlülük getirir. Bu madde pek az dikkat çeker; çünkü ÇHS'nin diğer maddeleri bu konuyu birlikte topluca ele alır ve bazıları da içeriğini 'taklit eder' (örneğin Maddeler 19 ve 18(2)).⁵² Konunun önemi, Devletlerin, hakları ve ödevleri ebeveynlere ve vasilere 'yönlendirme' yükümlülüğüdür.

Devletlerin çocukların esenliğini korumak için müdahalede bulunabileceği çeşitli yollar vardır. Örneğin ebeveynler bir çocuğun İHŞÇ olarak hareket etmesini engelliyor olabilirler ya da çocuğu olumsuz etkileyebileceği halde kimi durumlarda çocuğu böyle hareket etmeye zorlayabilirler de. Örneğin ciddi bir risk getirebileceği halde çocuğu başkalarına açık hitap etmeye özendirebilirler ya da şiddete dönüşebilecek bir gösteriye

3.3.2. Ebeveynlerin/Vasilerin Sorumlulukları ve Devlet Yardımı

ÇHS

ÇHS Madde 18

(1) Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.

(2) Bu Sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.

Madde 18'in büyük bölümü çocuğun yetiştirilmesinde ortak sorumluluğun özendirilmesine ve devletlerin bu alanda vermeleri gereken desteğe odaklanır. Ancak, Madde 18(1)'deki ikinci bölüm ebeveynlerin/vasilerin 'çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişiminde birinci derecede sorumlu olduklarını, çocuğun yüksek yararının birinci derecede gözetilmesi gerektiğini' belirtmektedir. Bu söylenen, özellikle Madde 5 ve Madde 3(2) ile birlikte okunduğunda İHŞÇ bağlamında büyük önem taşımaktadır. Çocukların belirttiğine göre ebeveynler/vasiler güvenliklerinden ya da eğitim üzerindeki olumsuz etkilerinden kaygı duyduklarından çoğu kez İHS etkinliklerine katılmalarına izin vermemekte ya da bu konuda caydırıcı davranmaktadır.

Ebeveynler genellikle bizi teşvik etmiyor. Bizden şiddet olaylarından uzak durmamız isteniyor.

Asya-Pasifik

İnsan hakları savunucusu olarak benim yerel düzeyde karşılaştığım engel kendi ebeveynlerim. Bana zarar vereceği gerekçesiyle haklarımı savunmama izin vermiyorlar.

Asya-Pasifik

Kimi çocuklar ebeveynlerinin kendi güvenliklerini ve yararlarını gözettiklerini görerek bunu kabul etmiştir. Diğerleri, kimi durumlarda diğer İHŞÇ'lerin de desteğiyle bunun uygun olduğuna kendilerini ikna ettiklerinde ailelerinden destek ve teşvik gördüklerini belirtmiştir.

Öğretmenlerin, okulun, arkadaşlarımızın ve ailelerin bizim yanımızda olduklarını hissetmemize yardımcı oluyor. Bize katılım için alan sağlıyorlar. Yetişkinler kararlarımıza saygı duyuyor. Haklarımızı nasıl savunacağımızı bize öğretiyor.

Latin Amerika ve Karayipler

Evet, çocukların örneğin ailelerinin herhangi bir toplantıya katılmalarına izin vermemesi gibi karşılaştıkları birtakım güçlükler var. Örneğin okuldaki bir arkadaşım katılım alanda ne oluyor görmek istiyordu, ancak ailesi izin vermeyince gidemedi. Orada neler olduğunu kendisine anlattım ve gitmesini, korkulacak bir durum olmadığını söyledim. Daha sonra bu arkadaşım babasını ikna etmeyi başardı ve oraya gidebildi.

Asya-Pasifik

Madde 18 çoğu kez ebeveynlerin çocuklarının sosyal ve ekonomik haklarının gerçekleşmesine katkıda bulunma sorumluluğu bağlamında ele alınırken bu madde aynı zamanda çocukların medeni ve siyasal hakları için de geçerlidir ve ‘insan haklarıyla tutarlı değerlerin geliştirilmesini’ de içerir.⁵⁵ Bu da Bildirge’nin bireylerin insan hakları konusunda kamusal farkındalık yaratılmasındaki rolüyle ilgili 16. Maddesiyle bağlantılıdır. Ne var ki, ebeveynler ve vasilerin sorumluluklarının örneğin ifade özgürlüğü, barışçı toplantı ve örgütlenme hakkı gibi medeni ve siyasal haklar için de geçerlilik taşıdığı gerçeği pek az tartışılmıştır. **Devletler, İHŞÇ ailelerinin ve toplumlarının çocukların tüm haklarını kavrayıp değer vermelerini, hukuksal yardım ve psikososyal müdahale gibi alanlarda bilgi ve desteğe erişimlerini sağlaması gerekir.**

Son olarak, ebeveynler/vasilerin çocuğun İHS etkinliğine katılmasına izin vermeme durumları olabilir. Devletler çoğu durumda böyle bir ihlal durumunun farkında olmazlar ve farkında olduklarında da aile yaşamına karışmanın daha zararlı olabileceği yargısına varabilirler. Bununla birlikte Devlet İHŞÇ’lere ve ebeveynlere/vasilere, uyuşmazlıkların hem kendilerinin hem de çocukların güçleneceği şekilde uzlaşmayla çözümlenmesinde yardımcı olabilirler. Ayrıca, İHŞÇ’nin, kısıtlamalar haklarının ihlali anlamına geldiğinde bunu telafi edebilecekleri imkanlara sahip olmaları gerekir.

3.3.3. Ebeveynlerin/Vasilerin Hakları: Uygulama Önlemlerinin Özeti

Kimi ebeveynler/vasiler kendileri İHS olarak hareket ediyor olabilir ve bu durumun da çocuklarının görüş ve eylemleri üzerinde etkileri olacaktır. Aileleri İHS olarak hareket eden çocuklar, bunun sonucu olarak ortaya çıkabilecek ayrımcılık ya da zarara karşı korunmalıdır (bakınız, kesim 3.1.1). Ebeveynler/ vasiler çocukları kendi amaçları için manipüle etmeksizin onlara tavsiyelerde bulunmalıdır (bakınız, kesim 3.4.2). Ancak, ebeveynler/ vasiler İHS etkinliklerinde yer almadıklarında Devletin, haklarının gerçekleşmesi adına çocuklarını desteklemelerini sağlamalıdır. Gelgelelim, gerçek duruma bakıldığında pek çok ebeveynin ve vasinin kendilerinin ya da çocuklarının haklarını dikkate almadan, bu yöndeki yükümlülüklerinin farkında olmadan her gün çeşitli kararlar aldıklarını görürüz. Devlet, erken çocukluktan başlamak üzere medeni ve siyasal haklar dahil olmak üzere ebeveynleri bu konularda eğiterek önemli bir rol oynayabilir.

Devletler ayrıca İHŞÇ'ye ilişkin pozitif imajı yaygınlaştırmalı, dinsel ve kültürel duyarlılıklarla birlikte toplumsal cinsiyete ve diğer konulara ilişkin kalıpları ele almalıdır. Devleteler bunun yanı sıra, çocukları koruma yükümlülüklerini yerine getirerek ebeveynlerin/vasilerin İHŞÇ olarak hareket eden çocukların güvenliğine ilişkin kaygıları da hafifletebilirler (bakınız, kesim 3.4.5). Son olarak, Devletler okullara ve öğretmenlere eğitim hakkı dahil İHŞÇ'nin haklarını koruma konusunda rehberlik edebilir ve böylelikle ebeveynlerin/vasilerin bu konuya ilişkin kaygılarına belirli bir yaklaşım sağlayabilir. Devletler İHŞÇ aileleri bilgilendirip desteklerse ve İHŞÇ'nin güvenli hareket edeceği bir ortam sağlarsa bu sayede ebeveynler/vasiler de ÇHS Madde 5 kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirebilecek ve çocuklarını İHS olarak hareket edebilecek şekilde güçlendirmiş olacaktır.

Devletler, ebeveynlerin/vasilerin haklarını kullanmalarında çocuklara yol gösterme hak ve ödevlerini iç hukuka dahil etmelidir.

Devletler, kendi medeni ve siyasal hakları dahil olmak üzere ebeveynleri insan hakları ve çocuk hakları konusunda eğitmeli, çocuklarına destek olup yol gösterirken bilgi temelli yaklaşımlar benimsemelerini sağlamalıdır.

Devletler, çocukların korunmalarını ve eğitimlerinin olumsuz yönde etkilenmemesini güvence altına alarak ebeveynleri/vasileri çocuklara destek olabilecek şekilde güçlendirmelidir.

Devletler, hakların kullanımı konusunda ebeveynlerle çocuklar arasında anlaşmazlık baş gösterdiği durumlarda çocukların hizmet ve destek alabilecekleri mekanizmaları sağlamalıdır.

Devletler, hakları ebeveynleri/vasileri tarafından kısıtlandığında İHŞÇ'nin çözüm arayabilecekleri erişilebilir fırsatlar sunmalıdır.

3.4. Eğitim Hakları (ÇHS Madde 29 ve DHRD Madde 15)

ÇHS

ÇHS Madde 29(1)

Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

- (a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- (b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- (c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
- (d) Çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
- (e) Doğal çevreye saygının geliştirilmesi.

DHRD

DHRD Madde 7

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan haklarına ilişkin yeni fikirler ve ilkeler geliştirme, bunları tartışma ve kabul edilebilirliklerini savunma haklarına sahiptir.

DHRD Madde 15

Devlet insan hakları ve temel özgürlüklerin tüm eğitim seviyelerinde öğretilmesini teşvik etmek ve bu imkanı sağlamak ve avukatları, kolluk kuvvetlerini, silahlı kuvvetler personelini ve kamu görevlilerini eğitmekle yükümlü olanların,

eğitim programlarına insan haklarını öğretmeye ilişkin uygun unsurları dahil etmelerini sağlamakla yükümlüdür.

DHRD Madde 16

Bireyler, sivil toplum örgütleri ve ilgili kurumlar, uluslar ve tüm ırksal ve dini gruplar arasında diğer hususlar meyanında, anlayışı, hoşgörüyü, barışı ve dostane ilişkileri güçlendirmek amacıyla ve faaliyetlerini sürdürdükleri toplumların ve toplulukların çok çeşitli geçmişlerini göz önüne alarak, bu alanlarda eğitim, öğretim ve araştırma gibi etkinlikler yoluyla, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin hususlarda kamunun daha bilinçli hale getirilmesine katkıda bulunmada önemli rol oynamaktadır.

İnsan haklarına ilişkin bilgi, bu hakların hayata geçirilmesi açısından temel bir önkoşuldur ve tüm İHS için yaşamsal önemdedir. Madde 29(1) (b) Devletlerin bu eğitimin ‘insan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Şartında yer alan ilkelere saygının geliştirilmesine’ yönelik olmasını sağlamalarını istemektedir.⁵⁶ ‘İnsan hakları’ terimi açık biçimde ‘çocuk haklarını’ da kapsamaktadır ve ÇHS Madde 42 ile birlikte okunduğunda Devletlerin bir yükümlülüğü olduğu görülmektedir: çocukların eğitiminin, Sözleşme’nin kendisinde yer alan haklara ilişkin bilgiyi ve saygıyı yaygınlaştırmak.⁵⁷

İnsan hakları eğitiminin okullardaki ve diğer eğitim kurumlarındaki ana müfredatın zorunlu bir parçası haline getirilmesi, çocukların ve sonuçta tüm insan hakları sahiplerinin bu hakların bilincinde olmalarını ve İHS olarak hareket etmek dahil bu hakları kendileri ve başkaları adına savunmalarını sağlamanın en etkili yollarından biridir. Ne var ki Komite hemen hemen tüm sonuç gözlemlerinde insan hakları, özel olarak da çocukların hakları eğitiminin olmayışına ilişkin kaygılarını dile getirmektedir. Pek çok Devlette insan hakları eğitimi yoktur ve bu eğitime ulusal müfredatında yer veren devletlerde de özel olarak çocuk haklarına odaklanma görülmemektedir.⁵⁸

İHSÇ kendi çalışmalarındaki en önemli güçlüklerden biri olarak insan hakları alanında eğitimin olmayışına işaret etmiştir. Pek çok çocuk haklarına ilişkin yeterli eğitim almadığını ve bu durumun İHS olarak

hareket edebilmelerini engellediğini belirtmiştirİHS etkinliğinin önemli bir eğitici değeri olduğuna işaret etmektedir; bu etkinlik de eğitimi engellemek şöyle dursun insan hakları alanında eğitimin değerli bir biçimi olabilecektir.

Okul bize şiddeti değil barışı öğretmeli; yabancı düşmanı, homofobik öğretmenlerin nefret duyguları okullardaki nefreti körüklemektedir.

Afrika

Okullar, haklar konusunu okul konseyinde ve öğrencilerin seslerinde ele almalıdır. Okula gitmeyenler dahil tüm çocuklar için haklar eğitimi verilmelidir. Okullar nasıl hareket edileceği ve hakların nasıl destekleneceği konusunda bilgi vermelidir.

Batı Avrupa ve diğerleri

Okullar, barışçı toplantı deneyimlerini öğrencilerle birlikte analiz etmeli, okulda bilgi paylaşımını desteklemelidir.

Doğu Avrupa

ÇHS Madde 29 (1) ve Bildirge Madde 15'in ülke ölçeğinde etkili biçimde uygulanması insan hakları eğitiminin ulusal müfredatta ve her kademedede zorunlu tutulmasını ve bu bağlamda çocukların haklarına özel olarak dikkat çekilmesini sağlayacaktır. Okulların çocukların kendi haklarını öğrenebilmeleri açısından uygun yerler olduğu açıkken hiç okulda olmayan ya da devlet okullarına devam etmeyen çok sayıda çocuk vardır. Okulda olmayan çocukların insan hakları eğitimi almalarının sağlanması Devletin bir yükümlülüğüdür. Ulusal İnsan Hakları Kurumları (NHRI) ve Çocuk Ombudsmanlıkları (bakınız kesim 4.1) bu açıdan önemli katkılarda İnsan hakları alanında etkili bir eğitimin, anlaşmaların içeriği hakkındaki bilgilerin ötesine geçmesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi Bildirgesi doğrultusunda genel bilgilerle yetinmeyip insan haklarının

özüne girmesi gerekir.⁵⁹ Komite şu hususu da vurgulamıştır: “Çocuklar insan haklarını insan hakları standartlarının pratikteki uygulanmasını görerek de öğrenmelidir; evde, okulda, çevrede...”⁶⁰ Bu ayrıca şu anlama da gelmektedir: **çocuklar yalnızca hangi haklara sahip olduklarını öğrenmekle kalmamalı, aynı zamanda bunları nasıl isteyeceklerini, kendilerinin ve başkalarının haklarını nasıl savunacaklarını da öğrenmelidir.** Örneğin, öğrenci protestoları ‘öğrencilerin kamusal katılımlarının ve insan hakları savunusunun ilk deneyimleri arasında yer aldığından yüksek eğitim değerine sahip’ sayılmaktadır.⁶¹ **İHS etkinliği, çocukların eğitim hakları açısından saptırıcı olmak yerine tersine eğitime katkıda bulunur.** Çocuklara ayrıca haklarını etkili biçimde kullanabilmelerini sağlayacak becerileri geliştirmek üzere fırsatlar da tanınmalıdır. İfade özgürlüğü Özel Raportörü, ‘eleştirel düşünmeyi, ifade kapasitesini ve barış kültürünü özendiren katılımcı eğitim programlarının’ önemini de vurgulamıştır.⁶²

Komite insan hakları eğitiminin ‘değerleri aktarmaları, yaygınlaştırmaları, öğretmeleri ve mümkün olduğu kadar örneklendirmeleri beklenen kişilerin kendileri bunun önemine ikna olmadıkça’ mümkün olmayacağını vurgulamaktadır.⁶³ Çoğu kez baş öğretmenler ve yönetim organları tarafından okul kültürü, öğretmenlerin ve öğrencilerin İHS olarak hareket etme hakları dahil herkesin insan haklarına saygılı olmalıdır. Çocukların haklar temelli pratiklerini geliştirici hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler, örgün ve yaygın ortamlarda çocukların eğitiminde yer alan öğretmenler, yöneticiler ve diğerleri için mutlak gerekliliktir. Bu söylenen kullanılan öğretim yöntemleriyle birlikte disiplin, geleneksel bakım ve çocuk koruma gibi alanlardaki yaklaşımlar ve diğer politikalar için de geçerlilik taşır.

İHSÇ açısından, okulların ve eğitimcilerin, çocuklar İHS olarak hareket ettiklerinde çocukların medeni ve siyasal haklarını ihlal etmemeleri özellikle önem taşır. Bu kapsamda çocukların ifade, toplantı ve protesto özgürlüğü haklarına saygılı olunmalı, bu haklar korunmalı ve hayata geçmesi sağlanmalıdır. Okullar bu anlamda iç hukukun odak noktasını oluşturmuş, ulusal mahkemeler de, örneğin, çocuk okulun kapısından girdiğinde haklarını yitirmiş olmayacağını belirtmektedir.⁶⁴

Eğitimcilerin bu hakları ihlal etmeyecek şekilde davranmalarının sağlanması, çocuklar İHŞÇ olarak hareket ettiklerinde insan haklarına nasıl uygun davranabilecekleri konusunda okullara ve başkalarına yön gösterecek eğitim yasalarını ve politikalarını gerektirir. Ayrıca, pratikte ortaya çıkan bir sorun da okulların eğitimde başarıya verdikleri değer bundan ayrılan etkinlik ve çalışmaların yasaklanması ya da hoş görülmemesi şeklinde yorumlanabilmesidir. Ayrıca, çocukların üzerindeki akademik başarıya ulaşma baskısı İHŞÇ çalışmaları için kullanılabilir zamanı sınırlandırıcı bir etki de yaratabilir.

Eğitim Hakları: Uygulama Önlemlerinin Özeti

Devletler, okula gidiyor olsun olmasın tüm çocukların insan hakları eğitimi almasını sağlamalıdır.

Okullar ve ulusal müfredat insan hakları eğitimi zorunlu kılmalı ve bu zorunlu eğitim çocukların İHŞÇ olarak hareket etme haklarını da içermelidir.

İnsan hakları eğitimi çocukları haklarına sahip çıkacak, hukukun üstünlüğü ilkesini kavrayacak, okullarda olsun başka yerlerde olsun insan hakları nereye başvuracaklarını bilecek şekilde verilmelidir.

Öğretmenlere ve diğer eğitimcilere yönelik eğitim programları zorunlu çocuk hakları eğitimi içermeli ve bu eğitimde çocukların İHŞÇ olarak hareket etme haklarına özel olarak yer verilmelidir.

Okullar ve diğer eğitim sağlayıcılar öğrenim ortamlarında çocukların insan haklarına saygı gösterilmesini sağlamalıdır. Anlamlı bir katılım için fırsatlar, uyuşmazlıkların çözümü ve zorbalıkla mücadele politikaları bu kapsamda yer almalıdır.

Okullar ve eğitim hizmeti sunan başkaları çocukların İHŞÇ olarak hareket etmelerini özendirilebileceğinden ya da tersine engelleyebileceğinden, okul politikalarının hazırlanıp uygulanmasına çocukları da dahil etmelidir.

NHRIs çocuklara hakları ve İHŞÇ olarak hasıl hareket edebilecekleri konusunda erişilebilir bilgiler sağlamalıdır.

3.5. Zarardan Korunma (ÇHS Madde 19, 36, 37, 39 ve DHRD Madde 9, 10, 12)

Kendilerinin ve başkalarının hakları için hareket eden İHŞÇ çoğu kez salt çocuk oldukları için **şiddet ve damgalanmayla karşılaşmakta**, kimileri tarafından da sessiz olmaları gerekirken sosyal ve kültürel geleneklere aykırı hareket eden kişiler olarak görülmektedir. Küçüklükleri, güçsüzlükleri ve henüz gelişim halinde olmaları nedeniyle çocuklar ayrıca **zarar görmeye daha açık durumdadırlar**. Bu zarar görme riski belirli gruplara mensup çocuklar söz konusu olduğunda daha da artmaktadır: örneğin kız çocuklar, engelleri olanlar, sokaklarda yaşayanlar, silahlı çatışma ve insani kriz ortamlarındakiler, etnik azınlıklar ve yerli halklara mahsup çocuklar gibi. İHŞÇ dahil çocuklar, başkalarını, özellikle ailelerini İHS olarak hareket etmekten caydırmak için doğrudan açık hedef de seçilebilmektedir. Bu karşıt eğilimler, çocukların etkinlikleri daha görünür hale geldikçe ya da daha başarılı oldukça artabilmektedir. Çocuklar, örneğin fiziksel ceza ya da yiyecek ve özgürlüklerinden yoksun bırakılma gibi kendine özgü olumsuzluklardan da etkilenmektedir. **Yetişkinler açısından küçük bir risk oluşturabilecek bir önlem (örneğin bir protesto gösterisinin denetlenmesine yönelik) çocuklar söz konusu olduğunda daha tehlikeli olabilmektedir**. Dahası, çocukların özel ortamları, **özellikle okul yaşamları örneğin akran zorbalığı ya da öğretmenlerce cezalandırılma gibi başka olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir**. Son olarak, **ebeveynlerin evde olsun başka yerlerde olsun şiddet dahil çocukları zarardan korumada oynayacakları özel bir rolü vardır**.

Çocuğun zarardan korunma hakkı ile medeni ve siyasi hakları arasında denge kurulması İHŞÇ'nin en ayrıt edici ve zorlu yönlerinden biridir. Bununla birlikte, bu hakların birbiriyle karşılıklı bağımlılık içinde olduğunu görmek de önemlidir. Çocuklar güvende olacaklarsa bunun için bilgiye erişebilmeleri, söylediklerinin dinlenilmesi ve ciddiye alınması gerekir. Medeni ve siyasi hakları çocukları kendi başına tehlikeye düşürmez: Bunlar eksiksiz gerçekleştiğinde çocuklar medeni ve siyasi haklarını korunma haklarını olumsuz etkilemeden kullanabilmeleri gerekir. Çocukların güçlendirilmesi, İHŞÇ olarak hareket ettiklerinde korunmalarını sağlamak açısından kilit önemdedir. Önemli olan, çocukları zarardan korumak üzere alınan önlemlerin medeni ve siyasi ve siyasi

haklarından yararlanmalarını engellememesini sağlamaktır: Koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi, İHSC'nin hareket etmesi için gereken elverişli ortamlar pahasına olamaz.

ÇHS, 'fiziksel ve zihinsel açıdan tam olgunlaşmamış olduğundan çocuğun özel güvencelere ve bakıma ihtiyacı vardır' gerçeğinden hareketle çocuklara koruma açısından daha güçlendirilmiş haklar sağlar.⁶⁵ Bu açıdan temel hüküm, ÇHS'nin aşağıda ele alınan 19. Maddesidir. Bununla birlikte aynı açıdan gene önem taşıyan başka maddeler de söz konusudur: Madde 3(1) (yüksek yarar ilkesi), Madde 6 (yaşam, yaşama ve gelişme), Madde 12(1) (dinlenilme hakkı) ve Maddeler 13 ve 17 (bilgilenme). ÇHS belirli gruplardaki çocuklar için bir dizi özel koruma da öngörmektedir. Bu gruplar, bunlarla sınırlı kalmamak üzere engelleri olanlar, alternatif bakımdakiler, gözaltında tutulanlar ve silahlı çatışmalara karışanlardır. Çocukların sömürünün her biçimine karşı koruma hakları da vardır. Bu sömürü biçimleri arasında cinsel ve ekonomik sömürüyle birlikte çocuk ticareti de yer alır ve bu haklar (özellikle Maddeler 32-36) aşağıda ele alınmaktadır. Son olarak, Madde 37 çocukların işkenceden, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve ölüm cezasından korunma hakkını teyit ederken Madde 39'daki çocuklara özgü hak herhangi bir zarardan mağdur olan çocukların iyileşmesinin ve toparlamasının devlet tarafından sağlanmasıyla ilgilidir.

İHSC insan hakları alanındaki etkinlikleri nedeniyle tehditler aldıklarını, fiziksel ve duygusal istismara maruz kaldıklarını belirtmektedir. DGD2018 danışma sürecinde çocukların %70'i İHSC etkinlikleri nedeniyle şiddete ya da istismara maruz kaldığını belirtmiştir.⁶⁶ Bu korkuyu daha da yoğunlaştıran bir etmen, **çocuklar belirli bir insan hakkı ihlalini bildirdiklerinde ya da yardım için bir yetişkine başvurduklarında ciddiye alınmayabilmeleridir.**⁶⁷ Bildirge'nin 9. maddesi uyarınca

çocukların savunucular olarak hakları ihlal edildiğinde etkili tazminat/onarım yollarına sahip olmaları gerekir.

İnsan haklarını savunduğunuzda biri size saldırabilir.

Doğu Avrupa

3.5.1. Şiddet, Yaralanma, İstismar, İhmal, Umursanmama ve Kötü Muamele gibi Durumlara Karşı Korunma

ÇHS

ÇHS Madde 19

(1) Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

(2) Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

DHRD

DHRD Madde 12(2) Devlet herkesin yetkili makamlar tarafından, mevcut Bildirgede atıfta bulunulan haklarını meşru şekilde kullanmaları sonucu, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, şiddete, tehditlere, intikam alınmasına, fiili ya da hukuki ters ayrımcılığa, baskıya ya da diğer keyfi eylemlere maruz kalmaktan korunmasını temin etmek için gereken tüm önlemleri alacaktır.

DHRD Madde 9(1) Mevcut Bildirgede atıfta bulunulduğu şekliyle insan haklarının geliştirilmesi ve korunması da dahil olmak üzere insan hakları ve temel özgürlüklerin uygulanmasına herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, bu hakların ihlal edilmeleri halinde etkili bir iç hukuk yolundan yararlanma ve korunma hakkına sahiptir.

DHRD Article 9(5) Devlet yetki alanına giren bölgelerden birinde insan hakları ve temel özgürlükler ihlalinin meydana geldiğinde inanmak için makul gerekçenin bulunması durumunda ivedi ve tarafsız bir inceleme başlatmalı ya da soruşturma yapılmasını sağlamalıdır.

Madde 19 çocukları **yardıma muhtaç mağdurlar yerine hak sahipleri olarak yeniden tanımlamakta, korunma kadar önlemeye de önem vermekte ve Devletlere zarar görme riskine katkıda bulunan dış faktörleri de ele alarak** şiddet ve istismarın ortaya çıkmasını engelleyecek önlemler alma yükümlülüğü getirmektedir.⁶⁸ Burada dikkat edilmesi gereken nokta ‘önemler alacaklardır’ ifadesiyle uyulması zorunlu bir yükümlülük getirilmesi, Devletlere bir takdir hakkı bırakılmamasıdır.⁶⁹ **Kaynak yokluğu ya da yetersizliği, Devletin çocukları zarardan korumak üzere hiçbir önlem almamasının ya da alınan önlemlerin yetersizliğinin mazereti olamaz.**⁷⁰ Hükmün Bildirge’nin uygulanması açısından taşıdığı önem ise, **İHSC’nin yetişkin İHS’lere göre çeşitli zararlara karşı daha fazla korunacak olmasıdır.**

Komite, ‘şiddetin’ fiziksel ve zihinsel incinmeye ve istismara yol açan her biçimini içine alan geniş bir tanımını yapmış⁷¹ ve şu hususu güçlü biçimde vurgulamıştır: ‘(şiddet), zararın fiziksel olmayan ve/ya da kasıtlı olmayan biçimlerinin etkisini asgari düzeyde gösterecek, bu sonuçların da ele alınması gerektiğini gölgeleyecek şekilde yorumlanmamalıdır (diğerlerinin yanı sıra verilebilecek örnekler arasında ihmal ve psikolojik açıdan kötü davranma yer almaktadır)’.⁷² İHS için yaygın biçimde kullanılan ‘bütüncül güvenlik’ kavramı⁷³, İHS’nin öznel deneyimi ve katılımına yapılan vurguyla birlikte Madde 19’un İHSC açısından daha iyi kavranmasını sağlamaktadır.

‘BÜTÜNCÜL GÜVENLİK’ (Taktiksel Teknoloji) ⁷⁴

‘Bedenlerimizin ve zihinlerimizin farklılaşan ihtiyaçları’ çocukların büyük çeşitlilik taşıyan deneyimlerini kapsar.

‘Aktivizm bağlamında kendi iyi olma halimizi nasıl tanımladığımız sübjektif bir meseledir ve son derece

kişiseldir. Bunu etkileyen faktörler arasında bedensel zihinsel ihtiyaçlarımız, karşılaştığımız güçlükler, inançlarımız (dinsel, manevi ya da seküler), cinsiyet kimliklerimiz, ilgi alanlarımız ve ilişkilerimiz yer alır. Aktivistler ve insan hakları savunucuları olarak kendimiz için bir güvenlik tanımı yapmalı, gruplarımız, örgütlerimiz ve hareketlerimiz içinde bu temelde karşılıklı destek ve dayanışma geliştirmeliyiz.’

<https://holistic-security.tacticaltech.org/support-for-hrds.html>

Madde 19, etkinlikleri sonucunda ve etkinlikleri sırasında yaşadıkları deneyimlerin çoğunu kapsamaktadır. İHŞÇ tarafından gündeme getirilen kaygılar arasında başlıcalarından biri eylemleri karşısındaki misillemelerdir. Bu tür olumsuz tepkiler ailelerden, akranlardan, öğretmenlerden, dinsel liderlerden, devletten ve halktan kişilerden gelebilmektedir. Tepkiler ise fiziksel ve sözlü saldırı, çevrimiçi trollük, damgalama ve psikolojik baskı gibi biçimler alabilmektedir. Zarar verme fiilinin kasıtlı olması zorunlu değildir: ‘kritik olan husus, **objektif ya da sübjektif olarak değerlendirilsin, çocuk üzerindeki etkinin** Madde 19’da belirtilenler kapsamında yer alıp almadığıdır.⁷⁵ Ayrıca, çocuğun maruz kaldıkları zararın İHŞÇ olarak etkinliklerinin sonucunda ortaya çıktığını kanıtlamak zorunda olmaması gerekir: koruma, zarara yol açanların niyetlerinden bağımsız olarak geçerlilik taşır.

Hak, tüm çocukları kapsar (ebeveyn, vasi bakımı altında olma gibi durumların belirtilmesi gereksiz sayılmıştır) ve ayırım gözetilmeksizin uygulanması gerekir (Madde 2).⁷⁶ Bu temelde, **örneğin yaşça daha büyük çocuklar için görece az korumaya ya da daha az önleyici önleme başvurulması gibi bir argüman söz konusu değildir.**

Kadın İHŞÇ’lerin İHS olarak hareket ettiklerinde ek güçlükler yaşadıkları genel kabul görmektedir. Çünkü kız çocukların bu durumu ‘kadının toplumdaki rolü ve statüsü konusunda genel kabul gören toplumsal-kültürel normları, gelenekleri, algıları ve kalıpları sorgulamakta’ bu da belirli durumlarda genel olarak toplum ve yetkililer tarafından hoş karşılanmamakta, destek verilmemektedir.⁷⁷

Böylece bu güçlükler yalnızca çocuk oldukları için değil hem çocuk hem de kız oldukları için, korku, şiddet, tehdit ve damgalanma eşliğinde kız çocukları daha fazla etkilemektedir. İkincisi, kız çocukların karşılaştıkları tehdit ve şiddetin niteliği diğer çocukların karşılaştıklarından çoğu kez farklıdır. Kız çocukların cinsel tacize ve şiddete maruz kalma olasılıkları daha yüksektir ki bu tür fiiller kız çocukları susturmayı ve başkalarını da caydırmayı hedeflemektedir. Üçüncüsü, pek çok kız çocuğun toplumsal cinsiyet eşitliğini savunması bu konu tartışmalı sayıldığından kız çocukları daha çok riske sokabilmektedir.

Diğer çocuklar da kendi haklarını savunmak üzere hareket ettiklerinde fazladan ya da özel zarara maruz kalabilmektedir. Bunların arasında çalışan çocuklar, cinsiyet kimliği açısından farklı olanlar ve/ya da LGBTQI+; yerli halklara, etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara mensup olanlar, engelleri olan çocuklar, ticarete konu olan ya da cinsel veya ekonomik açıdan sömürülen çocuklar, yollarda olanlar, silahlı çatışmaların kırılgan durumlarında yer alanlar; tutukevlerinde ve kurumlarda olanlar ve kırsal ya da ücra yerlerde yaşayan çocuklar yer almaktadır.⁷⁸ Zarardan korunma hakkı, Devletlerin ve devlet dışı aktörlerin tüm fiilleri için geçerlilik taşır. Şurası açıktır ki devletler, örneğin protesto gösterilerinde yer aldıklarında çocuklara herhangi bir zarar gelmemesini sağlamalıdır. OHCHR'nin polis denetimiyle ilgili rehberi ek hakları tekrarlamakta ve şöyle demektedir: 'Çocuklara, onur ve değer duygularını geliştirecek, toplumla bütünleşmelerini kolaylaştıracak, çocuğun yüksek yararını gözetken ve o yaştaki insanların ihtilaçlarını dikkate alan şekillerde davranılmalıdır.'⁷⁹

Ayrıca, Devletlerin, çocukları Devlet dışı aktörlerden gelebilecek tehdit ve istismar gibi fiillerden korumak için de ellerinden geleni yapmaları gerekir. Buna ister çevrimiçi ister çevrim dışı, ailelerden, öğretmenlerden, akranlardan, dinsel önderlerden, çevreden ya da genel olarak halktan gelebilecek misillemeler de dahildir. Pratikte bütün bunlar kendilerinin ve başkalarının hakları için ayağa kalkan çocuklara yönelik tutumda köklü bir değişime gidilmesini ve kamuoyuna yönelik farkındalık kampanyalarını gerektirebilir. Komite, 'eğitim alanındaki önlemlerin, çocuklara yönelik

şiddete izin veren tutumları, gelenekleri, adetleri ve davranışsal pratikleri eme alması gerektiğini' belirtmiştir.⁸⁰ Ayrıca, **kimi İHŞÇ'lerin aralarında olumsuz, damgalayıcı ve istismarcı olanlar da yer almak üzere medyada ilgi odağı olduğu düşünüldüğünde**, medyaya bu alanda rehberler sunulması da önem kazanmaktadır. Komite, kalıpcı yargılar için bunların 'cezalandırıcı yaklaşımı temel alan Devlet politikalarının yolunu açtığı, bu yaklaşımın çocukların ve gençlerin gerçek veya varsayılan kusurlarına tepki olarak şiddeti de içerebileceği' uyarısında bulunmuştur.⁸¹ Devletler, çevrimiçi hizmet sunanların İHŞÇ'nin bu ortamda güvende olmalarını sağlayacak önlemler almaları için gerekli her türlü adımı atmalıdır. Bu da Çocuk Hakları ve İş Hayatı İlkelerinden 'ürünlerin ve hizmetlerin güvenli olmasını' öngören 5'inci ilkeyle örtüşmektedir.⁸²

Devletlerin, kendilerini tehlikeli sayılabilecek durumlara sokan yetişkin İHS'leri korumak için mümkün olan her şeyi yapması gerekirken yetişkinler genel olarak özerk tercihler yapmakta serbesttir (bununla birlikte Devlet her iki durumda da kendilerini koruyacak adımlar atma yükümlülüğü altındadır). Çocuklar kendilerine zarar verebilecek eylemlere giriştiklerinde ise Devletlerin onları güvende tutması hemen yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Çocukların eylemlerinin yasaklanması bir kaçamak noktası olmamalıdır: onları güvende tutmak için makul olan her şey yapılmalı, yasaklama yoluna ancak muhtemel zararın önemli olduğu ve bunun karşısında koruma sağlamanın mümkün görünmediği durumlarda gidilmelidir. Bu arada, çocuklara medeni ve siyasal haklarını kullandırmamanın ortaya çıkaracağı zarar da dikkate alınmalıdır. **İHŞÇ risk değerlendirme konusunda da bilgilendirilip yetkinleştirilmeli, kendi güvenlikleri hakkında karar verebilecek duruma getirilmelidir: İHŞÇ'lerin güçlenmesi zarardan korunmaları açısından belirleyici önemdedir.**

Çok sayıda çocuk okullarında diğer çocukların istismarına ve zorbalığına maruz kaldığını belirtmektedir. Oysa okulların çocukları bu konu dahil olmak üzere hangi biçimde ve hangi nedenle olursa olsun zorbalıktan koruma gibi açık bir yükümlülükleri vardır. Çocukların buna insan haklarını savundukları için maruz kalmaları durumu ise kapsamlı bir insan hakları eğitime duyulan ihtiyaca bir kez daha işaret etmektedir (kesim 3.4'te

4'te ele alınmaktadır). Ayrıca, Komite şu belirlemede de bulunmuştur: 'çocukların kendileri aktör konumunda olmakla birlikte, bu çocuklardan sorumlu olan yetişkinlerin rolü büyük önem taşır: her tür şiddetin önlenmesi ve bu tür durumlara gerekli tepkinin verilmesi, alınan önlemlerin cezalandırıcı bir yaklaşımla ve şiddete karşı şiddet kullanımıyla sorunu daha da ağırlaştırmasından kaçınılması...'

3.5.2. Sömürüye Karşı Korunma

ÇHS

ÇHS Madde 36

Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.

DHRD

DHRD Madde 10

Hiç kimse, eylemde bulunarak ya da gerekli görüldüğü hallerde eylemden kaçınarak, insan hakları ve temel özgürlükler ihlallerine katılımda bulunmamalı ve katılmayı reddettiği için cezalandırılmaya veya herhangi bir ters etkiye maruz bırakılmamalıdır.

ÇHS'de çocuklara ek koruma sağlamaya yönelik bir dizi 'özel koruma önlemi' yer almaktadır: ekonomik sömürüye karşı koruma (Madde 32); uyuşturucu maddelere karşı koruma (Madde 33); cinsel istismar ve sömürüye karşı koruma (Madde 34); kaçırılma, satış ve ticaret gibi fiillere karşı koruma (Madde 35) ve başka her tür sömürüye karşı koruma (Madde 36). Bunların Bildirge Madde 10'la birlikte okunması kimsenin çocukların insan haklarını ihlal etmemesi gerektiğini bir kez daha pekiştirmektedir. Kimse de İHŞÇ'yi kötüye kullanmayı reddettiği için cezalandırılmamalıdır.

Maddeler 32-36 çocukların bu sömürü biçimlerinin mağduru olma riskinin daha büyük olduğunu ve/ya da olumsuz sonuçlara daha uzun süre maruz kalabileceklerini kabul etmektedir. Maddelerin sağladığı insan hakları imkanları İHŞÇ etkinliğinin odak noktası olabileceği gibi çocuklar söz konusu insan haklarının ihlal edilmiş olması dolayısıyla hareket ediyor da olabilirler. Bu Maddelerin 12, 13 ve 15. Maddelerle birlikte okunması çocukların bu konularda kendilerini doğrudan etkileyen durumlar dolayısıyla da harekete geçebileceklerine işaret etmektedir.

Kritik önem taşıyan nokta şudur: **'Sömürücü nitelik taşıyan pratiklerin belirlenmesi ve bunları ele alacak önlemlerin geliştirilmesi süreçlerine çocukların kendileri de aktif biçimde katılmalıdır.'**⁸⁴

'Hepsini kapsayan' ve dolayısıyla çocukların etkinlikleriyle doğrudan bağlantılı sömürü biçimlerini de dikkate alan bir hüküm olarak İHŞÇ için özel bir anlam da taşıyabilir. Sömürü geniş olarak şöyle tanımlanmaktadır: 'bir kişinin ya da kişilerin (genellikle yetişkin olsa bile mutlaka öyle olması gerekmez) kendisine ya da bir başkasına çıkar sağlamak amacıyla çocuğu herhangi bir yoldan belirli bir etkinliğe özendirerek ya da zorlayarak ondan yararlanması.'⁸⁵ Burada kişinin kendisinin sağladığı yarar ile çocuğun yararı (o da varsa) arasında herhangi bir örtüşme söz konusu değildir.

Bunun İHŞÇ çalışmaları açısından çeşitli şekillerde uzantıları vardır. Birincisi, çocukların, kendi mesajları için onları kullanmak isteyen yetişkinlere, iş çevrelerine, kurumlara ve diğer çocuklara karşı korunma hakları vardır. İHŞÇ'ye yönelik yaygın suçlamalardan biri yetişkinlerin onları kendi amaçları için manipüle ettikleridir. Bu suçlama çoğu kez İHŞÇ'yi yıpratma amaçlı yapılıyor olsa bile bu olasılık dikkate alınmalıdır ve Devletler şunu sağlamalıdır: **İHŞÇ etkinliğine katılımın bilgi ve gönüllülük temelinde olmasını, sivil toplum kuruluşları ve diğer çocuklarla çalışan İHŞÇ'nin manipülasyon yaşamamasını güvence altına almalıdır** ki bu manipülasyon sömürü ya da çocukların vicdan ve ifade özgürlüğü haklarının ihlali anlamına gelebilir. Bununla birlikte gönüllülük bir süreçtir ve bu sürecin rejim tarafından başlatılanlardan gerçekten gönüllü etkinliğe kadar uzanabileceği belirtilmektedir. Projeyi başlatanlar çocuklar olmasa bile büyük ölçekli birçok seferberlik projesinde çocuklar da iyi bilgilendirilmiş olabilmekte, konuyu gerçekten sahiplenebilmekte, hatta konuya ilişkin eleştirel düşünceler de geliştirebilmektedir'⁸⁶ İHŞÇ'nin sömürülmesinin bir başka yolu da ekonomik sömürüdür. Bunun özel bir nedeni de kimi İHŞÇ'nin önemli kamusal ve/ya da sosyal medya profiline sahip olmasıdır. İHŞÇ bu ilgiyi hitap alanının genişletilmesinde kullanabildiğinden, bu sırada medyanın ve iş çevrelerinin ekonomik ve diğer sömürü biçimlerine karşı korunma hakları vardır:

3.6 İşkenceye ya da Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye Karşı Korunma

ÇHS

ÇHS Madde 34

Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlarlar: (a) Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır.

Madde 37'nin bu bölümü işkenceye ve diğer kötü muamelelere uzun süredir getirilmiş olan mutlak yasağı tekrarlamaktadır. Metin ICCPR ve İşkenceye Karşı Sözleşme dahil diğer anlaşmalardaki gibi olmakla birlikte neyin çocuklar açısından işkence ya da zalimce, aşağılayıcı ve insanlık dışı muamele oluşturduğu her zaman yetişkinlerle aynı değildir. Bu madde “çocuk merkezli” bir yorum gerektirir: aile içi şiddet, okullarda zorbalık ve cinsel istismar gibi belirli şiddet biçimleri bunlara maruz kalanlar çocuklar olduğunda Madde 37 kapsamına girebilir.⁸⁷ Şiddetin bu biçimlerine karşı korunma diğer ÇHS hakları kapsamında yer almasına rağmen, konunun Madde 37 kapsamında yer alması Devletlerin giderici girişimlere başvurması yönündeki basıncı artıran bir etmendir.⁸⁸

3.7. İyileşme ve Yeniden Bütünleşme

ÇHS

ÇHS Madde 39

Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.

Madde 39, ‘çocuklar için hemen acil onarım sağlama ve maruz kaldıkları zararın sürmekte olan etkilerini hafifletme gibi ikili bir rol üstlenen’ özel bir hükümdür.⁸⁹ Şu anlama gelmektedir: Madde 19 ya da Madde 37'nin

ihlaliyle karşılaşan İHS gerekli desteğe ulaşabilmelidir (danışmanlık, rehabilitasyon, fizyoterapi, vb.) ve sağlanan destek de ‘çocuğun sağlığını, öz saygısını ve onurunu gözetmelidir.’ Çocuklar İHSC etkinlikleri nedeniyle fiziksel ve zihinsel örselenmeye maruz kalabilirler ve bu hüküm de bu durumdaki çocukların durumu atlatabilmelerine yardım için sağlık bakımı dahil olma üzere desteğe (ÇHS Madde 24) hakları olduğunu öngörmektedir. Ayrıca, ‘çocuk mağdurlara’ yönelik desteğin ‘zarara çocukken maruz kalınması halinde yetişkinlik döneminde de sürdürülmesi’ önerilmektedir.⁹⁰

3.7.1. Korumaya Yönelik Mekanizmalar ve Programlar

ÇHS tarafından sağlanan daha üst düzey korumanın yanı sıra İHSC’nin maruz kalabileceği risklerin ve bunların sonuçlarının önemi düşünüldüğünde, Devletlerin İHSC haklarının hayata geçilmesini izleme ve bunu sağlama ve İHSC’ye gerekli desteği vermeleri belirleyici önem kazanmaktadır. İHSC’nin zarardan korunmasını sağlamada Devletlerin başvurabilecekleri en önemli yollardan biri, çocuklara planlanmış herhangi bir etkinlik sonucunda ortaya çıkabilecek riskleri belirleyip değerlendirmelerinde onlara yardımcı olacak bilgileri ve desteği vermeleridir. Böylece çocuklar söz konusu etkinliği yapıp yapmama, planlarını ona göre uyarlama ya da farklı bir seçeneğe yönelme açısından bilgi temelinde kararlar verebileceklerdir.

İHSC’nin, misilleme, şiddet ve istismar gibi olayları bildirme, ihlaller karşılığında onarım arama, fiziksel ve psikolojik istismar için destek ve bakım alma gibi konularda çoklu, güvenli ve çocuğa uygun mekanizmalar hakkında bilgisi olup bu mekanizmalara ulaşabilmelidir. Bu, söz konusu mekanizmalar içinde yer alan süreçlerin ve pratiklerin, çocuklarla olan her tür etkileşimin çocuğa duyarlı ve uygun bir ortamda gerçekleşmesi için gerekli ayarlamaların yapılmasını öngörebilir. Bu ayarlamalar sonucunda çocukların özel ihtiyaçları yaşa, zihinsel olgunluk düzeyine ve gelişim halindeki yeteneklerine göre karşılanabilir. Devletler, bilgiye dayalı onay, özel yaşamın gizliliği ve mahremiyet gibi ilkelerin gerçekleşmesini sağlamalıdır.

İHS’ye yönelik koruma mekanizmaları çeşitli biçimler olabilir: İHS’ye, NHRI’ye, çocuk ombudsmanlığı gibi özel kurumlara yönelik olanlar (bakınız, kesim 4.1); çocuk yardım hatları, yeniden yerleştirme programları gibi programlar ve hizmetler ve risk altındaki İHS’ye yönelik diğer pratik yanıtlar.

Mekanizma ne olursa olsun, ister yerel, ulusal ya da uluslararası nitelik taşıyın, yeterli finansmana sahip, çocuklar ve aileleri için erişilebilir olmalıdır; bu mekanizmalara ilişkin bilgi çocuklara anlayabilecekleri dilde ve formatta aktarılmalıdır; şikayette bulunmalarında çocuklara yardım için destek hizmetleri sağlanmalıdır; uygun ve etkili güvence politikaları ve usulleri devrede olmalıdır ve dinlenme, yüksek yararlarının birinci derecede dikkate alınması, ebeveynlerinden/vasilerinden ayırılmamaları, vb. dahil olmak üzere hakları gözetilmelidir. Çocukların risk altında oldukları, güvenli bir yere taşınmaları gerektiği ya da gözetiminde/tutuklu oldukları durumlarda bu son söylenen özellikle önem taşır. **Çocukların hakları, İHS'yi desteklemek üzere her tür koruma mekanizması ve programının içine yerleştirilmelidir.**

Çocuklara koruma sağlanmasından sorumlu mekanizma aynı zamanda İHSÇ'nin güçlendirilmesinde ve potansiyel risklerin asgariye indirilmesinde önleyici bir rol oynamalıdır. Bu kapsamda söylenebilecek olanlar: İHSÇ'nin hareket ettiği ve özel güçlüklerle karşılaştığı alanlarda ihlallerin temeldeki nedenlerinin kavranması; İHSÇ haklarına yönelik ihlallerin nedenlerini çocuklarla birlikte alan politikaların tasarlanmasına destek; İHSÇ için elverişli ortamların yaratılmasına katkı; İHSÇ'nin risklerin değerlendirilmesi ve kendilerini koruma açısından güçlendirilmesi; insan haklarına yönelik tehditlerin ve ihlallerin kınanması ve bunların proaktif biçimde araştırılması.

Koruma mekanizmalarında farklılaştırılmış yaklaşım

- Kolombiya Anayasa Mahkemesi'nin kararları, risk değerlendirmeleri dahil olmak üzere, çocukların ve ergenlerin haklarıyla ilgili konuların analizinde farklılaşan yaklaşımların uygulanmasına hukuksal zemin sağlamıştır.
- Kolombiya'nın koruma programı, içerde yerleşim değiştirme olayından özellikle etkilenen nüfus kesimleri ile özellikle risk altında bulunduğu belirlenen dört grup açısından 'farklılaştırılmış bir yaklaşım' içermektedir.

2011 tarih ve 4912 sayılı Kararname, ‘risk değerlendirmesinde ve koruma önlemlerine ilişkin tavsiyelerde ve bunların benimsenmesinde yaşa, etnik kökene, engelliliğe, cinsel yönelime ve kent/kır ayrımına dayalı özellikler vekırılıganlıkların dikkate alınması gerektiğini’ belirtmektedir. Daha sonra alınan kararlar ise çocukların ve ergenlerin hakları için de farklı bir yaklaşımın sağlanması yükümlülüğünü getirmiştir.⁹¹

3.7.2. İHSC için Korunma Hakları: Uygulama Önlemlerinin Özeti

Devletler, İHSC’ye, misilleme, şiddet ve istismar gibi olayları bildirebilecekleri, ihlaller karşısında onarım arayabilecekleri, fiziksel ve psikolojik istismar karşısında destek ve bakım alabilecekleri çok yönlü, güvenilir ve çocuklar için uygun mekanizmalar sağlamalıdır.

Devletler İHSC’nin kendilerini risk değerlendirebilecek konuma getirecek, kendilerini zarardan korumak üzere alınan kararlara ilişkin görüşlerini dinletebilecekleri bilgilere erişebilmelerini sağlamalıdır.

Devletler, İHSC tehdide maruz kaldığında ya da şiddet deneyimi yaşadığında, iddiaların hemen ve etraflı biçimde araştırılmasını, çocukların ihlal olayları karşısında onarım arama araçlarına sahip olmalarını sağlamalıdır.

Devletler polis görevlilerinin, eğitim, çocuk koruma, sağlık ve yargı sistemlerinde çalışanların genel olarak çocuk hakları özel olarak da İHSC’nin ihtiyaçları konusunda eğitim almalarını sağlamalıdır.

Devletler, okulların ve diğer eğitim kurumlarının, çocuklara da danışarak, İHSC’nin faaliyetleri sonucunda çevrimiçi ya da çevrimdışı ortamlarda karşılaşılabilecekleri, personelden ve diğer çocuklardan gelen zorbalık ve diğer istismar biçimlerine karşı etkili stratejiler geliştirmelerini sağlamalıdır.

Devletler, İHŞÇ'nin aileleri, sivil toplum, iş çevreleri ve medya dahil olmak üzere her taraftan gelebilecek sömürüye karşı korunmalarını sağlamalıdır.

Devletler İHŞÇ haklarının anlaşılmasını sağlamak üzere kamuoyuna yönelik farkındalık yaratma kampanyaları düzenlemelidir.

Sivil toplum kuruluşları İHŞÇ'nin bilgi temelinde karar vermesini ve gönüllülük temelinde hareket etmesini sağlayacak çocuk güvenlik prosedürleri geliştirip uygulamalıdır.

3.8. Medeni ve Siyasal Haklar (ÇHS Madde 13, 14, 15, 16, 17 ve DHRD Madde 5, 6, 7, 12, 2 (2), 14 (a), 16 (1-2))

Tarihsel olarak bakıldığında, çocukların medeni ve siyasal haklarını kullanmaları konusu küçümsenmiştir. İnsan olarak çocuklar ICCPR kapsamında tüm medeni ve siyasal haklardan yararlanacak durumda olmalarına ve ÇHS de bunu teyit etmesine rağmen böyle bir durum söz konusudur. Ancak, çocukların iklim değişikliği konusundaki son tanıtım-savunu çabaları, çocukların medeni ve siyasal haklarının kapsamı, Devletlerin bu haklara ilişkin yükümlülüklerinin mahiyeti ve bu hakların hangi durumlarda kısıtlanabileceğine ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir.

Bu hakların kapsamına ilişkin olarak, çocukların salt yaşları küçük ve halen okula devam ediyor olmalarından hareketle medeni ve siyasal haklarını kullanamayacakları sonucuna varılmaması önemlidir. Gerçi bu haklarını kullanma koşulları ve yolları yetişkinlere göre farklı olabilir; ancak yine de bu haklara sahiptirler.

Önemli olan, çocukların medeni ve siyasal haklarını etkili biçimde kullanmalarını sağlamada Devlete düşen yükümlülüktür. Bunun anlamı ise şudur: Devlet, çocukların haklarına karışmama şeklindeki negatif yükümlülüğün ötesinde, çocukların bu haklarını etkili biçimde

kullanabilmeleri için pozitif önlemler almalıdır. Dolayısıyla Devletler, örneğin, ister okulda, ister kamusal bir ortamda ya da başka ortamlarda çocukların medeni ve siyasal haklarını kullanabilmeleri için gerekli araçları ve ortamları sağlaması gerekir.

Pratikte ise çocuklar çoğu kez net bir hukuksal ya da kanıtsal temel olmaksızın **salt çocuk oldukları için medeni ve siyasal haklarını kullanmada daha fazla kısıtlamayla karşılaşmaktadır.** Çocukların medeni ve siyasal hakları ÇHS ve ICCPR’de öngörülen birtakım kısıtlamalara tabidir. ÇHS’de yer alan kısıtlamalar ICCPR’dekileri teyit etmektedir ayrım noktası da aynıdır: Kısıtlama yasalara uygun olmalı, meşru bir amaç gütmeli, gerekli ve orantılı olmalıdır. Ne var ki görüldüğü kadarıyla, hak sahipleri çocuklar olduğunda bu kriterlerin pratikte nasıl uygulandığı ya da uygulanması gerektiği pek az dikkate alınmaktadır.

Dahası, yukarıda sözü edilen kısıtlamaların hiçbirinin uygulanabilir olmadığı durumlarda bile yetişkinler çocukların diğer haklarından (zarara karşı korunma, eğitim) etkili biçimde yararlanabilmeleri adına çocukları medeni ve siyasal haklarını kullanmaktan alıkoyabilmektedir. Bu durum bireysel olarak çocuklar ve grup olarak çocuklar (örneğin asgari yaş gibi, yasa koyucular, okullar, polis tarafından verilen kararlar) için geçerlilik taşıyabilmektedir. **Oysa aynı kişinin diğer haklarıyla denge oluşturma adına medeni ve siyasal hakların sınırlandırılması yetişkinlere o da olursa ancak nadiren uygulanabilir ve halihazırda çocuğun kendi hakları arasındaki uyumsuzluğun nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin bir netlik yoktur.** Bu da çoğu durumda koruyucu kaygıların çocukların medeni ve siyasal haklarını kullanmalarına getirilen sınırlamaların mazereti olarak kullanılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında çocukların medeni ve siyasal haklarının ne zaman ve nasıl sınırlandırılabileceği konusunda pek az tartışma vardır. Oysa, şunların hatırlanması önemlidir:

- Devletin, önce İHSC’nin güvenli biçimde hareket etmelerini, böylelikle zarardan korunmaları adına medeni ve siyasal haklarını kullanmalarına getirilecek kısıtlamalardan kaçınılmasını sağlayacak önlemler alınmasının mümkün olup olmadığını araştırma yükümlülüğü vardır.

- Çocuğun yüksek yararı, çocuğun şiddetten korunmasına indirgenemez. Çocuğun yüksek yararı kavramının gerektiği gibi kavranması, medeni ve siyasal haklar dahil olmak üzere çocukların tüm haklarından yararlanabilme durumunun değerlendirilmesini gerektirir.
- Ebeveynlerin/vasilerin medeni ve siyasal haklarını kullanmalarında çocuklara tavsiyelerde bulunma ve rehberlik etme hakkı mutlak bir hak değildir ve bu hakkın çocuğun gelişim halindeki yetenekleriyle uyumlu olması koşuluna tabidir (bakınız, kesim 3.2).
- Gereklilik ve orantılılık kriterleri, koruma kaygılarıyla çocuğun medeni ve siyasal haklarının sınırlandırılmasına yönelik girişimler için de geçerliliğini korur. Çocuğun eğitimine ilişkin zararların ve etkilerin hepsi medeni ve siyasal haklara ağır basamaz ve bütün kısıtlamaların da topyekun yasat getirici, yaşa özgü ve zaman olarak da süresiz olmasını gerektirmez.

Nihayet, çocuğun medeni ve siyasal haklarına haklı denebilecek sınırlamalar getirilmişse, bu kararın sonucunun ve nedenlerinin saydam olması ve çocuklara iletilmesi gerekir. Çocukların, görüşlerine başvurulması ve bu görüşlerin ciddiye alınmasını sağlama hakları vardır; karar verme süreçlerinin her aşamasında çocuklara erişilebilir ve yaşa uygun bilgiler verilmelidir.

Oy Hakkı : kayıp hak?

Çocukların medeni ve siyasal hakları ile yetişkinlerinki arasındaki temel bir fark çocukların genellikle oy hakkına sahip olmamasıdır. Oy hakkına sahip olmama, ÇHS Madde 12'yi tanımlayan özelliklerden biridir. Bu durum kamusal karar alma süreçlerini etkileyeceğinden, oy veremeyen çocukların diğer medeni ve siyasal haklarından yararlanabilmeleri daha da önem kazanır. ÇHS oy hakkını doğrudan ele almamakla birlikte Komite oy verme yaşını düşüren Devletlerden övgüyle söz etmiştir. Dahası, çocukların seçimlere katılabilmelerinin sağlanması çocukların kendi yararlarıyla uyumlu siyasal seçeneklere oy vererek ve yeri geldiğinde inisiyatif kullanarak İHS olarak hareket etme potansiyellerini artırır. Ayrıca, genel kamuoyuna çocukların

3.8.1 İfade Özgürlüğü

ÇHS

ÇHS Madde 13

(1) Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

(2) Bu hakkın kullanılması yalnızca:

(a) Başkasının haklarına ve itibarına saygı,

(b) Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

DHRD

DHRD Article 6

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte: (a) İnsan hakları ve temel özgürlüklerin yasamaya ilişkin, adli ya da idari ulusal sistemlerde ne şekilde yürürlüğe konulduğuna ilişkin bilgi elde etmek de dahil olmak üzere bu haklar ve özgürlükler hususundaki bilgilere sahip olma, bu bilgileri talep etme, elde etme, kabul etme ve muhafaza etme; (b) İnsan haklarında ve diğer uygulanabilir uluslararası belgelerde öngörüldüğü gibi, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin görüş, bilgi ve malumatları özgürce yayımlama, açıklama ya da diğerlerine yayma; (c) Söz konusu yollar ve diğer uygun yollar aracılığıyla kamunun dikkatini bu konulara çekmek için hukuken veya fiilen insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi hususunda çalışmalar yapma, tartışma, fikirler oluşturma ve muhafaza etme hakkına sahiptir.

DHRD Madde 7

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan haklarına ilişkin yeni fikirler ve ilkeler geliştirme, bunları tartışma ve kabul edilebilirliklerini savunma haklarına sahiptir.

Bildirge Madde 6 İHS çalışmaları bağlamında ifade ve bilgilenme özgürlüğü hakkının kullanımına ilişkin önemli bir açıklama getirmektedir. İfade özgürlüğü hakkının çocukların da kullanacakları bir hak olduğu bugüne dek sınırlı biçimde kabul görmüştür.⁹² ÇHS Madde 13'le birlikte okunduğunda Bildirge'nin 6 ve 7. Maddeleri bir hususu teyit etmektedir: Çocuğun, insan hakları ve özgürlükleri konusunda bilgi arama, edinme ve içselleştirme; insan hakları alanında yeni fikirler geliştirip tartışma ve bunların kabulü için çalışma yapma hakkı vardır. Diğerlerinin yanı sıra bu hüküm İHSC açısından kilit önemdedir: 'ifade özgürlüğü katılım için başlıca kanaldır ve kapsanma açısından bir mekanizma olarak işlev görür.'⁹³

Madde 13 ifadeyi, çocuğun tercihiine bağlı sanatsal ve diğer araçlar dahil olmak üzere çocuklar için uygun olabilecek bir dizi formatta kapsamaktadır. Madde 13 çocuğun bilgi arama, edinme ve içselleştirme hakkına uzanmaktadır. Bunlardan sonuncusu, hak çocuğa açıklandığında kimi zamanlarda kaybolmaktadır. İHSC açısından, bilgiyi içselleştirme hakkı bilgi arama hakkı kadar önemlidir. Örneğin, genç çevre aktivistlerinin faaliyetlerinin çoğu çevresel insan haklarına yönelik daha genel anlaşısı şekillendirmektedir. Akrandan akrana eğitim programları da bu açıdan önemli bir mekanizma sağlayabilir. Özellikle gündemdeki konu damgalanmaya açık olduğunda (örneğin üreme ve sağlık hakları) bu mekanizma sayesinde çocuklarda kapasite gelişimi ve yeni fırsatlar sağlanabilir. İnsan hakları konularında haber yapan medya mensupları İHS olarak kabul edildiklerine göre çocuk gazeteciler de aynı korunma ve tanınmadan yararlanabilmelidir.

Madde 13 (1)'deki 'sınırlara bakılmaksızın' ifadesi, sosyal medya ve internet aracılığıyla yaratılan küresel iletişim kapasitesi düşünöldüğünde özellikle önemlidir.⁹⁴ Bu söylenen, aralarından çoğu örneğin iklim

değişikliği gibi ulus ötesi ve küresel konularda faaliyet gösteren İHŞÇ açısından da son derece önemlidir. ‘Çocuklar, çocukların serbestçe iletişim içinde olmalarının risklerini çoğu kez abartan ve özne rollerini küçümseyen yerleşik paternalist tutumlar yüzünden ifade özgürlüğü haklarını kullanmada çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca, çocukların hakları yetişkinlerin ifade özgürlüğünü kısıtlayan tüm engellerden de etkilenmektedir.’⁹⁵ İHŞÇ, Madde 13 kapsamındaki haklarını kullanmada çeşitli güçlüklerle karşılaştığını belirtmektedir. Birincisi, çocuk oldukları ve konuşma yetkinliğine sahip olmadıkları gerekçesiyle düşüncelerini dile getirmelerine ya da yaymalarına çoğu kez izin verilmemektedir. İkincisi, aralarından pek çoğu ihtiyaç duydukları bilgilere ve bilgileri başkalarına aktarma araçlarına erişememektedir. Engelleri olan çocuklar, evsiz çocuklar ve yoksulluk içindeki çocuklar gibi kimi İHŞÇ bilgiye eşit erişimleri olmadığından ayrıca ek engellerle karşılaşmaktadır. Bu durumun nedeni genel olarak toplulukları etkileyen kaynaklarla ilgili konular olabilirken, İHŞÇ yetişkinlerin iznini ya da yardımını alma açısından ayrıca ek sorunlarla karşılaşmaktadır. Özel bir sorun, çocuklar yetişkinlerin (ebeveynler, öğretmenler, dinsel önderler, devlet yetkilileri) katılmayacakları görüşler dile getirdiklerinde ortaya çıkmaktadır. Nihayet, kimi durumlarda çocukların sözleri güvenliklerinden endişe duyan yetişkinler tarafından kısıtlanabilmektedir. İfade özgürlüğü Özal Raportörü şu öneride bulunmaktadır: ‘yaşlarının küçüklüğü ve görece olgunlaşmamış olmaları nedeniyle çocukların karşılaşılabilecekleri riskler abartılmakta, sonuçta gerek yetişkinlerin gerekse çocukların ifade özgürlüklerinin yersiz biçimde sınırlandırılmasının mazereti olarak kullanılmaktadır.’⁹⁶ Bu arada pek çok çocuk yetişkinlerin kaygılarına rağmen harekete geçmeyi tercih etmektedir; bu çocukların, riskleri anlayıp gerekli şekilde ele almalarını sağlayacak bilgilerin kendilerine verilmesi dahil olmak üzere zarardan korunmaları gerekmektedir. İHŞÇ’ler Madde 13 kapsamındaki haklarını kullanırken aşağıdaki güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

İçinde yaşadığımız toplum belirli bir konuda sözümüzü söylediğimizde bizimle alay ediyor, bize sorumluluk alamayacak, bu konularda ciddi düşünceleri alamayacak kişiler gibi davranıyor.

Asya-Pasifik

Çocuklar, hakları hakkında daha fazla şey öğrenmelerinde yetişkinlerin kendilerini desteklemesini ister. Çocukların kendilerinin insan hakları savunucusu olabilmeleri için insan hakları konusunda daha fazla bilgi ve eğitim gerekir.

Afrika

Çocukların ve gençlerin İHŞÇ olma ya da başkalarının haklarını savunmak üzere harekete geçmenin fırsatlarına ilişkin bilgileri yetersizdir.

Doğu Avrupa

İfade özgürlüğü hakkının güvence altına alınmasında karşılaşılan güçlükler DGD 2018’de tanınmaktadır. Bilgiye erişimdeki güçlüklerin yanı sıra çocukların ulaşabildikleri ya da kendilerine verilen bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği ile ilgili konular da gündeme getirilmektedir (yanlış bilgi ya da sahte haber sorunu). DGD2018’de şu tavsiye yer almaktadır: ‘(İHŞÇ), görüşlerini ifade edebilmek ve karar alma süreçlerinde yer alabilmek için somut, kapsamlı ve uygun bilgiler alabilmeleridir. Devletler, çeşitli yolları kullanarak çocuklara ücretsiz ve erişilebilir bilgiler sunmalıdır. Buna internetle birlikte erişilen bilgiler üzerinde analiz yapma ve eleştirel düşünme kapasitesinin geliştirilmesi de dahildir.’⁹⁷

Madde 13(2) hakka getirilebilecek kabul edilebilir kısıtlamaları belirtmektedir. İfade Özgürlüğü Özel Raportörü hak çerçevesinde kısıtlamalara ilişkin kararlar verilirken gözetilmesi gereken ilkeleri belirlemiştir.⁹⁸ Bunların hepsi çocukların medeni ve siyasi haklarını kullanmaları açısından geçerlilik taşıırken ilkelerden kimilerinin İHŞÇ çalışmaları açısından özel önem taşıdığı söylenebilir. Örneğin dördüncü ilke (d) şöyle demektedir: ‘Kısıtlamalar erişilebilir, somut ve muğlaklıktan uzak olmalıdır ki bunlar herkes tarafından geçerlilik taşıyıp herkese uygulanabilsin.’⁹⁹

Dikkat edilmesi gereken bir nokta Madde 13 (2)’nin ‘başkalarının’ haklarına ve itibarına göndermeler içermesidir. Burada çocukların kendi haklarını

kullanmalarına ilişkin bir kısıtlama yoktur.

Çocukların ifade özgürlüğü, pratikte, bu özgürlüğün kullanımını yetişkinler tarafından ÇHS Madde 3 (1)'de öngörülen çocuğun yüksek yararına aykırı görüldüğü ya da yetişkinlerin ÇHS Madde 18 çerçevesinde çocukları zarardan korumak istemeleri gibi nedenlerle kısıtlanabilir. Ayrıca bu kısıtlamalar okullar tarafından da getirilebilir ve okuldaki başka çocukların hakları açısından bu kısıtlamalar yerinde de olabilir. Ancak, bu tür kısıtlamalar ifade özgürlüğü Özel Raportörü tarafından önerilen ilkeler doğrultusunda olmalıdır. Örneğin: Bunlar, hakkın özünü zedelememeli ya da tehlikeye düşürmemeli, keyfi ya da gerekçesiz olmamalı, orantılılık taşımalı ve sürekli gözden geçirilmelidir.¹⁰⁰

3.8.2. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

ÇHS

ÇHS Madde 14

- (1) Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.
- (2) Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.
- (3) Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlakı ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

DHRD

DHRD Madde 6

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte: Söz konusu yollar ve diğer uygun yollar aracılığıyla kamunun dikkatini bu konulara çekmek için hukuken veya fiilen insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi hususunda çalışmalar

yapma, tartışma, fikirler oluşturma ve muhafaza etme hakkına sahiptir.

DHRD Madde 7

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan haklarına ilişkin yeni fikirler ve ilkeler geliştirme, bunları tartışma ve kabul edilebilirliklerini savunma haklarına sahiptir.

Çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlüğü genellikle gözden kaçırılmıştır (ya da ebeveynlere aktarılmıştır).¹⁰¹ Dahası, ilgili madde bugüne kadar sınırlı biçimde ele alındıysa onda da din özgürlüğü odak nokta olmuştur. Tam İHS'de olduğu gibi İHSC'de de düşünce ve vicdan özgürlüğü temel önemdedir. Dolayısıyla Bildirge'nin 6. ve 7. Maddeleri Madde 14'ün genel olarak ve özellikle de İHSC bağlamında anlaşılmasındaki önemli bir boşluğu ele almaktadır. Bildirge, Madde 14'ün İHSC'lere ilişkin uygulanmasının şunları içerdiğini açık biçimde belirtmektedir: insan haklarına ilişkin konuları araştırma, tartışma, bu konuda görüş oluşturma, insan hakları konularına dikkat çekme, insan hakları alanında yeni fikirler geliştirme ve bunları savunma hakkı. Örneğin, çevre konularında aktif çocuklar, çevresel zararlara karşı korunmanın bir insan hakları konusu olduğunun anlaşılmasına yönelik kampanyalarda ön saflarda yer almıştır.

ÇHS ise, çoğu kez çocuklardan esirgenen bu hakkın temel bir insan hakkı olduğunu kabul ederek Bildirge'nin anlaşılmasını takviye etmektedir. Çocukların kendi inançlarını ve ideallerini oluşturamayacakları ve geliştiremeyecekleri yolundaki varsayımı sorgulamaktadır.¹⁰² Bu, ilgili diğer ÇHS hakları bağlamında yorumlanmalı ve uygulanmalıdır. Çocukların bilgi arama, edinme ve içselleştirme (Madde 13) ve ebeveynlerden/vasilerden tavsiye ve rehberlik alma hakları bu kapsamdadır - Madde 14'te yer almakta olup ÇHS Madde 5'i yansıtmaktadır (3.2.1'de ele alınmaktadır).

Madde 14 çocuklara **görüş oluşturma, savunma ve ifade etme imkanları sağlama anlamında bir pozitif**, bir de bu hakka müdahale etmeme (örneğin okullarda ya da başka yerlerde endoktrinasyondan

yükümlülük getirmektedir. Devletlerin ayrıca bu hakkın kullanımının Devlet-dışı aktörler (ebeveynler, öğretmenler, yaşlılar) tarafından haksız biçimde sınırlandırılmamasını sağlamada oynayacakları önemli bir rol vardır. İnsan Hakları Komitesi bunun ICCPR'deki muadilinin (Madde 18) kamu okullarında tarafsız ve nesnel biçimde verilmesi koşuluyla dinlerin genel tarihi ve ahlak gibi derslerin okutulmasına izin verilmesi olduğu kanısındadır.¹⁰³ Bu yorum, insan hakları ilkelerine ve değerlerine etik anlayışın da katılması için kullanılabilir. Kişinin inançlarını açıklamasına getirilecek sınırlamalar, diğer hükümlerde olduğu gibi, ÇHS Madde 14(3)'e uygun olmalı, bir gerekçeye dayanmalı ve orantılı olmalıdır.

3.8.3. Örgütlenme ve Barışçı Toplantı Yapma Özgürlüğü

ÇHS

ÇHS Madde 15

(1) Taraf Devletler, çocuğun örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.

2) Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlâkın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçları dışında kısıtlanamaz.

DHRD

DHRD Madde 5

İnsan hakları ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak amaçlarıyla herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, ulusal ve uluslararası düzeylerde:

- (a) Barışçıl biçimde toplanabilir ya da bir araya gelebilir;
- (b) Hükümet dışı kuruluşlar, dernekler ya da gruplar oluşturup bunlara üye olabilir, katılabilir.

DHRD Madde 12

Herkes bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlallerine karşı barışçıl faaliyetlerde yer alma hakkına sahiptir.

Çocukların örgütlenme ve barışçı toplantı yapma hakları vardır. Bu, tam tamına tüm İHS'lerin yararlandıkları aynı haktır; Madde 15'in içeriğine bakıldığında bu hakkın kapsamına ilişkin olarak çocuklar söz konusu olduğunda herhangi bir ek kısıtlama ya da ayrıntı görülmez. Bununla birlikte Madde 15'in, örneğin dinlenme hakkı ve zarardan korunma hakkı gibi çocukların ÇHS'de yer alan diğer haklarıyla birlikte kavranması ve uygulanması gerekir.

Çocukların, bugünlerini ve geleceklerini etkileyen kararlara karşı çıkmak için barışçı yıllardan toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ve hakkı olmalıdır. Pratikte ise çocukların derneklere katılma ya da dernek kurma, protesto gibi barışçı gösterilere katılma filleri çoğu kez yetişkinler tarafından engellenmektedir.¹⁰⁴ Bu sınırlamaların kökeninde aktivizmin çocuklar için uygun olmadığı yolundaki toplumsal yargılarla birlikte çocukların güvenliğine ilişkin kaygılar yatmaktadır. Bu kaygılardan kimilerinin temelleri de vardır: İHS etkinlikleri nedeniyle şeytanlaştırılabilir ve topun ağzına konulabilir ve hem etkinlikleri hem de yaşları nedeniyle oluşacak tepkiler özellikle İHSC'yi etkileyebilir. Devletler şunu sağlamalıdır: Kamusal yaşamda yer alan, barışçı biçimde toplanan ya da bir dernek/ kulüp/meclis oluşturan çocuklar, tekel haklarından birini kullanan kişiler olarak görülmelidir. Kamusal işlere katılma hakkı yalnızca yetişkinlerin hakkı değildir. Dolayısıyla Madde 15'in en önemli yanlarından biri, ÇHS'de yer alması ve 'örgütlenme ve toplantı yapma özgürlüğü haklarının çocuklar açısından büyük ölçüde geçersiz olduğu yolundaki geleneksel anlayışı' tersine çevirmesidir.¹⁰⁵

Örgütlenme Özgürlüğü

Örgütlenme özgürlüğü tüm İHS'ların çalışmalarının can alıcı bir yönü olmakla birlikte İHSC için özellikle önem taşıdığı söylenebilir. İHSC, ek destek sağlamak (kapasite geliştirme, akran desteği, bilgiye erişim açısından) ya da etkinlikleri sırasında korunmadan yararlanmak için çoğu kez diğer çocuklar ya da yetişkinlerle çalışma yolunu seçmektedir. Pek çok İHSC var olan sicil toplum kuruluşlarının, gençlik gruplarının, deneklerin ya da parlamentoların şemsiyesi altında çalışmaktadır. Bununla birlikte Madde 15 İHSC'nin kendi derneklerini kurmak için başkalarıyla birlikte

çalışma hakkını, dolayısıyla çocuk önderliğindeki hareketler oluşturma yetisini tanımaktadır. Komite şu tavsiyede bulunmuştur: 'Ergenlerin gerek okulda gerekse okul dışında kendi derneklerini, kulüplerini, meclislerini ve forumlarını kurmaları, çevrimiçi ağlar oluşturmaları, siyasal partilere katılmaları, kendi sendikalarını kurma ya da kurulu olanlara katılmaları hukuken tanınmalıdır.'¹⁰⁶

Devletlerin gerek Devlet gerekse devlet dışı aktörlerin örgütlenme özgürlüğü hakkına karışmamalarını sağlama yükümlülüğü vardır. Devletlerin pozitif yükümlülüklerinden bir başkası da çocukların bu haklarından fiilen yararlanabilmelerini sağlamaktır. Pratikte ise çocukların dernek kurmaları ya da derneklere katılmaları önlenirken bu kısıtlamaların bazılarını ülkelerin ulusal yasalarının bir gereğidir. Birçok ülkede yasal mevzuat ve diğer düzenlemeler sivil toplum kuruluşlarının kaydedilmesine engeller getirmiştir; örneğin faaliyette bulunmak ya da tüzel kişilik kazanmak için izin alınması, kayıt için masraflı usuller getirilmesi ve/ya da kayıtlı olmayan derneklerin faaliyetlerinin yasa dışı sayılması gibi.¹⁰⁷ Bu güçlükler İHSC söz konusu olduğunda daha da fazladır. Komite, şu tür uygulamaların bulunduğu ülkelere kendi kaygılarını sık sık iletmiştir: asgari yaş sınırlamaları; çocukların kamusal mekanlarda toplanmalarına yasak getirilmesi; çocukların siyasal faaliyetlerde bulunmalarının yasaklanması; çocukların sendika kurmalarının ya da kurulu sendikalara üye olmalarının yasaklanması.¹⁰⁸ **Devletlerin, bir araya gelerek dernekleşmeleri için İHSC'lere güvenli ve yeterli bir ortam sağlama gibi pozitif yükümlülükleri vardır. Buna, İHSC'lerin kamusal karar süreçlerine katılımını sınırlandıran yaşa dayalı ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılması ve İHSC'lerin çocuk önderliğindeki kuruluşlarda yapacakları çalışmalara kaynak sağlanması da dahildir.**

Dernek kurmada getirilen asgari yaş sınırı pratikte çocukların dernek kurmalarının önündeki en önemli engellerden biridir. Pratikte, dünyadaki tüm yasalar ve yönetmelikler tüzel kişilik koşulu getirmekte, tüzel kişilik kazanma yaşı ise çoğu durumda 18 olmak üzere (kimi ülkelerde 21) hukuksal ehliyet/reşit olma yaşı ile örtüşmektedir.

Bununla ilgili bir diğere mesele de bu tür derneklerin yasal sorumluluğudur. Devletler, örneğin, yasal olarak tanınmayı derneklerin faaliyeti için bir ön koşul saymayabilir. Ne var ki bir başka engel de çocukların önderliğindeki derneklerin banka hesabı ve diğere finansal konular olabilir. Pratikte, resmi bir dernek olarak faaliyet gösterebilmesi için İHSC'nin yetişkinlerin desteğine ya da onlarla ortaklığa ihtiyacı olacaktır.

Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin mevzuatın uluslararası standartlara uygunluğunun sağlanması

Estonya Yüksek Mahkemesi, Kar Amacı Gütmeyen Dernekler Yasasının 18 yaşından büyüklerin dernek kurup yöneticilik yapma haklarına sınırlama getiren hükümlerinin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 15. Maddesine aykırı olduğu sonucuna varmıştır.

<https://www.riigikohus.ee/en/constitutional-judgment-3-4-1-1-96>

Madde 15(2)'deki kısıtlamaların mahiyetine pek az dikkat edilmiştir.¹⁰⁹ İHSC'nin, salt yaşları 18'den küçük olduğu için, insan hakları savunusu adına dernek kurma ya da derneklere katılma haklarının Madde 15(2)'de belirtilen durumlar kapsamına girdiği gerekçesiyle nasıl haklı gösterilebileceğini anlamak güçtür. Eğer bu hakkın kullanımının kısıtlanması için bir gerekçe bulunacaksa bunun çocuğun diğere haklarıyla (örneğin zarardan korunma, eğitim hakkı) ya da başkalarının haklarıyla (örneğin okul bağlamında diğere çocukların da haklarından yararlanabilmeleri) okul bağlamında diğere çocukların hakları gibi) denge kurulması olması gerekir. Bu tür durumlarda eğitimin ve güvenliğin ne olursa olsun her zaman önde gelmesi gerektiği düşünülmemelidir. Ayrıca, gene aynı durumlarda kısıtlama yasalara uygun, gerekli ve orantılı olmalıdır.

Barışçı Toplantı Yapma Özgürlüğü

Barışçı toplantı hakkı 'azınlık görüşlerin seslerini duyurmalarına, marjinalite itilmiş ya da yeterince temsil edilmeyen grupların daha görünür

hale gelmelerine yardımcı olabilir.’¹¹⁰

Çoğu kez siyasal güce sahip olmadıklarından ve geleneksel yapılarda temsil edilmediklerinden bu husus İHŞÇ açısından özellikle önem taşır.¹¹¹ Ortak bir amaç için başkalarıyla çevrimiçi ya da yüz yüze bir araya gelinmesi çocuklar açısından seslerini duyurmada, toplumsal ve siyasal yaşamda yer almada önemli bir yoldur. Aynı zamanda çocukların diğer tüm insan haklarını ortaya koyup talep etmelerinin de bir aracıdır (örneğin eğitim hakkı, zarardan korunma hakkı, vb.) Engelleri olan çocukların özel bir hakları söz konusudur: ‘saygınlığı sağlayan, kendi olanaklarına dayanan ve topluluğa aktif katılımı kolaylaştıran eksiksiz ve insana yakışır bir yaşam.’ (ÇHS Madde 23). Dernek kurma hakkında olduğu gibi burada da Devletler hakkın kullanımına müdahale etmemeli, tüm çocukların bu haktan güvenli biçimde yararlanabilmeleri için olumlu adımlar atmalıdır.

İnsan Hakları Komitesi, Devletlerin barışçı toplantı hakkının ayırım yapılmaksızın kullanılması için uygun ortamlar yaratmaları ve bu hakkın etkili biçimde kullanılmasına olanak tanıyacak hukuksal ve kurumsal çerçeveyi oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir. Kimi durumlarda özel önlemlerin yetkililer tarafından alınması gerekebilir. Örneğin yetkililer belirli sokakları kapatabilir, trafiğin yönünü değiştirebilir ya da güvenlik önlemleri sağlayabilir. Gerektiğinde Devletlerin katılımcıları Devlet dışı aktörlerin olası istismarından da koruması gerekir; örneğin başka kişilerin müdahaleleri ya da şiddet eylemleri,¹¹² karşıt göstericiler ve özel güvenlikçiler gibi. Devletler, yasalar ve bunların yorumlanışının barışçı toplantı hakkından yararlanılmasında ayrımcılığa yol açmamasını sağlamalıdır. Bu ayrımcılık örneğinin ırk, renk, etnik köken, yaş, cinsiyet, dil, varlık durumu, din ya da inanç, siyasal ya da başka düşünce, doğum, azınlık ya da yerli halklara mensup olma, engellilik, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ya da başka bir statü temelinde olabilir.¹¹³ Barışçı toplantılar için resmi bildirimde bulunma zorunluluğu, bunlardan haberdar olup uyması mümkün olmayan İHŞÇ açısından ayrımcı olabilir.

Barışçı toplantı yapma özgürlüğü ve ayrımcılık

Güney Afrika Anayasa Mahkemesi, Mlungwana ve Diğerleri vs ve Diğerleri [2018] ZACC davasında, Toplantı Yasasında bulunan protesto gösterisinden önce resmi bildirimde bulunma zorunluluğunun çocuklara karşı ayrımcı olduğunu belirlemiş, salt bildirimde bulunmadıkları için çocukların suçlu sayılmalarının Anayasaya aykırı olduğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre çocukların:

‘Yasadaki bildirim zorunluluğundan hiç haberleri olmayabilir ya da buna uymak için gerekli imkanlar ellerinde olmayabilir. Bu, toplantı öncesinde bildirimde bulunmama nedeniyle çocukların gerekli ayırım gözetilmeden sorumlu tutulmaları anlamına gelir.’

<http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2018/45.html>

Çocukların kamusal protestolara katılmalarının yasaklanmasının hukuksallığı

Moldova hükümeti kısmen çocukların da katılacak olmasını gerekçe göstererek ve ÇHS'nin 15. Maddesine atıfla barışçı bir gösterinin yasaklanmış olmasını yerinde bulmuştur. Hıristiyan Demokrat Parti v Moldova (Başvuru No. 28793/02) davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şöyle demiştir:

‘Çocukların belirli bir yerdeki varlığı söz konusu olduğunda Mahkeme, yerel mahkemelerin çocukların başvuru sahibinin herhangi bir eylemi ya da politikası sonucunda orada bulduklarını tespit edemediklerini belirtir. Toplantılar kamusal bir mekanda yapıldığından herkes, çocuklar dahil, orada olabilir.

Ayrıca, Mahkemenin görüşüne göre, çocuklarının bu tür toplantılara katılmalarına izin verip vermeyecekleri ebeveynlerin kişisel tercihlerine bağlı bir husustur ve bu

tür etkinliklere katılımın önlenmesi ebeveynlerin olduğu ve çocukların toplantı yapma özgürlüklerine aykırı görünmektedir. Ki hatırlanacağı üzere söz konusu etkinlik hükümetin okul politikasını protesto amacını taşımaktaydı. Dolayısıyla Mahkeme bu gerekçenin makul ve yeterli olduğu kanısında değildir.

Okulların bu hakkın kullanımını için imkanlar yaratılmasında da oynayacağı rol vardır. Hakları ve bunları güvenli biçimde nasıl kullanabilecekleri konusunda eğitim vererek çocukları destekleyebilirler (bakınız, kesim 3.3). Devletler, okulda olsun başka yerlerde olsun barışçı toplantılara katılmayı seçen çocuklara yönelik haklara saygılı tutumun ne olduğu konusunda okullara rehberlik etmelidir. Eğitim alanındaki yetkililer ve kurumlar da barışçı toplantılara katılıma ilişkin politikalar geliştirmede çocuklara danışmalıdır.

Eylemden sonra, eyleme kimi çocukların katıldığı bir okulun yönetimi okuldaki herkesi toplayarak okul sırasında eyleme katılmış olan (ya da bunu isteyen) öğrencileri okuldan atmakla tehdit etti. Tehdit, okuldan atma ya da son sınava alınmama şeklindeydi. Bu durum kamuoyunun dikkatini çekti...

Okullar barışçı toplantı deneyimlerini öğrencilerle birlikte analiz etmeli ve okulda bilgi paylaşımını desteklemelidir.

Doğu Avrupa

Devletlerin barışçı toplantıları aktif biçimde koruma gibi pozitif bir görevleri vardır. Buna, toplantıyı bozmaya teşebbüs eden ya da katılımcılara karşı şiddete başvuracak kişilere ya da gruplara karşı sağlanacak koruma da dahildir.¹¹⁶ Bu yükümlülük çocuklar için de geçerlilik taşır; ancak ÇHS, ister çocuklar olarak kendi toplantılarına ister yetişkinlerin toplantılarına katılsınlar çocukların korunması konusunda Devletlere ek yükümlülükler getirmektedir. Dahası, hak ‘ilgili kişi niyetlerinde ya da davranışlarında barışçı kaldığı sürece ara sıra ortaya çıkan şiddet olaylarında ya da gruptaki diğer kişilerin suç teşkil eden eylemlerde bulunmaları halinde de korunacaktır.’¹¹⁷ İnsan Hakları Komitesi şu görüşü belirtmiştir: ‘İlgili insan

hakları standartları dahil olmak üzere yalnızca toplantıların güvenliğinin sağlanması konusunda eğitilmiş görevliler bu maksatla kullanılmalıdır.’ Eğitim, güç durumdaki kişilerin ya da grupların özel ihtiyaçlarına duyarlı kılmalıdır; barışçı toplantılara takılan bu konumdaki kişiler kadınlar, çocuklar ve engelli kişiler olabilir.’¹¹⁸ Pratikte, çocukların güvenliğine ilişkin kaygılar çoğu kez çocukların barışçı toplantılara katılma haklarından üstün tutulmaktadır. Madde 15’in ÇHS’deki diğer aklar gözetilerek okunması gerekir. Bunlar özellikle Madde 5 (ebeveynlerin gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda çocuklara tavsiyelerde bulunma ve rehberlik etme hakları); Madde 3(1) (çocuğun yüksek yararının birinci derecede dikkate alınması); Madde 6 (yaşam, yaşama ve gelişme) ve Madde 19 (zarardan korunma). Ayrıca, Bildirge şöyle demektedir:

DHRD

DHRD Madde 12(2)

Devlet, herkesin yetkili makamlar tarafından, mevcut Bildirgede atıfta bulunulan haklarını meşru şekilde kullanmaları sonucu, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, şiddete, tehditlere, intikam alınmasına, fiili ya da hukuki ters ayrımcılığa, baskıya ya da diğer keyfi eylemlere maruz kalmaktan korunmasını temin etmek için gereken tüm önlemleri alacaktır.

Güvenlikle ilgili kaygılar olduğunda Devlet aktörlerinin tutturdukları kolay çocukların katılımını önlemek olabilir; oysa hakları temel alan bir yaklaşım çocukların medeni ve siyasal haklarını kullanabilmelerini ve bunu yaparken de güvende olmalarını sağlamaktır (örneğin bir toplantıya katıldıklarında). Polis müdahalesi çocukları tehlikeye sokabilecek ya da orantısız biçimde olumsuz etkileyecek dağıtma ve tutma girişimlerinden uzak durmalıdır (örneğin yüksek frekanslı ses, plastik mermi, göz yaşartıcı bomba, elektroşok aleti kullanımı gibi). Kalabalık kontrolünde güce başvurulması sıkı bir düzenlemeye tabi tutulmalı ve bu yöntem en son çare olarak başvurulmalıdır.¹¹⁹ İHŞÇ’nin, öyle başlasınlar başlamasınlar ‘barışçı olmayan’ gösterilerde yer alması ise ek birtakım güçlükler doğurur.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin (OSCE/ODIHR) Toplantıların Güvenliğinin Sağlanması Elkitabı ¹²⁰

OSCE/ODIHR Elkitabı çocuklara özel rehberlik sunmaktadır:

Genel Mülahazalar: ‘Fiziksel anlamda küçük olmaları nedeniyle çocuklar kimi toplantılarda olumsuz etkilere daha açık olabilirler ve polisin operasyon seçenekleri üzerinde dururken bu hususu dikkate alması gerekir’.

Güç Kullanımı: Bunun mümkün olduğu her durumda çocuklara karşı güç kullanılmamalıdır; güç kullanımının kaçınılmaz olduğu hallerde de kullanılan gücün düzeyi koşullarla orantılı olmalıdır.

Kalabalık Yönetim Görevlileri: Bu görevliler ‘sıkıntılı durumdaki insanlara (örneğin kaza, kayıp çocuk gibi)’ yardımcı olmaktadır.

Silah Kullanımı: Herhangi bir silah kullanımı başta çocuklar ve gençler olmak üzere belirli gruplar üzerinde özellikle zararlı etkiler yaratabilir.

Kimyasal Madde Kullanımı: Bunların hiçbir zaman kullanılmaması gereken belirli durumlar vardır. Örneğin bu maddeler barışçı bir toplantıyı dağıtmak üzere kullanıldığında kalabalık içinde çocuklar ya da kaçınmak için hareket etmekte güçlük çeken kişiler olabilir; çıkış yerlerinin sınırlı olduğu kapalı mekanlarda ve spor sahalarında kullanıldığında ise yığılma ve sıkışma sonucu yaralanmalar olabilir.

Dağıtma: polis topluluğu dağıtma söz konusu olduğunda ayrıca çocukların güvenliğini orantısız biçimde etkileyebilecek yöntemler konusunda dikkatli olmalıdır.

Güvenlik çemberi: örneğin çocuklar gibi kolay zarar görebilecek kişiler açısından güvenlik çemberine alınmış alanlardan çıkış için imkanlar olmalıdır.

<http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2018/45.html>

Çocukların güvenliğinin ve esenliğinin sağlanmasında polis

Castle ve Diğerleri v. Metropol Polis Komiserliği davasında bir İngiliz mahkemesi çocukların esenliğine saygı göstermenin bir ödev sayılması gerektiğini kabul etmiştir (yorumunda ÇHS'den yararlanmıştır). Ancak, çocukların birkaç saatliğine gözaltında tutulmasına rağmen bir ihlal bulmamıştır:

'Sonuç olarak, 2004 sayılı Çocuk Yasası Kesim11, polis şeflerinin görevlerini çocukların güvenliğini ve esenliğini gözetecek şekilde yerine getirmelerini gerektirmektedir.'

<http://www.crae.org.uk/media/33573/Castle-v-Commissioner-of-Police-of-the-Metropolis.pdf>

İnsan Hakları Human Komitesi, getirilen kısıtlamaları gerekçelendirme ve bu kısıtlamalarda gereksiz ve orantısız sınırlamalar yerine hakkın kullanılmasını kolaylaştırma amacı güdüldüğünü gösterme işinin yetkili mercilere ait olduğunu vurgulamıştır. Kısıtlamalar ayrımcı olmamalı, hakkın özünü zedelememeli, toplantılara katılımı caydırıcı olmamalı, ürkütücü etkiler yaratmamalıdır.¹²¹ İHŞÇ'nin insan haklarının savunusu adına çevrimiçi ya da dışı toplantılara katılımına getirilen yasaklar, salt hak sahipleri 18 yaşından küçük oldukları için Madde 15 (2)'de tekrarlanan sınırlamalar kapsamına girdiği gerekçesiyle haklı gösterilemez. Hakkın kullanımına getirilen herhangi bir sınırlamanın, çocukların diğer haklarına (örneğin zarardan korunma ya da eğitim hakkı) ya da başkalarının haklarına (örneğin okul bağlamında diğer çocukların hakları) atıfla gerekçelendirilmesi gerekir. Bu tür durumların hepsinde Madde 15 kapsamında çocuğun haklarına müdahale meşru bir amaç gütmeli, yasalara uygun, gerekli ve orantılı olmalıdır. Önerilen gerekçeler (örneğin polisin çocukları koruyabilecek donanımda ve eğitimde olmaması) bunların gerekli ve orantılı olup olmadığının belirlenmesinde titizlikle değerlendirilmelidir.

3.8.4. Özel Hayatın Gizliliği ve İtibara Yönelik Saldırlara Karşı Korunma Hakkı

ÇHS

ÇHS Madde 16

(1) Hiçbir çocuğun özel yaşamına, aile yaşamına, konut ve haberleşme hakkına keyfi ya da hukuka aykırı bir biçimde müdahale bulunulamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.

(2) Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 16, ICCPR Madde 17'nin ifadelerini tekrar etmektedir. Ancak burada özellikle aşağıda sıralananlar olmak üzere çocukların diğer haklarına referanslı bir yorum ve uygulama gerekir: ebeveynlerden rehberlik alma hakkı (Madde 5), yüksek yararlarının birinci derecede gözetilmesi hakkı (Madde 3(1), görüşlerine gerekli ağırlığın tanınması hakkı (Madde 12) ve zarara karşı korunma hakkı (Madde 19). Ayrıca, neyin özel yaşama ve/ya da şeref ve itibara müdahale anlamına geldiği de bu tür saldırıların ve müdahalelerin özellikle çevrimiçi medyada İHSÇ'nin yaşamında nasıl bir rol oynadığına ilişkin bir yaklaşımla birlikte yorumlanması gerekir.¹²²

Hak, kısaca 'özel yaşamın gizliliği hakkı' olarak bilinse bile İHS çalışmaları açısından ilgili pek çok konuyu kapsar. Ayrıca çevrimiçi olsun çevrim dışı olsun tüm etkinlikler için geçerlidir. Denetimin uygulanma biçimleri bu kapsamda yer alır (yüzden tanıma sistemleri ve biyometrik verilerin kullanımı), kelepçe kullanılması, bedenin ve eldeki varlıkların aranması, kişisel bilgilerin aktarılması, iletişime girilmesi ve kayıt altına alınması, İHSÇ hesaplarından spam gönderilmesi (tehditler, porno, vb.), vb. Hakkın yorumlanmasında ayrıca kişisel özerkliğe ve kişilik gelişimine saygı ögesine de yer verilmektedir ve bunların hepsi İHS açısından anlamlıdır.¹²³

Tüm İHS'ler özel yaşamın gizliliğine müdahale karşısında korunma hakkına sahipken İHSÇ'deki ayırt edici özellik ebeveynlerin rolüdür: 'Ebeveynler,

çocuklarının bakım ve gelişimiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri açısından çocuklarına ilişkin bilgileri edinme hakkına sahiptirler (Maddeler 5, 18 ve 27).¹²⁴ Ancak, böyle olmakla birlikte, **bir ebeveynin çocuğun özel yaşamına (örneğin yazışmalar, e-postalar, meetin ve diğer sosyal medya mesajları) müdahalesi çocuğun gelişim halindeki yeteneklerine uygun olmalı**, çocuğun yüksek yararını birinci derecede gözetmeli ve çocuğun görüşünü dikkate almalıdır.

Pek çok İHŞÇ açısından ayırt edici bir başka faktör de bu çocukların okullarına devam etmeleri ve okullarının da insan hakları etkinliklerinde bir odak nokta oluşturabileceğidir. Okullar ve öğretmenler, çocukların özel yaşam hakkının okul ortamlarında da devam ettiğini ve buna yönelik herhangi bir müdahalenin yasal, gerekli ve orantılı olması gerektiğini ancak sınırlı biçimde kavrayabiliyor olabilirler. Onur ve itibara yönelik saldırılara karşı korunma hakkı da İHŞÇ açısından anlamlıdır; çünkü bu çocukların pek çoğu kendilerine ve itibarlarına zarar verici istismar olaylarına maruz kaldığını belirtmektedir. Hükmün çocuğa özgü biçimde yorumlanması gerekir. **Örneğin çok sayıda İHŞÇ İHS etkinlikleri nedeniyle okullarındaki diğer çocukların siber zorbalık dahil zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmektedir. Dolayısıyla okulların bu sorunu ele almak için etkili işlemler geliştirmeleri ve bunları uygulamaları gerekir.**

Çocuğun, bu tür müdahalelere ya da saldırılara karşı yasal olarak korunma hakkı vardır. Bu da Devletleri bu tür saldırıları kendilerinin yapmamasının ötesinde Devlet dışı aktörlerin de benzer girişimlerde bulunmalarını engellemek üzere makul her tür önlemleri alma yükümlülüğü altına sokar. Medyanın burada oynayacağı özel bir rol vardır. Devletler, **medya profesyonellerinin çocuğun özel yaşamının gizliliğine ilişkin davranış kuralları hakkında eğitilmelerini sağlaması gerekir.** Devletler, yaptıkları düzenlemelerle, sosyal medya dahil medyanın çocukları bu tür saldırılara karşı korumasını, ortaya çıkan ihlalleri çocuğun onurunu ve itibarını geri getirecek şekilde ele almasını sağlamalıdır.

3.8.5. Medyada Yer Alan Bilgilere Erişim

ÇHS

ÇHS Madde 17

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel To this end, States Parties shall:

- (a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımdan toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik eder.
- (b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu tür bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;
- (c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
- (d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli halklara mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
- (e) 13 ve 18 inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

DHRD

DHRD Madde 6

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte aşağıdakileri gerçekleştirme hakkına sahiptir: (a) İnsan hakları ve temel özgürlüklerin yasamaya ilişkin, adli ya da idari ulusal sistemlerde ne şekilde yürürlüğe konulduğuna ilişkin bilgi elde etmek de dahil olmak üzere bu haklar ve özgürlükler hususundaki bilgilere sahip olma, bu bilgileri talep etme, elde etmek; (b) İnsan haklarında ve diğer uygulanabilir uluslararası belgelerde öngörüldüğü gibi, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin görüş, bilgi ve malumatları özgürce yayımlama, açıklama ya da diğerlerine yayma.

DHRD Madde 7 Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan haklarına ilişkin yeni fikirler ve ilkeler geliştirme, bunları tartışma ve kabul edilebilirliklerini savunma haklarına sahiptir.

Madde 17 kamusal olsun özel olsun, radyo, televizyon, gazeteler, dergiler ve her tür sosyal medya dahil olmak üzere kitle iletişim araçları için geçerlilik taşır. Bu araçlara erişim hakkı İHS çalışmalarının merkezinde yer alır ve çocukların bu bağlamda ayrıksı hakları vardır. ‘Geri plandaki gerekçe çoğu kez koruyucu ya da gelişimsel sayılsa bile koruyucu odaklanmayla sınırlı değildir ve kitle iletişim kaynakları tarafından yerine getirilecek pozitif işlemlere öncelik tanır.’ 125 Bildirge’nin 6. ve 7. Maddeleri ile birlikte okunduğunda, insan hakları hakkında bilgi ve bunun içeride nasıl gerçekleştirildiğini de kapsadığı açıktır. Madde 17 görece zayıf bir yükümlülük getirmektedir (Devletler yalnızca ‘özendireceklerdir’) ve bu zayıflık Bildirge tarafından İHŞÇ etkinliğini destekleyici bilgiler ve kaynaklara atıfla güçlendirilmektedir.

Madde 17 İHŞÇ etkinliklerini destekleyebilecek geniş kapsamlı ve ayrı bir dizi yükümlülüğü içermektedir. Örneğin, ‘çocuğa sosyal yarar sağlayacak bilgilerin yaygınlaştırılması’, İHŞÇ’nin ilgilendiği (ya da alınan bilgiler üzerine ilgileneceği) konulardaki güncel gelişmelere yönelik bilgileri de içermelidir. Madde 17 (b)’de uluslararası işbirliğine ve çeşitli

kaynaklardan materyale erişim konusuna özel referansta bulunulması, çocukların küresel konulardaki materyale erişimlerinin sağlanması gerekliliğini öne çıkarır ve esasen bu konuların çoğu pek çok İHŞÇ için odaklanılan konulardır (örneğin iklim değişikliği ve göç gibi).

İHŞÇ açısından özel önem taşıyan husus, bunun Madde 29'a (eğitimin amaçları) ve Madde 42'ye (ÇHS'nin yaygın tanıtımı) bağlanan yükümlülükler yearine doğrudan doğruya çocukların haklarına ilişkin bilgiler içermesidir. Bildirge Madde 6 (yukarıda) ile Madde 14 Devletlerin almasını öngördüğü önlemlerle bu hususu daha belirgin biçimde ortaya koymaktadır: 'yetki alanındaki tüm kişilerin kendi medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kavramalarını sağlamak ve bunu yaygınlaştırmak...' Aşağıdakiler bu önlemlere dahildir:

DHRD

DHRD Madde 14

- (a) Ulusal yasalar ve yönetmelikler ile uygulanabilir temel uluslararası insan hakları belgelerinin yayımlanmasının ve geniş çaplı erişilebilirliğinin sağlanması;
- (b) Devletin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleriyle belirlenen organlara sunduğu dönemsel raporlar, görüşmelerin özet tutanakları ve söz konusu organların resmi raporları dahil olmak üzere insan hakları alanındaki uluslararası belgelere tam ve eşit erişimin sağlanması.

Madde 17(d) Devletlere özel bir yükümlülük getirmektedir: Kitle iletişim araçlarını, verdikleri bilgilerin azınlık diller konuşan ve/ya da yerli halklara mensup çocuklar tarafından da erişilebilir olmasını sağlamaya özendirmek. Madde 17 kitle iletişimini çocukları esenliklerini zararlı olabilecek bilgilerden korumaya özendirmektedir. Burada hedef alınan genellikle uygunsuz cinsellik ve şiddet içeren içeriktir. Dolayısıyla Devletler kitle iletişim araçlarını çocukları bu tür zararlı içerikten korumaya özendirmelidir. Buna söz konusu materyalin özel olarak hedef alabileceği İHŞÇ'ler de dahildir; amaçlanan, çocuklarda sosyal medya kanallarından sıkıntı ve endişe yaratmak olabilir.

Çocuklar bu alanda politika ya da rehberlik geliştirmeye yönelik girişimlere dahil edilmeli ve bunlar ÇHS Madde 12 doğrultusunda kendileri için erişilebilir kılınmalıdır. Çocukların doğru bilgilere ulaşmalarının ve yanlış bilgilere (“sahte haberler”) maruz kalmamalarının sağlanmasında medyanın da oynayacağı önemli bir rol vardır. Bu tür yanlış ve olumsuz içerikte bilgiler “çocuğun esenliği açısından zararlı” görülmektedir. Ayrıca, medya çalışanları ve medya içeriği hazırlayanların kendi ileti ve haberlerinde çocuk hakları perspektifinden hareket edebilmeleri için bu haklara ilişkin kapasite ve anlayışlarını geliştirmek durumundadır.

Devletler, İHSC'nin medeni ve siyasi haklarının yasalarla korunmasını, bu hakların kullanılmasına getirilebilecek sınırlamaların yasal, gerekli, orantılı ve ayrımcılıktan uzak olmasını sağlamalıdır.

Devletler, çocukların medeni ve siyasi haklarını kullanmalarına getirilebilecek sınırlamalarda çocukların görüşlerinin alınmasını, bu görüşlere gerekli ağırlığın tanınmasını, süreçlerin saydam ve çocuklar açısından erişilebilir olmasını sağlamalıdır. Herhangi bir sınırlamanın gerekçeleri hakları esas almalı, çocuklara çocuk dostu bir tarzdan önceden açıklanmalıdır.

Tercihlerini bilgi temelinde yapabilmeleri ve hakları arasında denge kurabilmeleri için İHSC olarak hareket etmenin potansiyel riskleri çocuklara anlaşılabilir ve çocuk dostu şekillerde anlatılmalıdır.

Devletler İHSC ile doğrudan ilişkiler geliştirmeli, İHSC'nin siyasetçiler ve politika yapıcıları ile ilişkilenmesini sağlayacak fırsatlar yaratmalıdır.

Devletler, tüm İHSSÇ'lerin herhangi bir ayırım olmadan çevrimiçi ve dışı bilgi erişimini sağlamalıdır.

Devletler, çocukların bilgi arama, edinme ve içselleştirme, görüş oluşturma ve sahiplenme, görüşlerini ifade etme, dernek kurma ve kurulu derneklere katılma ve barışçı toplantılarda yer alma

haklarının olduğu anlayışını yerleştirmek için çocuk yetiştirme eğitimleri vermeli, bu anlayışı destekleyici farkındalık yaratma stratejileri uygulamalıdır.

Çocuklarla birlikte çalışan polis güçleri, eğitimciler ve diğer profesyoneller çocuk haklarına konusunda eğitilmeli, çocukların da görüşlerini alarak onların medeni ve siyasal haklarını güvenli biçimde kullanabilmelerini sağlayacak politikalar geliştirmelidir.

Devletler, İHŞÇ'nin özel hayatın gizliği ve itibarlarına yönelik saldırılardan korunma haklarından yararlanmalarını sağlamalıdır.

Medya, İHŞÇ dahil olmak üzere çocuklara, haklarına ilişkin olanlar dahil, kendilerini etkileyen konularda uygun ve doğru bilgiler sağlamalıdır.

Medya ve medya düzenleyicileri, İHSSÇ ile danışma halinde, çocukların medeni ve siyasal haklarını çevrimiçi ve dışı koruyacak politikalar ve rehberler hazırlamalıdır.

Devletler, çocukların medeni ve siyasal haklarını kullanmalarını ve İHŞÇ olarak hareket etmelerini destekleyen sivil toplum kuruluşlarını ve diğerlerini desteklemeli, bu kuruluşların faaliyetlerini kısıtlamamalı ya da yasaklamamalıdır.

4. Çocuk Dostu Adalet: İzleme, Telafi, Onarma

İHS'nin durumunu izleyen, önleyici önlemleri hazırlayan ya da uygulayan, ve ihlal edilen hakları karşısında İHS'nin onarım arama çabalarını destekleyen çeşitli ulusal ve uluslararası aktörler vardır. Tazminat ve onarıma erişim yalnızca mağdurlara adalet sağlanması açısından değil İHŞÇ haklarının hayata geçmesine yardımcı olacak bir yargı temeli yaratması açısından da önemlidir. Bu husus özellikle önem taşımaktadır; çünkü bugün medeni ve siyasal haklar ve İHŞÇ ile ilgili bir hukuksal içtihat bulunmamaktadır. Bugüne dek, özel olarak çocuklarla ya da İHŞÇ ile çalışanlar dahil az sayıda ulusal ya da uluslararası aktör İHŞÇ'nin desteğe, tazminata ve onarıma erişimi konusunda yaşanan özel ihtilaçları ve güçlükleri ele almıştır. Birincisi, İHŞÇ bu tür konularda destek ve yardım sağlayabilecek kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olmayabilir ve bu da verdikleri hizmetlerin tüm çocuklara ulaşacak yollar izlemesi ve geniş bir çevreye tanıtılması bakımından bu kurum ve kuruluşlara özel görev yükler. İkincisi, çocukların sağlanan desteğe, tazminat ve onarıma erişebilmeleri gerekir. Bu da söz konusu kurum ve kuruluşların **çocuk dostu bir dille iletişim kurmalarını ve gerektiğinde finansal yardım ve bağımsız temsil sağlamalarını gerektirir**. Pek çok bağlamdaki ek bir güçlük de çocukların bağımsız olarak ya da kendi adlarına hukuksal süreç başlatabilecek **hukuksal konuma çoğu durumda sahip olmamalarından** kaynaklanmaktadır. Nihayet, çocuklar henüz gelişim sürecinde olduklarından ve zarardan korunmalarına konusunda hemen yerine getirilmesi gereken yükümlülükler bulunduğundan, ortaya çıkan ek bir ihtiyaç da **yerinde ve zamanında, dönüştürücü ve olumsuzluğun tekrarlanmamasına güvence altına alacak onarımlar sağlanmasıdır**. **İHŞÇ için güvenli, erişilebilir ve güçlendirici bir ortam sağlanması açısından** bütün bu konuların ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından ele alınması gerekir.

4.1. Ulusal İnsan Hakları Kurumları

DHRD

DHRD Article 14(3)

Devlet, uygun olduğu hallerde, yetki alanı dahilindeki tüm bölgelerde insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesini sağlayacak kamu denetçiliği, insan hakları komisyonları veya diğer ulusal kurum örnekleri gibi bağımsız ulusal kurumların oluşturulmasını ve geliştirilmesini temin edecek ve destekleyecektir.

Komite çocuklara özellikle odaklanmak üzere NHRI'lerin kapasitesini geliştirmeleri ya da güçlendirmeleri için Devletleri sürekli olarak özendirmiştir (özel olarak çocukları ele alan bir kurum ya da NHRI içinde çocuklara odaklanan bir bölüm yoluyla).¹²⁶ Komite bir NHRI'de çocuklara özel olarak dikkat edilmesini gerektiren bir dizi neden belirlemiştir. Bunlar: 'çocukların gelişimsel evrelerinin kendilerini insan hakları ihlallerine özellikle açık duruma getirmesi; görüşlerinin bugün bile nadiren dikkate alınıyor olması; çocukların çoğunluğunun oy verememesi ve Hükümetlerin insan haklarına yaklaşımını belirleyen siyasal süreçlerde anlamlı bir rol oynayamaması; çocukların haklarını koruma ya da bunların ihlali durumunda karşı harekete geçme açısından yargı sistemini kullanmada önemli sorunlarla karşılaşmaları ve çocukların haklarını koruyabilecek olan kuruluşlara erişimlerinin genellikle sınırlı kalması.'¹²⁷ Bu gerekçelerin her biri İHSC açısından özellikle anlamlıdır ve dolayısıyla İHSC'nin haklarını ve ihtiyaçlarını anlayan, erişilebilir koruma ve telafiler sağlayan ve etkinliklerini destekleyen bir NHRI'nin bulunması önemlidir. Bir NHRI söz konusu olduğunda dile getirilen tavsiye şudur: 'kendini kamusal alanda bir çocuk hakları aktörü olarak konumlandırmak, kamuya yaptığı açıklamalarda ve yayınlarında çocuk hakları perspektifine yer vermek.'¹²⁸ Ayrıca, Paris ilkeleri NHRI'lerden şunu talep etmektedir: 'insan haklarının savunulması ve korunması, ekonomik ve toplumsal kalkınma, ırkçılığa karşı mücadele, özellikle güç durumdaki grupların (başta çocuklar) korunması gibi alanlarda çalışan hükümet dışı kuruluşlarla ilişkiler geliştirmek'¹²⁹ Çocukların öncülüğündeki kuruluşlarla

çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşları da bu kapsamda yer almalıdır. Çalışmaları çocuklara ilişkin olsun olmasın tüm NHRI'ler çocuklar dahil insan haklarına sahip herkese için erişilebilir olmalıdır. Bununla birlikte, çocukların, kendi haklarını hayata geçirmeye çalışırken (bireysel ya da grup olarak) çocukların haklarını da koruma alanında özel bir rolü ve uzmanlığı olan bir NHRI'ye erişebilmeleri özellikle önem taşır. Bunun temel yönlerinden biri, çocuklara, haklarını ve bunlara nasıl ulaşabileceklerini anlamalarında yardım olacak erişilebilir materyaller sağlanmasıdır. Paris ilkeleri NHRI'lerden şunları talep etmektedir: 'insan hakları alanında öğretim ve araştırma programlarının hazırlanmasına yardım etmek, bunların okullardaki, üniversitelerdeki ve mesleki çevrelerdeki uygulamalarına katılmak.' Bunun bir parçası olarak **NHRI'ler çocukları ve onlarla birlikte çalışan profesyonelleri İHS tanımına aşına kılmalı, İHSC olarak haklarını ya da görev sahipleri olarak yükümlülüklerini kavramalarında onları desteklemelidir.** Örneğin İskoçya Çocuk Komiserliği Bildirge'nin ilk çocuk dostu versiyonunu hazırlamıştır.¹³⁰ DGD2018 ise NHRI'lere şu tavsiyelerde bulunmuştur: kendi çalışmaları hakkındaki bilgileri İHSC'ye iletmeleri; İHSC'ler ile daha yakın çalışma ilişkileri içinde olmaları ve insan hakları ihlallerini bildirmelerinde ve tazminat aramalarında İHSC'lere yardımcı olmaları.¹³¹ Bunlar görevleri daha genel olan NHRI'ler gibi Çocuk Ombudsmanlığı ve Komiserlikleri gibi çocuklara özel kurumlar için de geçerlidir.

NHRI'lerin, doğrudan çocuklar tarafından ya da onlar adına iletilenler dahil olmak üzere bireysel şikayetleri ve dilekçeleri kabul etme ve araştırma yetkileri olmalıdır.¹³² Örneğin tanıkları çağırma ve sorgulama, ilgili belgesel kanıtlara ulaşma ve gözaltı mekanlarına erişim bu yetkiler arasında yer almalıdır. Haklarının ihlal edildiği durumlarda çocukların etkili yollara başvurabilmelerini sağlamalıdır - bağımsız danışmanlık, savunma ve şikayet prosedürleri. NHRI'ler bunun uygun olduğu durumlarda şikayetlere ilişkin arabuluculuk ve uzlaştırıcılık da yapabilmelidir. Nihayet, NHRI'lerin olayları mahkemeye intikal ettiren çocukları destekleme yetkisi de olmalıdır: (a) NHRI adına çocuklarla ilgili konuları yargıya taşıma yetkisi ve (b) davada söz konusu olan insan haklarıyla ilgili olarak mahkemeyi bilgilendirmek üzere mahkemelere müdahale yetkisi.¹³³

4.2. Ulusal Düzeyde Onarım Hakkı

ICCPR

ICCPR Madde 2(3)

Bu Sözleşmenin taraf her Devlet:

- (a) Bu Sözleşmede tanınmış olan hakları ya da özgürlükleri ihlal edilen herhangi bir kişinin, bu ihlal resmi sıfatla tasarrufta bulunan kimselerce gerçekleştirilmiş olsa bile, etkili bir hukuk yoluna sahip olmasını güvence altına almayı;
- (b) Bu tür bir hukuk yolunu işletme/(giderim) talebinde bulunan herhangi bir kişinin hakkının, yetkili yargı, idare yahut asama makamlarınca, ya da Devletin hukuk sisteminin öngördüğü herhangi bir başka yetkili makam tarafından karara bağlanmasını güvence altına almayı ve yargısal yollara başvurma olanaklarını geliştirmeyi
- (c) Bu tür hukuk yollarının işletilmesi sonucu verilen kararların yetkili makamlarca yerine getirilmesini güvence altına almayı taahhüt eder.

DHRD

DHRD Madde 9

- (1) Mevcut Bildirgede atıfta bulunulduğu şekliyle insan haklarının geliştirilmesi ve korunması da dahil olmak üzere insan hakları ve temel özgürlüklerin uygulanmasına herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, bu hakların ihlal edilmeleri halinde etkili bir iç hukuk yolundan yararlanma ve korunma hakkına sahiptir.
- (2) Bu amaçla, haklarının ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia eden herkes, bireysel olarak ya da hukuken yetki verilmiş bir temsilci aracılığıyla, yasaya göre kurulmuş bağımsız, tarafsız ve yetkili bir adli ya da diğer mercie şikayette bulunma ve bu merci önünde yapılacak kamuya açık duruşmada şikayetin ivedilikle incelenmesini talep etme ve hak ve özgürlüklerinin

ihlal edildiği hallerde bu merciden tazminat bedeli de dahil olmak üzere kendisine tatmin sağlayan, kanuna uygun bir karar vermesini, ve bu kararın ve tazminatın fazla gecikmeden yürürlüğe konmasını talep etme hakkına sahiptir.

(3) Aynı amaca yönelik olmak üzere, herkesin, bireysel olarak ya da başkalarıyla birlikte, diğer hususların yanı sıra;

(a) Resmi görevlilerin ve Hükümet organlarının insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlal edilmesi hususunda izledikleri politikalar ve eylemlere dair, dilekçe vererek ya da diğer uygun yollarla, Devlet'in yasal sisteminin öngördüğü ve fazla bir gecikme olmaksızın şikayete ilişkin kararlarını vermesi gereken yetkili ulusal adli, idari ya da kanun koyucu mercilere veya diğer yetkili makamlara şikayette bulunma;

(b) İç hukuka, uygulanabilir uluslararası yükümlülüklerle ve taahhütlere uymaları hususunda kanaat oluşturmak amacıyla kamuya açık duruşmalara, davalara ve yargılamalara katılma hakları vardır

(5) Devlet yetki alanına giren bölgelerden birinde insan hakları ve temel özgürlükler ihlalinin meydana geldiğinde inanmak için makul gerekçenin bulunması durumunda ivedi ve tarafsız bir inceleme başlatmalı ya da soruşturma yapılmasını sağlamalıdır.

Bildirge Madde 9 tüm İHS'lerin ülke düzeyinde tazminat/onarım imkanlarına erişimini sağlamak için neler yapılması gerektiğini belirtmektedir. Komite 'Hakların bir anlam taşıyabilmesi için ihlaller karşısında etkili telafilerin/tazminat yollarının da olması gerektiğini' vurgulamıştır.¹³⁴ Sağlanan korumalar çocuklarda değişmese bile bunların hayata geçirilmesi için gerekebilecekler farklı olacaktır.

Örneğin, çocukların adalete erişimi çoğu kez yetişkinlerin tazminat imkanlarının varlığı konusunda onlara verecekleri bilgiye ve bu imkanlara erişimi sağlamalarına bağlıdır. Çocukların tazminat için bağımsız hakka sahip olmaları ve buna ilişkin görüşlerinin mümkünse doğrudan ve gerekiyorsa bağımsız temsil yoluyla alınıp ciddiyetle değerlendirilmesi önemlidir (ÇHS Madde 12(2)). Komite bu konuda şöyle demektedir: ‘Çocukların özel ve bağımlı haklarının ihlal edilmesi karşısında telafi/ tazminat aramalarında gerçek güçlükler yaratmaktadır. Dolayısıyla Devletlerin, çocuklar ve temsilcileri için etkili, çocuklara duyarlı usuller getirilmesine özellikle dikkat etmesi gerekir. Bunlar, kendi kendini savunmada yardım dahil çocuk dostu bilgilendirmeyi, tavsiyeleri ve tanıtım-savunu desteğini, gerekli hukuksal ve diğer yardımlarla birlikte bağımsız şikayet usullerine ve yargı mahkemelere erişimi içermelidir. Hak ihlallerinin tespit edildiği durumlarda, Madde 39 uyarınca tazminat dahil uygun onarım sağlanmalı, gerektiğinde fiziksel ve psikolojik tedaviyi, rehabilitasyonu ve yeniden bütünleşmeyi sağlayacak önlemler alınmalıdır.’¹³⁵

Bildirge Madde 9(5) araştırmaların “hızla” yürütülmesini öngörmektedir. Bu husus her zaman önemli olmakla birlikte gelişim süreçlerinde hızlı değişiklikler olan çocuklar açısından özellikle önem kazanmaktadır.

Çocuk Dostu Adalet Kılavuzları

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çocuk dostu adalete ilişkin olarak şu temel özellikleri belirlemiştir: erişilebilir olma; yaşa uygunluk; hızlilik; titizlik; çocuğun ihtiyaçlarına uyarlanma ve bu ihtiyaçlara odaklanma; hukuk yollarına başvurma hakkına saygı; yargı süreç ve işlemlerine katılma ve bunları anlama hakkı; Özel ve aile yaşamının gizliliği hakkına saygı; doğruluk ve saygınlık haklarına saygı.

<https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

4.3. Tutuklanma, Gözaltı ve Cezai ve İdari Yaptırımlar

ÇHS

ÇHS Madde 37

Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlar:

- (a) Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.
- (b) Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır;
- (c) Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.;
- (d) Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

İHŞÇ'nin salt insan haklarını kullanmaları ve İHS çalışmaları nedeniyle gözaltına alınmalarından ya da tutuklanmalarından uzak durulmalıdır. Ne var ki, başka İHS'ler için olduğu gibi gerçekte çocuklar da gözaltına alınmakta, tutuklanmakta, suç oluşturan fiillerle suçlanmakta ve/ya da idari yaptırımlara maruz bırakılmaktadır. Tüm İHS'ler adil ve hızlı bir işlem usulü için hak sahibiyken, ÇHS 37. Maddesinde çocuklara ilişkin olarak Devletlere özel yükümlülükler getirmektedir. Bu Madde "salıverilme ihtimali olmayan müebbet hapis cezasının yasaklanmasını, bir çocuğun tutuklanmasının ancak en son yol ve mümkün olan en kısa süre için gündeme getirilmesini ve özürlerinden yoksun bırakılmış çocuğun ailesiyle ilişkilerini sürdürmesi hakkını' öngörerek uluslararası hukukun kapsamını genişletmektedir.¹³⁶ BM'nin Özgürlüklerinden Yoksun Bırakılmış Çocuklar Küresel Araştırması, özgürlükten yoksun bırakmanın çocukluktan yoksun bırakma demek olduğunu vurgulayarak gözaltındaki/ tutuklu tüm çocukların bu durumlarına son verilmesi çağrısında bulunmuştur.¹³⁷

4.4. Uluslararası Organlarla İlişilenme

DHRD

DHRD Madde 9(4)

... uygulanabilir uluslararası belgelere ve muhakeme usullerine uygun olarak, herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin bildirimleri kabul etme ve değerlendirme hususunda genel ya da özel yetkiye sahip uluslararası organlara erişiminin engellenmemesi ve bu organlarla iletişim kurma hakkına sahiptir.

4.4. Birleşmiş Milletler

Çocuklar Birleşmiş Milletlerle (BM) ve özellikle BM insan hakları mekanizmalarıyla ilişkilendiklerinde, eylemleri uluslararası insan hakları normlarının ve standartlarının daha iyi uygulanmasını sağlamak olduğundan insan haklarını geliştirme ya da koruma adına hareket ediyorlar demektir. Bu çocuklar İHHS konumundadır ve gerek BM gerekse Üye Devletleri tarafından kendileri böyle tanınmalı ve ona göre davranılmalıdır. Devletler İHŞÇ'nin çalışmalarını BM'de çeşitli şekillerde

desteklemelidir. Bunların arasında çocukların sözlerini söyleyebilmeleri için güvenli mekanlar sağlanması ve uluslararası insan hakları normlarının ve standartlarının uygulanmasını izleyip bu konuda rapor verecek şekilde güçlendirilmeleri de yer almaktadır. DGD2018 BM'ye şu tavsiyede bulunmaktadır: BM'nin İHSC'ye gerekli bilgileri sağlayarak kendi insan hakları mekanizmalarıyla etkili biçimde ilişkilmesini sağlamak, İHSC'nin BM'nin çocuk haklarıyla ilgili mekanizmalarına etkili biçimde katılmasını sağlamak, çocukların fiziksel ya da sanal ilişkilmesini kolaylaştıracak çocuk dostu platformları ve süreçleri devreye sokarak İHSC'yi çocuk haklarıyla ilgili çalışmalarına dahil etmek. BM insan hakları mekanizmaları ayrıca tavsiyelerde bulunarak ve Üye Devletlere teknik yardım sağlayarak İHSC'lerin korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik standartlar geliştirip bunları yaygınlaştırmalıdır.

4.4.1. Çocuk Hakları Komitesi

“30 yıllık deneyim, ÇHS raporlamalarına çocukların katılımının insan hakları savunucusu çocukları güçlendirmenin ve çocuk haklarının izleme, raporlama ve tanıtım-savunu yoluyla gerçekleşmesini sağlamanın en etkili yollarından biri olduğunu göstermiştir.”¹³⁸

Luis Pedernera, Çocuk Hakları Komitesi Başkanı

Komite, çocuk hakları açısından en temel nitelikteki uzman organ ve hesap verebilirlik mekanizmasıdır. Görevi, ÇHS ve İsteğe Bağlı Protokollerine taraf Devletlerin çocukların bu çerçevedeki haklarını nasıl gözetip koruduklarını izleyip değerlendirmektir. Komite DGD2018, aracılığıyla İHSC'nin rolünü özel olarak tanımaya başlamıştır ve Devletlere yaptığı tavsiyelerde hakların uygulanmasına ilişkin rehberler ve standartlar getirmektedir.

Sonuç Gözlemleri: Gine

‘Komite taraf Devlete insan hakları savunucularının, özellikle çocuk insan hakları savunucularının, insan haklarının çocuklar dahil herkes için sağlanması açısından büyük önem taşıdığından korunmaları gerektiğini hatırlatır ve bu nedenle taraf Devleti

sivil toplum tarafından Aralık 2018’de Ulusal Birlik ve Yurttaşlık Bakanlığına sunulan insan hakları savunucularının desteklenmesi ve korunmasıyla ilgili yasa tasarısını benimseyip uygulamaya, bu arada insan hakları savunucularının ihtiyaçlarını karşılamaya davet eder.’¹³⁹

Komite, İHSC’nin etkinliklerde yer almasına yönelik girişimlerde başı çekmiştir ve çocukların periyodik rapor süreçlerinde yer almalarına¹⁴⁰ ve DGD’lere katılmalarına ilişkin ayrıntılı bir rehber yayınlamıştır.¹⁴¹ Komite, bir konuya netlik getirmiştir: Devletlerin, Komite için hazırlanan Devlet raporlarının hazırlanma süreçlerine çocukları da dahil etme yükümlülüğü vardır ve kendi alternatif raporlarını hazırlamalarında çocuklara destek olmaları gerekir. Komite, oturum öncesi çalışma gruplarında çocuklarla buluşur, onların farklı etkinliklere katılımını özendirir, özel bir web sayfasıyla çocuk dostu bilgiler verir¹⁴² ve kendi uygulamalarını düzenli olarak gözden geçirir. Komite aynı zamanda Genel Yorumlar hazırlanmasında çocuklara danışmayı bir standart haline getirmiş ve buna göre örnek uygulamalara yönelmiştir. Son dönemdeki Genel Yorumların çoğunda çocukların görüşlerine atıflar yer almaktadır.

Genel Yorumların Hazırlanmasında Çocuklara Kulak vermek

Komite’nin kamu harcamalarıyla ilgili 19. Genel Yorumunda kullanılan bilgiler çevrimiçi yollardan 71 ülkeden 2.693 çocukla gerçekleştirilen görüşmelerden, odak grup toplantılarından ve Asya, Avrupa ve Latin Amerika’yı kapsayan bölgesel danışma temaslarından elde edilmiştir. Bu görüşmelerde katkıda bulunan kız ve erkek çocuklar yaş, cinsiyet, yetenek, sosyoekonomik durum, dil, etnik köken, okul durumu, yerinden edilme ve çocuk katılımlı bütçeleme gibi hususlarda farklı özellikler taşımaktaydı. Süreç, çocukları İH savunucuları olarak güçlendirme ve kendi ülkelerindeki çocuk hakları kaynaklarıyla ilgili tanıtım-savunu çalışmaları açısından özel bir fırsat yaratmıştır.

Çocuklar aynı zamanda ÇHS'nin Bireysel İletiler Usulüne Üçüncü İsteğe Bağlı Protokolü (OPIC) kapsamında Komiteye bireysel iletiler de gönderebilirler.¹⁴³ OPIC'in onaylanması yalnızca İHŞÇ'ye Bildirge Madde 9(4)'e uygun, çocuklara duyarlı usuller de dahil olmak üzere erişilebilir bir uluslararası mekanizma sağlamakla kalmaz. Aynı zamanda **Devletlerin çocukların kendi insan haklarının ihlali karşısında onarım arama hakları olduğunu kabul etmelerini öngören net bir ifade ile normatif bir değeri de vardır.** Bu Rehberde özetlenen ÇHSS ve İsteğe Bağlı Protokollerine göre sahip oldukları hakların ihlalini deneyimleyen İHŞÇ, ihlalci Devlet (ki çocuğun yaşadığı devlet olmayabilir de) OPIC'i onaylamışsa ve olay kabul edilebilirlik ölçütlerini karşılıyorsa Çocuk Hakları Komitesine bir ileti gönderebilir. ÇHS'de yer alan hakların kapsamı ve ayrıntıları İHŞÇ için en güçlü aracı oluştururken, İHŞÇ, Devlet (ihlalci Devlet) bunları onaylamışsa ayrıca diğer insan hakları belgelerinde yer alan iletişim mekanizmalarını da kullanarak haklarını arayabilir.

Ancak, DGD2018 tavsiyesinde de belirtildiği gibi çocukların Komiteye erişimlerinin sağlanması açısından daha yapılacak işler vardır: 'Komite insan hakları savunucusu çocuklarla iletişim kanallarını genişletmeyi sürdürmeli ve raporlama sürecinin marjinalleştirilmiş gruplara mensup olanlar dahil tüm çocuklara erişilebilir kılınması için ek çabalar sergilemelidir.'

Komite ayrıca güvence usullerini güçlendirmeli, daha aktif bir tutumla İHŞÇ haklarını, çocuk katılımını ve güvenceleri daha geniş BM sistemi içinde ana akımlaştırmalıdır.

4.4.2. İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü

İnsan hakları savunucularının durumu Özel Raportörü İnsan Haklarını Savunucuları Bildirgesi'nin etkili biçimde uygulanmasının sağlanmasından sorumlu kilit BM uzmanı konumundadır. Özel Raportör DGD2018'i aktif biçimde sahiplenerek Komiteyle ortak çalışmaya yönelmiştir ve bu durumun nihai tavsiyelere yansıyan göstergelerinden biri de şudur: 'Komite, insan hakları savunucusu çocukların korunmasının ve

güçlendirilmesinin ulusal mevzuata ve politikalara nasıl içselleştirileceği konusunda Devletlere yol göstererek İnsan Haklarını Savunucularının Durumu Özel Raportörü ile olan işbirliğini güçlendirmelidir.’¹⁴⁴

Özel Raportör DGD2018’den bu yana ülke ziyaretlerinde çocuklarla bir araya gelmiştir ve İHSC’nin özel durumunu küresel, tematik ve ülke raporlarında değerlendirmiştir. Moldova ve Moğolistan’la ilgili 2019 ülke raporları İHSC’nin durumunun özgül yanlarına açık atıflarda bulunmaktadır. Moğolistan’la ilgili rapor çocuk ve genç İHS’yi risk altındaki ve özel korumaya ihtiyaç duyan savunucular grubu olarak tanıtmaktadır.¹⁴⁵ Özel Raportörün Moğolistan ziyaretine çocukların katılmasının etkisi ziyaretin ardından gelen nihai tavsiyeler üzerindeki etkilerin ötesine geçti. Bu deneyim, çocukları savunucular olarak haklarını ulusal ve uluslararası düzeylerde tanıtım-savunu faaliyetlerine özendirdi. Çocuklar, İHS’nin korunmasına ilişkin yasa tasarısı konusunda hükümete teknik girdi sağladı ve böylece DGD2018 tavsiyesini doğrudan uygulamaya sokan ilk İHSC grubu da ortaya çıkmış oldu. İlgili tavsiye: ‘Devletler, insan hakları savunucusu çocuklar dahil olmak üzere insan hakları savunucularının korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik kapsamlı ulusal yasalar ve politikalar geliştirmelidir.’¹⁴⁶

4.4.3. Diğer İnsan Hakları Anlaşma Organları

Kendi Devletleri ilgili anlaşmaları onaylamışsa İHSC diğer İnsan Hakları Anlaşma Organlarıyla ilişki kurabilir. Devletler bunu yapmalı için çocukları güçlendirmelidir; çünkü diğer Anlaşma Organlarıyla ilişkilene çocuklara kendi insan hakları ve BM insan hakları mekanizmaları hakkında daha geniş bir kavrayışa ulaşma, İHS olarak etkinliklerine ek bir kaldıraç sağlama fırsatları sunar. Ayrıca, kendi haklarına ilişkin insan hakları standartlarını güçlendirebilir. Tüm Anlaşma Organları, Komite’nin deneyiminden de yararlanarak, kendi periyodik rapor ve iletişim usullerini çocuklar için erişilebilir kılmalıdır. Bu, eskisine göre daha büyük ölçüde gerçekleşmeye başlamış olsa bile henüz diğer Anlaşma Organlarının çalışmalarını çocuklar açısından daha erişilebilir ve ilgili kılma yolunda yapmaları gerekenler vardır.

İnsan Hakları Komitesi süreçlerinde çocuk katılımını artırmak

Child Rights Connect 2020 yılında ICCPR'nin uygulanmasını izlemekten sorumlu Anlaşma Organı olan İnsan Hakları Komitesi ile birlikte Komite'nin barışçı toplantıyla ilgili 37 sayılı Genel Yorumu hakkında çocukların görüşlerini derlemek üzere bir çalışma başlatmıştır. Dünyanın dört bir yanında barışçı protestolara katılan çocuk sayısındaki artışı, bu arada özellikle iklim değişikliğine karşı eylemleri dikkate alan Child Rights Connect, barışçı toplantı hakkının çocuklar için ne anlama geldiğine ve bu hakkın kullanılmasında ne gibi engellerle karşılaştıklarına ilişkin bilgileri BM ile paylaşmıştır. Araştırmada, dünyanın beş bölgesindeki (Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler, Sahra Güneyi Afrika, Avrupa ve Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika) 15 farklı ülkeden 10-18 yaş aralığında 91 çocuğun görüşleri alınmıştır.

4.4.4. İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürleri ve Tam Kapsamlı Periyodik Değerlendirme

BM İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürler ve Evrensel Periyodik Değerlendirme gibi insan hakları mekanizmaları oluşturmuştur. Bunlar, İHŞÇ'lerin duyarlılık noktalarını iletebilmeleri ve çocuk hakları için tanıtım-savunu çalışmaları yapmaları açısından önemli araçlardır.

Özel Prosedürler, Özel Raportörleri, belirli bölgelerdeki ya da tematik konulardaki insan hakları durumlarını izleyen, bu konularda tavsiyelerde bulunan ve açık raporlar hazırlayan Bağımsız Uzmanları ya da Çalışma Gruplarını içerir. Bunların çoğu, İHŞÇ ile doğrudan ilgili konularda çalışır (örneğin çevre, yerli halklar, engellilik, çocuk ticareti, ifade, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü gibi). Hepsi, İHŞÇ'nin insan haklarından yararlanabilmesi ve bu alanda destek arayabilmesi açısından özel

mekanizmalar olarak işlev görebilir. Bu mekanizmaların etkili olabilmesi için Özel Prosedürlerin hepsinin çocuklar dahil tüm İHS için erişilebilir olması gerekir. Bu da çocuk katılımının ve çocukları güvence altına almanın yollarının geliştirilmesi demektir: çocukların iletide bulunabilmeleri için imkanlar yaratma; araştırma ve danışma süreçlerinde kendilerini ilgilendiren meselelerde doğrudan çocuklardan görüş alma; ülke ziyaretleri sırasında İHSC ile buluşma; İHSC'ye anlayabileceği dilde ve formatta (örneğin raporların çocuk dostu versiyonlarının hazırlanması), yaşlarına uygun bilgilerin zamanında verilmesi gibi.

Özel Prosedürlerin çocuklarla ilişkilmesi

İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü, Çocuk Hakları ve Çevre raporunun çocuk dostu bir versiyonunu hazırlamış (BM dillerinde mevcuttur) ve Çocukların Çevre Hakları girişimi çerçevesinde çocuklarla yapılan bir dizi bölgesel danışma toplantısını desteklemiştir.

<https://www.ohchr.org/en/issues/environment/srenvironment/pages/environmentandrightschild.aspx>

Evrensel Periyodik Değerlendirme (UPR) İHSC haklarının geliştirilmesi açısından önemli bir mekanizmadır. UPR tüm BM Üye Devletlerindeki insan haklarına ilişkin genel durumun tam BM Üye Devletleri tarafından değerlendirildiği hükümetler arası bir değerlendirme mekanizması olmakla birlikte, İHSSÇ dahil sivil topluma değerlendirilen ülkeler hakkında bilgi paylaşma açısından sürece farklı aşamalarda ve farklı yollardan katkıda bulunma fırsatı sağlamaktadır. Çocuklar öncülüğünde yazılmış raporların gönderilmesiyle ya da ön oturumlara katılımı UPR sürecinde yer alınması İHSSÇ açısından giderek yaygınlaşan bir pratik haline gelmektedir ve bu da İHSC'nin görünürlüğüne artırdığı gibi çocuk haklarının ana akımlaştırılmasına da yardımcı olmaktadır.

İHSC'nin görüşlerinin gerek Devlet gerekse paydaş raporları aracılığıyla dikkate alınmasını ve İHSC'nin UPR tavsiyelerinin hayata geçirilmesi

sürecine dahil edilmesinin sağlanmasında hem Devletlerin hem de sivil toplumun oynayacağı roller vardır.

4.4.5. Genel Sekreter Çocuklara Yönelik Şiddet Özel Temsilcisi

Genel Sekreter Çocuklara Yönelik Şiddet Özel Temsilcisi (SRSG VAC) ve Genel Sekreter Silahlı Çatışma Ortamlarındaki Çocuklar Özel Temsilcisi (SRSG CAAC) bağımsız küresel savunucular olup kendi alanlarında çocukların korunması ve esenliği için çalışmalar yapmakta, İHŞÇ haklarının ileri taşınmasında rol oynamakta ve seslerinin daha iyi duyulması için bir platform işlevi görmektedir. Her iki SRSG de raporlarını hazırlarken, teknik yardım sağlarken ya da ülke ziyaretlerinde bulunurken paydaşlar arasında köprü işlevi görmekte, çocuklar dahil sivil toplumla yakın işbirliği içine girmektedir. Bu alanda iyi örnekler ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁷

4.4.6. Birleşmiş Milletler Çerçevesindeki Diğer Fırsatlar

BM Sekretaryası ile BM kuruluşları ve programları, İHS'ye yönelik misillemelerin önlenmesine ve misilleme mağdurlarının korunmasına, tazmin edilmesine ve faillerden hesapsorulmasına yönelik mekanizmalar geliştirmektedir. 2017 yılında İnsan Hakları Genel Sekreter Yardımcısı, OHCHR misillemeler ekibinin de desteğiyle BM sistemi bütünlüğünde daha kapsamlı ve eşgüdümlü bir yanıt geliştirme çabalarına öncülük etmek üzere BM üst düzey görevlisi olarak atanmıştır. Özel bir e-posta adresi vardır. (reprisals@ohchr.org) ve BM ve ortakları, sivil toplum kuruluşları, mağdurlar ve aileleri bu adrese sindirme ve misilleme eylemleri ile ilgili bilgi iletebilmektedir. Bir başka örnek, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın Savunucular Politikasıdır. Burada da çevre haklarını savunan kişilere ve gruplara daha fazla koruma sağlanmakta, bugün dünyanın pek çok yerinde giderek artan sayıda insanı etkileyen çevre hakları ihlalleri karşısında çözümler geliştirilmektedir.¹⁴⁸ BM'nin çocuk dostu ve İHŞÇ açısından erişilebilir mekanizmalara sahip olması için daha yapılacak iş olmasına rağmen halen mevcut bu mekanizmalardan yararlanmasında İHŞÇ'ye destek olunmalıdır.

4.4.7. Bölgesel İnsan Hakları Mekanizmaları

Bölgesel insan hakları organları ve şikayet mekanizmaları İHŞÇ'lerin çalışmalarına önemli katkılarda bulunabilir. Afrika Birliği'nin bir İHS Özel Raportörü vardır. Avrupa Birliği ve İnter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'nun İHS komiserleri vardır ve bunlar İHS'ye yönelik destek konusunda rehber hazırlamıştır.¹⁴⁹ Bunlardan ikincisi çocukları İHS özelinde ele almadığı halde, tavsiyelerinin pek çoğu (örneğin toplantıların kolaylaştırılması ve görünürlüğün artırılması, ayrıca aile üyelerini korumaya yönelik destek mekanizmalarının savunulması) İHŞÇ'ye de önemli yararlar sağlayacak niteliktedir. Rehberlik, İHŞÇ'nin özel haklarını ve ayrı deneyimlerini ele alacak şekilde gözden geçirilmeli ya da takviye edilmelidir. Örneğin İHS'nin haklarının korunmasına yönelik OSCE/ ODIHR kılavuzu çocuklara bir dizi atıfta bulunmaktadır ve bunlardan biri de şöyledir: 'Kamusal koruma politikaları ve programları insan hakları savunucularının diğer kategorilerinin karşılaştığı özel güçlükleri ve ihtiyaçları da ele almalıdır. Genç ve çocuk insan hakları savunucuları bu kategorilerden biridir' ve 'Çocuklar dahil genç insan hakları savunucuları çoğu kez görüş oluşturma açısından çok küçük sayılmakta ve görüşlerini ifade etme hakları dikkate alınmamaktadır.'¹⁵⁰ Bu Uygulama Kılavuzundan yararlanan daha ötede bir rehberlik, çocukların İHS oldukları gerçeğini pekiştirmeli ve bunun pratikteki yansımalarından hareketle alanı genişletmelidir. Tanımlanmış ya da tanımlanabilir üyeleri olan bir örgütle, grupta ya da toplulukla ilişkileri nedeniyle çocukların herhangi bir zarara maruz kalmalarının önlenmesi de bu anlamda kolektif bir çaba olarak görülmelidir.

4.5 Çocuk Dostu Adalet: Uygulama Önlemlerinin Özeti

Devletler, ihlaller karşısındaki tazminat ve onarımları planlarken ya da sağlarken İHŞÇ'nin özel ihtiyaçlarını da gözetip karşılamalıdır.

Ulusal ya da uluslararası tüm kurumlar ve kuruluşlar İHŞÇ'lerin özel ihtiyaçlarını dikkate alıp karşılamalı ve çocukların adalete engelsiz erişimini sağlamalıdır.

Adalete erişimi sağlayan mekanizmaların geliştirdiği ya da değerlendirildiği tüm aşamalarda Devletler ve diğerleri çocuklara danışmalıdır.

5. İHSC'ler için Hak Temelli Yaklaşımın Uygulanması (ÇHS Madde 4 ve DHRD Madde 2)

Çocukların, özellikle İHSC'nin haklarının gerçekleşmesi, çocuklar ve haklarına uygun, çocuklar için erişilebilir ve onları da anlamlı biçimde sürece katan uygulama önlemlerini gerektirir. Ayrıca, eğer bu kişiler çocuksa hak sahiplerine ilişkin uygulamalar ek birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadır; bunlar, çocukların toplumdaki yerine ilişkin algılardan, siyasal güçleri olmamasından, hesap verebilirlik mekanizmalarına erişim açısından çoğu kez yetişkinlere bağımlı olmaktan ve daha genel olarak çocukların haklarının olduğu ve bu haklarına sahip çıkmalarının kolaylaştırılması gerektiği fikrine karşı dirençten kaynaklanmaktadır.

ÇHS

ÇHS Madde 4

Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

DHRD

DHRD Madde 2

(1) Her Devlet, diğer hususlar meyanında, sosyal, ekonomik, siyasi ve diğer alanlarda bütün koşulları yaratmak için gerekli adımları ve yetki alanlarındaki kişilerin, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, tüm bu hak ve özgürlüklerden pratikte yararlanmalarını sağlamak için gereken yasal teminatları kabul ederek insan hakları ve temel özgürlükleri koruma, geliştirme ve uygulamaya ilişkin esas sorumluluğa ve göreve sahiptir.

(2) Her Devlet, mevcut Bildirgede atıfta bulunulan hakların ve özgürlüklerin etkili şekilde güvence altına alınması amacıyla gerekli olabilecek yasal, idari ve diğer adımları kabul edecektir.

ÇHS Madde 4 diğer insan hakları belgelerindeki uygulama hükümlerine benzerlik taşımaktadır (ki kuşkusuz bunlar çocuklar için de geçerlidir). Bununla birlikte Komite ÇHS bağlamında şunu da vurgulamıştır: ‘Devletler, kendi rollerini, her bir çocuk için geçerli net yasal yükümlülüklerini yerine getirmek olarak görmelidir. Çocukların insan haklarının hayata geçirilmesi, onlara birtakım iyilikler lütfeden bir hayırseverlik olarak görülmemelidir.’¹⁵¹ Komite Genel Uygulama Önlemlerine ilişkin olarak hazırladığı Genel Yorum No. 5’te uygulamaya ilişkin ayrıntılı bir rehber sunmaktadır.

Madde 4’e ek olarak ÇHS’de uygulamayı destekleyici birçok hüküm bulunmaktadır. Bununla birlikte, Bildirge, İHS’nin etkili biçimde güçlendirilmesi ve korunması açısından nelerin gerektiğine ilişkin anlayışı takviye etmektedir. Birlikte okunduğunda, **ÇHS ve Bildirge, İHS olarak faaliyet gösteren çocukların haklarının korunmasına, bu haklara saygı gösterilmesinde ve çocukların haklarının karşılık bulmasında bir yol haritası sunmaktadır.**

5. Hukuk ve Politika (DHRD Madde 3, 9)

DHRD

DHRD Madde 3

Birleşmiş Milletler Şartı’na ve Devlet’in insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki diğer uluslararası yükümlülüklerine uygun iç hukuk, insan hakları ve temel özgürlüklerin uygulanması ve bunlardan yararlanılması ve mevcut Bildirge’de sözkonusu hakların ve özgürlüklerin geliştirilmesi, korunması ve etkili şekilde gerçekleştirilmesi için atıfta bulunulan bütün faaliyetlerin yürütülmesi gereken hukuki çerçeveyi oluşturmaktadır.

Bildirge Madde 3, iç hukukun Devletin uluslararası yükümlülükleri ile uyumlu hale getirilmesi gerekliliğini vurgulayarak ÇHS Madde 4'ü pekiştirmektedir. ÇHS'yi kendi iç hukuklarına içselleştiren Devletlerde genel olarak çocuk haklarına saygı da daha fazla olmakta, bu da İHSÇ açısından daha elverişli bir ortam sağlamaktadır.¹⁵² Bunun gerçekleştirilmesinde doğru olan tek bir yol olmamakla birlikte **Devletler kendi iç hukuklarının ÇHS ve Bildirge ile uyumlu olmasını sağlayacak önlemler almalıdır.** Bu da İHS ile ilgili çocukların haklarını da içine alan (metne yayılmış olarak ya da ayrı bölümlerde) kapsamlı bir yasayla sağlanabileceği gibi çocukların haklarının ilgili sektörlerdeki yasalara içselleştirilmesiyle de gerçekleştirilebilir. Hangi yaklaşım benimsenirse benimsensin, iç hukukun Devletin ÇHS gereği çocuklara yönelik yükümlülükleri ile Uyumlu olması gerekir. DGD2018 şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Devletlerin, **İHS'nin korunması ve güçlendirilmesi** konusunda, cinsiyete ve yaşa duyarlı yaklaşımı kaynaştıran ve risk durumlarındaki çocuklara özel özen gösteren kapsamlı **ulusal yasalar ve politikalar** geliştirmesi ve benimsemesi.
- Devletlerin, **ulusal hukuk çerçevesinin ÇHS ile uyumlu olmasını sağlaması** ve çocukların İHS olarak serbestçe hareket etmesine izin vermesi (böylelikle Bildirgeye de uyması)
- Ulusal mevzuat İHSÇ üzerine şekillenmeli ve onların görüşlerini kapsamalıdır.
- Devletler **gerekli insan, teknik ve finansal kaynakları tahsis ederek** CNHRD'lere yönelik yasa ve politikaların etkili biçimde uygulanmasını sağlamalıdır.¹⁵³

CHRD'ler için Yasalar ve Politikalar: Önerilen Asgari Öğeler

- CHRD hakları ile ilgili tüm ulusal yasalar ve politikalar, uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak, aşağıda belirtilen özellikleri taşımalıdır:
- Asgari yaş belirlememe;
- Tüm çocuklar için geçerlilik taşıma;

- Yüksek yararın birinci derecede dikkate alınması;
- Söz söyleme hakkının kapsanması;
- Ebeveynlerin/vasilerin haklarının ve görevlerinin kapsanması;
- İHSÇ'lere ve ebeveynlerine/yasal vasilerine yaşa uygun destek sağlanması;
- Yaşı 18'den küçük tüm İHS'lere ve risk altındaki çocuklara daha ileri düzeyde koruma sağlanması;
- Raporlama ve onarım mekanizmalarında yaşa uygun usuller;
- Taslak hazırlama süreçlerinde İHSÇ'lere danışılması.

5.1.1. Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi

Komite tüm Devletlerin Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesini (CRIA) benimsemesini ve bunu 'çocukların politika belirleme süreçlerine görünür katılımını artıracak ve haklarına duyarlılık gösterecek şekilde' yapmalarını tavsiye etmiştir. ¹⁵⁴ Toplumsal cinsiyet, çevre, sağlık ve eşitlik gibi alanlarda politika etki değerlendirmeleri ya da kontroller bugün görece yaygın olmakla birlikte, çocukların ve haklarının bu süreçlerde gözden kaçırılma ihtimali de vardır. ¹⁵⁵ Bunun bir kanıtı da bu belge hazırlanırken var olan İHS'lere ilişkin yasaların ve politikaların hepsinin yetişkin merkezli olması, İHSÇ haklarının ise ya sınırlı biçimde ya da hiç ele alınmamasıdır. CRIA ise karar vericileri çocuklara ve haklarına özel olarak bakmaya ve çocuklar üzerindeki orantısız etkileri belirlemeye özendirilmektedir. CRIA, özel olarak çocuklara ilişkin olmayan yasaların ve politikaların İHSÇ hakları üzerindeki etkilerinin ortaya konulmasına yönelik bir mekanizma sağlamaktadır. CRIA süreci çocukları da kapsmalı ve İHSÇ için (a) yasaları ve politikaları etkileme ve (b) çocukların İHS olarak hareket etme kapasitelerini olumsuz etkileyebilecek konuları belirleme fırsatı sunmalıdır.

5.2. Veri Toplama ve İzleme

DGD2018 İHSÇ'nin yaşanmış deneyimleri ve haklarının ihlaline ilişkin sınırlı veri bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durumun nedeni kısmen İHSÇ haklarına ilişkin farkındalık ve anlayış olmayışı, kısmen de ilgili verilerin İHSÇ merceğinden toplanmaması ve yaşa göre

ayrıştırılmamasıdır. Pek çok paydaş çocukları İHS olarak görmemektedir: İHBS'le ilişkin verilerin toplanması yetişkinlere/gençlere odaklanmaktadır ve çocuklara ilişkin olarak toplanan veriler de onların İHSC etkinliklerine odaklanmamaktadır. İHSC adeta görünmez kılınmaktadır. İHSC haklarına odaklanan göstergelere veri toplama mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun karşılanması, çocuklara ve ilgili diğer tüm paydaşlara (Devletler, sivil toplum, NHRI, Çocuk Ombudsmanlıkları, BM ve bölgesel insan hakları mekanizmaları, hükümetler arası izleme organları) İHSC haklarının gerçekleşmesine ilişkin veri toplamalarında, izleme çalışmalarında ve raporlarında yardımcı olacaktır. Bu aynı zamanda örnek/iyi uygulamaların belgelenip paylaşılması için fırsat da yaratacaktır. Veriler ayrıştırılmalıdır ki (cinsiyete, engellilik durumuna, etnisiteye göre) belirli bir İHSC üzerindeki etkiler izlenebilsin. Kendi veri toplama çalışmalarını yürütmeleri ve diğer araştırmalara katkı sağlamaları için İHSC'nin kendisine de fırsatlar tanınmalıdır. Önemli olan bir başka husus da veri toplama süreçlerinin ve veri kaynaklarının kötüye kullanılmaması, özellikle de İHSC'yi misilleme gibi zararlara maruz bırakmamasıdır.

5.3. Kamuoyunda Farkındalık ve Profesyoneller için Eğitim

ÇHS

ÇHS Madde 42

Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.

DHRD

DHRD Madde 15

Devlet insan hakları ve temel özgürlüklerin tüm eğitim seviyelerinde öğretilmesini teşvik etmek ve bu imkanı sağlamak ve avukatları, kolluk kuvvetlerini, silahlı kuvvetler personelini ve kamu görevlilerini eğitmekle yükümlü olanların, eğitim programlarına insan haklarını öğretmeye ilişkin uygun unsurları dahil etmelerini sağlamakla yükümlüdür.

DHRD Madde 16

Bireyler, sivil toplum örgütleri ve ilgili kurumlar, uluslar ve tüm ırksal ve dini gruplar arasında diğer hususlar meyanında, anlayışı, hoşgörüyü, barışı ve dostane ilişkileri güçlendirmek amacıyla ve faaliyetlerini sürdürdükleri toplumların ve toplulukların çok çeşitli geçmişlerini göz önüne alarak, bu alanlarda eğitim, öğretim ve araştırma gibi etkinlikler yoluyla, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin hususlarda kamunun daha bilinçli hale getirilmesine katkıda bulunmada önemli rol oynamaktadır.

Devletlerin, genel kamuoyunda insan haklarına ilişkin farkındalığı artırmak olarak genel, ÇHS ve dolayısıyla çocuk haklarına ilişkin farkındalığı artırmak olarak özel bir yükümlülüğü vardır. Bildirgedeki 15. ve 16. Maddeler, tüm İHS'lerin çalışmaları açısından elverişli ortamlar yaratmak için insan hakları eğitime ve öğretime ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Öğretmenler ve polis gibi mesleklere özel eğitimin yanı sıra ebeveynler dahil olmak üzere kamuoyunda farkındalık yaratma stratejilerinin İHSC açısından önemi ne kadar vurgulansa yeridir. Nitekim, İHSC'lerin çoğu etkinliklerinin Devlet dışı aktörlerden gelen dirençle karşılaştığını belirtmektedir. Buradan kaynaklanan engeller çeşitli biçimler alabilmektedir: Çocukların hakları olduğunu kabullenmede isteksizlik; çocukların İHS olarak hareket edebileceklerini ya da etmeleri gerektiğini kabullenmede isteksizlik; yetişkinlerin güçlendirmeden çok korumayı vurgulamalarıyla sonuçlanmak üzere çocukların insan haklarının kapsamı ve do3ası konusunda bilgisizlik. Okulların ve NHRI'nin, çocuklarla, ebeveynlerle, çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerle ve genel olarak kamuyla birlikte çocukların insan haklarının kavranmasında ve kabulünün sağlanmasında önemli bir rolü vardır (bakınız, kesimler 3.3 ve 4.1). Ancak, bu konunun yalnızca onlara bırakılmaması gerekir.

Statü Gereği bir Görev olarak Sözleşme'nin daha Yaygın Bilinmesini Sağlama

Çocukların ve Gençlerin Hakları (Galler) Önlemi 2011 uyarınca Galli Bakanlar Sözleşmenin ve Protokollerin kamuoyunda daha yaygın bilinmesiniz ve anlaşılmasını sağlamak üzere gerekli adımları atacaktlardır.

<https://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/2/contents>

5.4. Kaynaklara Erişim

DHRD

DHRD Madde 13

Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, mevcut Bildirge'nin 3. maddesi uyarınca barışçı yollarla insan hakları ve temel özgürlükleri geliştirme ve koruma amacına yönelik olarak kaynak talep etme, kabul etme ve kullanma hakkına sahiptir.

Pek çok İHŞÇ etkinliklerine destek açasından yerel, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına dayanmaktadır. Ancak, sivil toplum kuruluşlarının, bu arada özellikle çocukların kuruluşlarının kaynak sıkıntısı giderek daha fazla kaygı yaratmaktadır. Dahası, çocuklara sağlanan kaynaklar, İHS olarak çalışmalarını destekleyici girişimler yerine büyük ölçüde özel projelere ve korumaya gitmektedir. Oysa çocuklar kaynaklardan hem korunma hem de İHS etkinlikleri için yararlanabilmelidir. İnsan hakları faaliyeti için kaynak arama ve bulma, kendi kuruluşlarını oluşturma ve parasal kaynak bulma açısından güçlük çeken İHŞÇ için özellikle önemlidir. Devletler, çocukların sivil toplum kuruluşlarına erişimini ve katılımını mümkün kılmalı, bu kuruluşların ulusal ve uluslararası çevrelerden kaynak sağlama çalışmaları yasaklanmamalıdır.

5.5. Sivil Toplum

Çocuklar sivil toplum aktörleridir, kendi derneklerini kurma ve derneklere katılma hakları vardır (bakınız, kesim 3.6.3). Çocuklar yurttaşlık ve demokrasi açısından, özellikle dijital ortamda, kuşaklar arasındaki boşluğu doldurarak ve ortak çözümlere katkıda bulunarak kilit bir rol oynamaktadır. Çoğu kez, çocukların yurttaş aktörler olarak giriştikleri eylemler onları İHS yapan eylemlerdir. Ne var ki, İHS rollerinde olduğu gibi çocukların yurttaş aktörler olarak oynadıkları rol de gerektiği kadar kabul görmemektedir. Devletler, sivil toplumun ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki katılım çeşitliliğine destek için her fırsatı kullanmalı, bu arada çocuklar dahil sivil toplumun yeterince temsil edilmeyen kesimlerine özel önem vermelidir. ¹⁵⁶

Yetişkinlerin önderliğindeki kuruluşlar da hem İHS'ye hem de İHSC'ye destek verebilmelidir.

İnsan hakları alanındaki çalışmalara ilişkin olumsuz bir görüş varsa ve yetişkin İHS'leri saldırı, gözaltı ve tutuklama gibi durumlarla karşılaşıyorsa çocukların güçlendirilmesi de sınırlı kalacak, güvenlikleri de risk altına girecektir. Pek çok İHSC sivil toplum kuruluşları aracılığıyla çalışacaktır. Bu kuruluşların çoğu İHSC için erişilebilir mekanlar yaratılmasında, etkinliklerinin desteklenmesinde ve Devletlerin İHSC ile daha fazla ilişkilensinin savunulmasında önemli bir uzmanlığa ve deneyime sahiptir. Sivil toplum kuruluşları, etkinliklerinin sonuçlarından düş kırıklığına uğramış İHSC'lere önemli destek sağlayabilir, tavsiyelerde bulunabilir. Devletler ayrıca İHSC'yi güçlendiren çocukların önderliğindeki kuruluşlara ve akrandan akrana etkinliklere finansal destek dahil özel destek vermeli, İHSC için güvenli ve elverişli ortamlar yaratmalıdır. Yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası etkinliklere ve toplantılara sağlanacak destek de bu kapsamda yer almalıdır.

6. Sonuç

İHSC'nin etkinlikleri ve hakları Devletler, kamuoyu, ulusal ve uluslararası insan hakları ve sivil toplum kuruluşları tarafından büyük ölçüde ihmal edilmekte, marjinalite itilmektedir. Ancak, çocuklar da oturup bu çevrelerce tanınacakları zamanı beklememektedir. Dünyada çok sayıda çocuk insan haklarını geliştirmek ve korumak üzere hareket halindedir; insan hakları normlarına ve uygulamaya ilişkin anlayışı şekillendirmekte ve tanımlamaktadır. İHS olarak kendi hakları anlaşılmasa ve/ya da tanınmasa bile İHSC çalışmalarını sürdürmektedir. Çocuklara özgü ve İHS'ye özgü kuruluşlar, programlar ve rehberlik bugüne dek İHS olarak hareket eden çocukların ayrı haklarını ve ihtiyaçlarını kabul etmekte ya da ele almakta başarısız kalmıştır. Ayrıca, İHSC'nin homojen bir grup oluşturmadığı, kız çocuklar, engelliler, etnik azınlıklara ya da yerli halklara mensup çocuklar söz konusu olduğunda söz konusu olduğunda karşılaşılan güçlüklerin daha da artması gibi gerçekler de yeterince dikkate alınmamaktadır.

Bu Uygulama Kılavuzu işte bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Kılavuz, İHSC'nin kendisinde neyin ayrık olduğu, İHSC'nin hareket ettiği bağlamları ve hangi haklara sahip olduklarını belirlemektedir. Bu analiz sonucunda, İHSC olarak hareket eden çocukların haklarının iyi bilinmediği ya da anlaşılmadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle belirtilmesi gereken açık gerçek şudur: Çocukların, tüm İHSC açısından son derece kritik önem taşıyan medeni ve siyasal haklarını kullanmaları, çoğu kez saydam gerekçeler gösterilmeden, karar süreçlerinde çocuklar yer almadan ve/ya da kendilerine durumu gerekçelendiren ya da açıklayan bilgiler verilmeden kısıtlanmaktadır. Dahası, ortada çocukların örneğin eğitim ve zarardan korunma gibi diğer haklarının İHSC'nin medeni ve siyasal haklarına ağır basabileceği yönünde bir yanlış anlayış da vardır. Bunlardan ikincisi çoğu kez yüksek yarar ilkesiyle eşitlenmekte, bu da çocukların hareketinin yasaklanmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu Rehber, medeni ve siyasal haklarını kullanabilecek duruma gelmelerinin aynı zamanda çocuğun da yüksek yararına olacağını ve bunu güvenle yapabilmelerini sağlamanın da devletin bir yükümlülüğü olduğunu vurgulamaktadır.

Çocukların İHŞÇ olarak hareket etmelerinin yasaklanması, yetişkinlerin bu konudaki endişeleri nedeniyle bir kaçış noktası olarak kullanılmamalıdır. İHŞÇ'nin zarardan korunması acil ve yaşamsal önemde bir kaygı olsa bile, bunun karşılığı çocukların tüm insan haklarından yararlanmalarından ödün vermek olmamalıdır.

Uygulama Rehberi, Devletlere, ebeveynlere/vasilere, okullara ve diğer kamu hizmeti sunucularına, ayrıca ulusal ve uluslararası insan hakları kuruluşlarına tavsiyelerde bulunmaktadır. Her durumda, amaçlanan bu kesimlerin ve İHŞÇ'nin desteklenmesi, çocukların yararlanması gereken hakların anlaşılması ve çocuklarla birlikte çalışarak bu hakların yalnızca etkili olmakla kalmayıp İHŞÇ tarafından anlaşılıp desteklenecek şekilde hayata geçmesinin sağlanmasıdır. Rehberle ilgili olarak yapılan görüşmeler bu belge temelinde hazırlanacak pratik bir kılavuza duyulan ihtiyacı ortaya koymuştur. Özellikle şu alanların kapsanması öngörülmektedir: haklara getirilen kısıtlamalar, protesto gösterilerinde polis denetimi, çevrimiçi etkinlik, kamusal yaşama katılım, İHŞÇ'nin eğitimle güçlendirilmesi, hoşgörülü ve koruyucu ebeveynliğin teşviki, koruyucu mekanizmaların çocuklara duyarlı tepkiler vermesi, kız çocukların oluşturduğu İHŞÇ, engelleri olan çocukların ve güç durumdaki diğerlerinin oluşturdukları İHŞÇ'ler. Pratikte neyin yapılması gerektiğine ilişkin daha ilerilere gitmenin anahtarı buradadır. Bu pratik kılavuzun hazırlanmasında İHŞÇ anahtar rol oynayacaktır.

7. Son Notlar

- 1 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi,
https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2018/crc_dgd_2018_outcomereport_en.pdf.
- 2 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) (2018) Genel Görüşme Günü: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi. 19 Mayıs 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir.
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CHS/Pages/Discussion2018.aspx>.
- 3 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi.
- 4 Çocuk Haklarına dair Sözleşme (1989)
- 5 Çocuk Haklarına dair Sözleşme, çocuk satışı, çocuk fuhşu ve çocuk pornografisiyle ilgili İsteğe Bağlı Protokol (2000); Çocuk Haklarına dair Sözleşme, çocukların silahlı çatışmalara katılımıyla ilgili İsteğe Bağlı Protokol (2000); Çocuk Haklarına dair Sözleşme, iletişim prosedürüyle ilgili İsteğe Bağlı Protokol (2011).
- 6 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1998) Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge.
- 7 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011)
- 8 Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011)
Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/CommentarytoDeclarationondefendersjuly2011.pdf>.
- 9 Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme (2006).
- 10 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Geri Plan Belgesi: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi,
s.9. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/09/DGD-Background-Paper_FINAL_E-1.pdf

- 10 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi; Orr, K., Emerson, L., Lundy, L., Royal-Dawson, L., & Jimenez, E. (2016) Medeni ve siyasal haklarının kullanımını mümkün kılma: çocukların görüşleri. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/GCArticle21.aspx> Child Rights Connect (2018) İnsan Hakları Komitesi'ne sunum: Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 21 üzerine Gözden Geçirilmiş Taslak Genel Yorum (barışçı toplantı yapma hakkı). 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/GCArticle21.aspx>.
- 11 Child Rights Connect Üye Ağı. 19 Mayıs 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
<https://www.childrightsconnect.org/member-network/>
- 12 Archard, D. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s.22.
- 13 Örneğin bakınız, Çocuk Hakları Komitesi, Sonuç gözlemleri: Fildişi Sahili ÇHS/C CIV/CO/2, para 18; Arnavutluk ÇHS/C/ALB/CO/2-4, para 26; Myanmar ÇHS/C/MMR/CO/3-4, para 34; Tayland ÇHS/C/THA/CO/3-4, para 32 ve Bangladeş ÇHS/C/BGD/CO/4, para 31(a).
- 14 Çocuğun Haklarına ve Refahına ilişkin Afrika Şartı, madde. 2 (1990).
- 15 OHCHR (2004) Bilgi Formu No. 29, İnsan Haklarını Savunucuları: İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması, s. 2. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>
- 16 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi, s.5.
- 17 OHCHR (2004) Bilgi Formu No. 29, İnsan Haklarını Savunucuları: İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>
- 18 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (1991) Sözleşme'nin 44. Maddesi, Paragraf 1 (a) çerçevesinde Taraf Devletlerce Sunulacak Başlangıç Raporlarının Formuna ve İçeriğine ilişkin Yönlendirici İlkeler. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://digitallibrary.un.org/record/137523?ln=en>.
- 19 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2013) Çocuğun yüksek yararının birinci derecede gözetilmesi hakkında ilgili Genel Yorum No. 14 (madde. 3, para. 1), ÇHS/C/GC/14, para. 44. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/ÇHS_C_GC_14_ENG.pdf.
- 20 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011)

Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum; ayrıca bakınız, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2019) Kadın insan hakları savunucularının durumuna ilişkin rapor, 10 Ocak 2019, A/HRC/40/60, paras. 59-60. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/004/97/PDF/G1900497.pdf?OpenElement>

- 21 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011)

Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum, s.70.

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/GCArticle21.aspx>

- 22 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2016) Ergenlik döneminde çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin Genel Yorum No. 20 (2016), ÇHS/C/GC/20, para. 34. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:

<https://digitallibrary.un.org/record/855544?ln=en#record-files-collapse-header>

- 23 Uluslararası Çocuk Hakları Ağı (2016) Ayrımcılık ve Hak Kullandırmama : statü suçlarıyla ilgili küresel rapor (Üçüncü Basım). 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:

https://archive.crin.org/sites/default/files/crin_status_offences_global_report_0.pdf

- 24 Uluslararası İnsan Hakları Servisi (2016) İnsan Hakları Savunucularının Tanınması ve Korunması için Model Yasa. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:

<https://www.ishr.ch/news/model-law>

- 25 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2013) Çocuğun yüksek yararının birinci derecede gözetilmesi hakkına ilişkin Genel Yorum No. 14 (madde. 3, para. 1), ÇHS/C/GC/14, para. 22.

- 27 Eekelaar, J. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 95.

- 28 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1998) Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge , madde 12(2).

- 29 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (1991) Sözleşme'nin 44. Maddesi, Paragraf 1 (a) çerçevesinde Taraf Devletlerce Sunulacak Başlangıç Raporlarının Formuna ve İçeriğine ilişkin Yönlendirici İlkeler. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:

[https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20 Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf](https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf)

- 30 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2003) Çocuk Haklarına dair Sözleşme uygulama önlemlerine ilişkin Genel Yorum No. 5., ÇHS/GC/2003/5, para. 12. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://digitallibrary.un.org/record/513415?ln=en>
- 31 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011) Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum, s. 9: ‘yaşam hakkı...yalnızca Devlet aktörleri değil özel kişilerin ya da kurumların ihlallerine karşı da korunmalıdır. Bu görev her durum ve koşulda geçerlilik taşınmalıdır (A/65/223, para. 31).
- 32 Peleg, N. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 199.
- 33 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2012) Sonuç Gözlemleri: Suriye Arap Cumhuriyeti, ÇHS/C/SYR/CO/3-4, para. 46. Mart 2019, Komite bu tavsiyeli hatırlatmıştır. Bakınız, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2019) Sonuç Gözlemleri: Suriye Arap Cumhuriyeti, ÇHS/C/SYR/CO/5, para. 25.
- 34 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011) Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum, s. 26.
- 35 Peleg, N. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 228.
- 36 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009) Çocuğun dinlenilme hakkı ile ilgili Genel Yorum No. 12 (2009), ÇHS/C/GC/12, para. 1. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>
- 37 Id.
- 38 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2016) Çocuk haklarının ergenlik döneminde uygulanmasına yönelik Genel Yorum No. 20 (2016), ÇHS/C/GC/20, para. 42.
- 39 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi.
- 40 Id. s. 33.
- 41 Birleşmiş Milletler Kenedi Ülkelerinde Yerlerinden Olmuş Kişilerin İnsan Hakları Özel Raportörü (2019) Özel Raportörün yerlerinden olmuş insanların hakları raporu, A/74/261, para. 17. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://digitallibrary.un.org/record/3825558?ln=en>

- 42 Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Bölümü ve Gençlik Dairesi (2016) Çocuk Katılımı Değerlendirme Aracı. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi
<https://edoc.coe.int/fr/les-jeunes-en-europe/7152-child-participation-assesment-tool.html>
- 43 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009) Çocuğun dinlenilme hakkı ile ilgili Genel Yorum No. 12 (2009), ÇHS/C/GC/12, para. 49.
- 44 Lundy, L. (2018) Göstermelik uygulamaların savunulması? Çocukların kolektif karar alma süreçlerine katılma hakkının yaşama geçirilmesi ps. 340-354.
- 45 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009) Çocuğun dinlenilme hakkı ile ilgili Genel Yorum No. 12 (2009), ÇHS/C/GC/12.
- 46 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2018) Kamusal süreçlere katılma hakkının etkili biçimde uygulanması konusunda Devletler için yönlendirici ilkeler, A/HRC/39/28, para. 59. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://digitallibrary.un.org/record/1640583?ln=en>
- 47 Çocuğun Haklarının Korunmasına ve Geliştirilmesine yönelik AB Kılavuzları (2017): Tek bir çocuk bile geride kalmamalı. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eu_guidelines_rights_of_child_0.pdf.
- 48 Tobin, J. ve Varadan, S. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum.
- 49 Id. s. 160.
- 50 Id. s. 177.
- 51 Id. s. 184.
- 52 Eekelaar, J. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 101.
- 53 Id. s. 103.
- 54 Id. s. 103.
- 55 Tobin, J. ve Seow, F. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 657.
- 56 Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, madde 13(1) (1996); Birleşmiş Milletler Şartı (1945).
- 57 Lundy, L. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum
- 58 Jerome, L., Emerson, L., Lundy, L., & Orr, K. (2015) Çocuk haklarını öğretmek ve öğrenmek: 26 ülkedeki uygulamalara ilişkin bir çalışma. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.unicef.org/media/63086/file/UNICEF-Teaching-and-learning-about-child-rights.pdf>.

- 59 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi Bildirgesi (2011).
- 60 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2001) Madde 29(1)'e ilişkin Genel Yorum: Eğitimin Amaçları, ÇHS/GC/2001/1, para. 15.
- 61 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011) Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum, s. 81
<https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>
- 62 62 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2010) Görüş ve ifade özgürlüğü hakkının korunması ve geliştirilmesi Özel Raportörünün raporu, A/HRC/14/23, para. 51. 13 Ekim 2020 tarihli erişim:
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/130/49/PDF/G1013049.pdf?OpenElement>
- 63 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2001) Madde 29(1)'e ilişkin Genel Yorum: Eğitimin Amaçları, ÇHS/GC/2001/1, para. 18.
- 64 Lundy, L. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 1122.
- 65 Çocuk Haklarına dair Sözleşme, Giriş (1989).
- 66 66 Child Rights Connect (2018) 2018 Genel Görüşme Günü: Dünyanın Çeşitli Yerlerinden Çocukların Görüşleri, Perspektifleri ve Tavsiyeleri. 28 Mayıs 2020 tarihli erişim:
https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/09/DGD-REPORT_WEB_en_def_web.pdf
- 67 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Geri Plan Belgesi: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi, s. 8: 'Çocuk insan hakları savunucularının katılım ve raporlama açısından ortam ve mekan bulamamaları ya da bunların sınırlı kalışı.'
- 68 Tobin, J. ve Cashmore, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, ps. 688-690.
- 69 Id. s. 705
- 70 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2011) Çocuğun şiddetin her biçiminden masun olmasına ilişkin Genel Yorum no. 13, ÇHS/C/GC/13, para. 37. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/ÇHS.C.GC.13_en.pdf
- 71 Id..
- 72 Id. para. 4.
- 73 Tactical Technology Collective (2016) Bütüncül Güvenlik: İnsan Hakları Savunucuları

için Strateji Elkitabı. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:

https://holistic-security.tacticaltech.org/ckeditor_assets/attachments/61/hs_complete_hires.pdf

74 Id.

75 Tobin, J. ve Cashmore, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 695.

76 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2011) Çocuğun şiddetin her biçiminden masun olmasına ilişkin Genel Yorum no. 13, ÇHS/C/GC/13, para. 33.

77 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011)

Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum.

78 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi.

79 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2004) Polis için İnsan Hakları Genişletilmiş Cep Kitabı s. 38. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>

80 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2011) Çocuğun şiddetin her biçiminden masun olma hakkına ilişkin Genel Yorum No. on 13, ÇHS/C/GC/13, para. 44.

81 Id. para. 30.

82 UNICEF, Global Compact ve Save Children (2012) Çocuk Hakları ve İş Yaşamı İlkeleri. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:

<https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5717/pdf/5717.pdf>.

83 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2011) Çocuğun şiddetin her biçiminden masun olmasına ilişkin Genel Yorum no. 13, ÇHS/C/GC/13, para. 27.

84 Tobin, J. (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 1419.

85 Tobin, J. (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 1403.

86 Hart, R. A. (1992) Çocukların katılımı: Göstermelik işlerden yurttaşlığa, s. 12. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:

<https://www.unicef-irc.org/publications/100-childrens-participation-from-tokenism-to-citizenship.html>.

87 Tobin, J. ve Hobbs, H. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 1445

- 88 Id. s. 1445
- 89 Tobin, J. ve Marshall, C. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 1593
- 90 Id. s. 1569
- 91 Örneğin bakınız, Kolombiya Anayasa Mahkemesi. Auto No. 251/08. 6 Ekim 2008.
- 92 Tobin, J. ve Parkes, A. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 437.
- 93 Birleşmiş Milletler Görüş ve İfade Özgürlüğü Hakkı Özel Raportörü (2010) Dikkat edilmesi gereken gruplar Özel Raportörü, ifade özgürlüğü hakkına sınırlamalar ve gazetecilerin korunması, A/HRC/14/23, para. 50.
- 94 Tobin, J. ve Parkes, A. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum s. 439.
- 95 95 Birleşmiş Milletler Görüş ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü (2014) Görüş ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörünün Raporu, A/69/335, para. 34. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
<https://undocs.org/A/69/335>
- 96 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009) Çocuğun dinlenilme hakkı ile ilgili Genel Yorum No. 12 (2009), ÇHS/C/GC/12, para. 1. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
- 97 Id.
- 98 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2016) Çocuk haklarının ergenlik döneminde uygulanmasına yönelik Genel Yorum No. 20 (2016), ÇHS/C/GC/20, para. 42.
- 99 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi.
- 100 Id. s. 33.
- 101 Langlaude Done, S. ve Tobin, J. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 515.
- 102 Id. s. 484.
- 103 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (1993) Genel Yorum No. 22 (48) (madde 18), CCPR/C/21/Rev.1/Ad. 4, para. 6. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.4&Lang=en.
- 104 child Rights Connect (2018) 2018 Genel Görüşme Günü: Dünyanın Çeşitli Yerlerinden Çocukların Görüşleri, Perspektifleri ve Tavsiyeleri.

- 105 Breen, C. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 527.
- 106 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2016) Çocuk haklarının ergenlik döneminde uygulanmasına yönelik Genel Yorum No. 20 (2016) , 6 Aralık 2016, ÇHS/C/ GC/20, para. 45.
- 107 Amnesty International (2019) Susturmak Üzerine Hazırlanmış Yasalar. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
[https://www.amnesty.org/en/documents/act30/9647/2019/en/.](https://www.amnesty.org/en/documents/act30/9647/2019/en/)
- 108 Breen, C. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 525.
- 109 Id. s. 545.
- 110 OSCE Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (2019) OSCE Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin İnsan Hakları Komitesine yazılı sunumu: Madde 21 paragraf 9 ile ilgili Genel Yorumun hazırlanması.
- 111 Danka, A. (2019) Çocukların Seslerini Barışçı Protesto Gösterileriyle Duyurma Hakkı., ps. 405-416.
[https://doi.org/10.1017/9781780689562.019.](https://doi.org/10.1017/9781780689562.019)
- 112 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (2013) İnsan Hakları Komitesi'nin İleti No. 1873/2009 ile ilgili olarak Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi İsteğe Bağlı Protokolü madde 5 paragraf 4 üzerine görüşleri (109. Oturum), para. 9.6. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
[http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2013.10.25_Alekseev_v_Russian_Federation.pdf.](http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2013.10.25_Alekseev_v_Russian_Federation.pdf)
- 113 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (2020) Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Madde 21'e ilişkin Genel Yorum No. 37 - Barışçı toplantı yapma hakkı, CCPR/C/ GC/37, para. 24. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
[https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f37&Lang=en.](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f37&Lang=en)
- 114 Barışçı toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı Özel Raportörünün raporu, Maina Kiai, A/HRC/26/29, para. 24 (2014). 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
[https://www.ohchr.org/Documents/Issues/FAssociation/A-HRC-26-29_en.pdf;](https://www.ohchr.org/Documents/Issues/FAssociation/A-HRC-26-29_en.pdf)
- Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2016) Fransa'nın beşinci periyodik raporu üzerine sonuç gözlemleri, ÇHS/C/FRA/CO/5, paras. 34-35; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2004) Taraf Devletlerce Sözleşme Madde 44 çerçevesinde sunulan raporların değerlendirilmesi: Sonuç Gözlemleri: Japonya, ÇHS/C/15/Add.231, paras. 29-30.117 Breen, C. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 538.

- 115 Barışçı toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı Özel Raportörünün raporu, Maina Kiai, A/HRC/26/29, para. 24 (2014).
- 116 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2011) Bireylerin, Grupların ve Toplumdaki Organların Evrensel Kabul Görmüş İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma ve Geliştirme Hak ve Sorumluluklarına ilişkin Bildirge üzerine bir Yorum, para. 28.
- 117 Breen, C. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 538
- 118 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (2020) Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Madde 21'e ilişkin Genel Yorum No. 37 - Barışçı toplantı yapma hakkı, CCPR/C/ GC/37, para. 80
- 119 Bakınız, OSCE Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi(2019) Barışçı Toplantı Yapma Özgürlüğünün Seçilmiş OSCE Katılımcı Devletlerinde İzlenmesi, para. 245. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.osce.org/files/f/documents/7/b/430793.pdf>.
- 120 OSCE ODIHR (2016) Toplantılarda Düzen Sağlanmasına ilişkin İnsan Hakları Elkitabı. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.osce.org/files/f/documents/c/5/226981.pdf>.
- 121 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (2020) Genel Yorum No. 37 on Madde 21 of Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi - Barışçı toplantı yapma hakkı, CCPR/C/ GC/37, para. 36.
- 122 Tobin, J. ve Field, S.M. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 553.
- 123 Id. ps. 560-561.
- 124 Id. s. 571
- 125 Tobin, J. ve Handsley, E. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 602.
- 126 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2002) Bağımsız insan hakları kurumlarının Çocuk Haklarının korunmasındaki ve geliştirilmesindeki rolü üzerine Genel Yorum No. 2(2002),ÇHS/GC/2002/2. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
[https:// digitallibrary.un.org/record/490983?ln=en](https://digitallibrary.un.org/record/490983?ln=en).
- 127 Id. para. 5
- 128 GANHRI ve UNICEF (2018) Ulusal İnsan Hakları Kurumlarında Çocuk Hakları: Bir Haritalama Alıştırması. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi: <https://www.institut-fuer-menschenrechte>.
[https:// digitallibrary.un.org/record/490983?ln=en](https://digitallibrary.un.org/record/490983?ln=en). 115 Barışçı toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı Özel Raportörünün raporu, Maina Kiai, A/HRC/26/29, para. 24 (2014).

- 129 Ulusal Kurumların Statüsüyle ilgili İlkeler (Paris İlkeleri), para. 3(g) (1993). 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/statusofnationalinstitutions.aspx>.
- 130 İskoçya Çocuklar ve Gençler Komiseri Çocuk insan hakları savunucuları. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://cypcs.org.uk/rights/child-human-rights-defenders/>.
- 130 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi, s. 34.
- 132 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2002) Genel Yorum No. 2 (2002) Bağımsız insan hakları kurumlarının Çocuk Haklarının korunmasındaki ve geliştirilmesindeki rolü, ÇHS/GC/2002/2, para. 13.
- 133 Id. para. 14.
- 134 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2003) Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel önlemler üzerine Genel Yorum No. 5 (2003) (maddeler 4, 42 ve 44, para. 6), ÇHS/GC/2003/5, para. 24.
- 135 Id.
- 136 Tobin, J. ve Hobbs, H. Tobin, J. içinde (Ed.) (2019) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Açıklayıcı bir Yorum, s. 1501.
- 137 Manfred Nowak (2019) Özgürlüklerinden Yoksun Bırakılmış Çocuklarla ilgili Birleşmiş Milletler Küresel Araştırması Global. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi;
<https://omnibook.com/global-study-2019/liberty/page-001.html>.
- 138 Child Rights Connect (2020) ÇHS Raporlamasına ilişkin Cep Kılavuzum, s.12. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
<https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/05/crcbookleteng.pdf>.
- 138 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2019) Gine'nin birleştirilmiş 3-6 periyodik raporları üzerine Sonuç Gözlemleri, ÇHS/C/GIN/CO/3-6, para. 23.
- 140 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2014) Çocukların Çocuk Hakları Komitesi genel görüşme günlerine katılımına yönelik çalışma yöntemleri, ÇHS/C/155.
- 141 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2014) Çocukların Çocuk Hakları Komitesi raporlama sürecine katılımına yönelik çalışma yöntemleri, ÇHS/C/66/2.
- 142 OHCHR (2018) Genel Görüşme Günü: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi. 19 Mayıs 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/>; ayrıca bakınız, Child Rights Connect Genel Görüşme Günü. 13 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi: <https://www.childrightsconnect.org/day-of-general-discussion/>.

- 143 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2013) Çocuk Haklarına dair Sözleşme iletişim prosedürüne ilişkin isteğe Bağlı Protokol çerçevesindeki prosedür kuralları, ÇHS/C/62/3. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <https://undocs.org/en/ÇHS/C/62/3> ayrıca bakınız, Child Rights Connect (2020) OPIC: Çocuk Haklarına dair Sözleşme İletişim Prosedürüne ilişkin İsteğe Bağlı Protokol. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <http://opic.childrightsconnect.org/>
- 144 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi, s. 35.
- 145 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü (2020) Report of İnsan hakları savunucularının durumu Özel Raportörü(nün Moğolistan ziyareti raporu, A/HRC/43/51/Add.5. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crc/pages/discussion2018.aspx>.
- 146 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi, s. 32
- 147 Birleşmiş Milletler Çocuklara Yönelik Şiddet Genel Sekreterliği Özel Temsilcisi (2020) Gönüllülük Temelindeki Ulusal Değerlendirmeye Çocukların Görüşlerinin de Katılmasına ilişkin 5 Adım. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/2020/vnr_lab/hlpf_vnr_lab_summary_15_july_2020.pdf.
- 148 Birleşmiş Milletler Çevre Programı (2018) Çevre Savunucuları için Daha Fazla Koruma Sağlanması , s. 91. 15 Mart 2021 tarihinde alındığı kaynak: https://wedocs.unes.org/bitstream/handle/20.500.11822/22769/UN%20Environment%20Policy%20on%20Environmental%20Defenders_08.02.18Clean.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- 149 Avrupa Birliği (2016) Korumanın Sağlanması - Avrupa Birliği İnsan Hakları Savunucuları Yönlendirici ilkeleri. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133601;>
- İnsan Hakları İnter-Amerikan Komisyonu (2017) İnsan Haklarını Savunucuları için Entegre Koruma Politikaları. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <http://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/Defensores-eng-2017.pdf>.
- 150 OSCE ODIHR (2014) İnsan Haklarını Savunucularının Korunmasına ilişkin Yönlendirici ilkeler, paras. 89 & 121. 8 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi: <https://www.osce.org/odihr/guidelines-on--protection-of-human-rights-defenders>.

- 151 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2003) Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel önlemler üzerine Genel Yorum No. 5 (2003 (maddeler 4, 42 ve 44, para. 6), ÇHS/GC/2003/5, para. 11.
- 152 Lundy, L., Kilkelly, U., Byrne, B., & Kang, J. (2012) BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme: 12 ülkedeki hukuksal uygulamalar üzerine bir çalışma. 13 Ekim 2020 tarihinde şu adresten erişilmiştir:
[https:// www.unicef.org.uk/publications/child-rights-convention-2012-report/.](https://www.unicef.org.uk/publications/child-rights-convention-2012-report/)
- 153 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2018) 2018 Genel Görüşme Günü Sonuçlar Raporu: İnsan Hakları Savunucuları Olarak Çocukların Korunması ve Güçlendirilmesi, s. 32.
- 154 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2003), Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel önlemler üzerine Genel Yorum No. 5 (2003) (maddeler 4, 42 ve 44, para. 6), ÇHS/GC/2003/5, para. 47.
- 155 Byrne, B. & Lundy, L. (2019) Çocuk hakları temelli çocukluk dönemi politikası: Altı-P çerçevesi, s. 357-373. 27 Kasım 2020 tarihindeki erişim adresi:
[https://doi.org/10.1080/13642987.2018.1558977.](https://doi.org/10.1080/13642987.2018.1558977)
- 156 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (2018) Sivil toplum alanı: uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla ilişki, A/HRC/RES/38/12. 13 Ekim 2020 tarihindeki erişim adresi:
[https://undocs.org/en/A/HRC/RES/38/12.](https://undocs.org/en/A/HRC/RES/38/12)

Websitemizi ziyaret edin: <https://childrightsconnect>.